

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

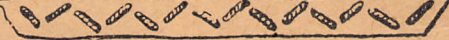
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Holland=
Halsters
Historiske
Samfunds
HARBOG

for

MDCCXCVII

Redaktionsudvalg:

Rektor *L. Willesen*, Nykøbing F.

Lærer *A. H. Bendsen*, Bandholm.

Lærer *Svend Jørgensen*, Toreby, Søllested.

Henvendelser vedrørende Aarbogen bedes sendt til sidstnævnte.

Lolland-Falsters
historiske Samfund

Aarbog XXXV
1947

V Række – Bind II

Holland=
Falsters
Historiske
Samfunds

ARBOG

for

MDCCXXVII

Indhold.

	Side
mag. art. <i>Ole Widding</i> :	
Vesterballe og Østerballe i Dannemare By	201
Lærer <i>A. K. Ancker-Jensen</i> :	
Skaalformede Fordybninger	218
Gaardejer <i>L. Larsen Eske</i> :	
Af Ønslev-Eskildstrup Sogneforstanderskabs ældste Protokol (1841—1864)	223
can. mag. <i>Niels Holtse</i> :	
To Provsteretssager fra Stokkemærke	243
Lærer <i>Aage Christensen</i> :	
Langesø Skole. Den sidste af Statsminister, Greve C. D. F. Reventlows Skoler	253
Forfatterinden <i>Helene Strange</i> :	
Gamle nordfalsterske Gilder	281
Journalist <i>Carl Østen</i> :	
Julegilder og andre Gilder paa Sydfalster for 75 Aar siden ...	290
<i>Carl Bøteling</i> :	
D. G. Monrads politiske Virksomhed i Vester Ulslev 1846—48	295
Grosserer <i>Alfred Larsen</i> :	
Begravelser i Maribo Domkirke fra 1634—1656 og fra 1688— 1802	308
Stadsingeniør, cand. polyt. <i>K. O. Thygesen</i> :	
Saxkjøbing gennem Tiderne	326
<i>Smaastykker</i> :	
Fra Sandby Sogn, ved <i>P. Vejlemann</i>	361
En mærkelig Præst, ved <i>Chr. Olsen</i>	365
<i>Fra Bogverdenen</i> , ved <i>Svend Jørgensen</i>	366
Fortid og Nutid. — Kirkehistoriske Samlinger. — Personal- historisk Tidsskrift. — Danmarks geologiske Undersøgelse. — A. Grum-Schwensen: Slægten Schwensen fra Gl. Haderslev. — Ole Rasmussen: Nørre Ørsløv Bys Historie. — Digeingeniør Peder Nicolajsen Pærregaard og hans Slægt, ved Louis E. Grand- jean. — Errindlev Sparekasse gennem 75 Aar, ved Marius Han- sen. — Landmændenes Andels Eksport Slagteri i Nakskov, ved	

Marius Hansen. — Niels Nøjgaard: Ordets Dyst og Daad. Kaj Munks Levnedsløb og Personlighed. — Kaj Munk: Sangen til vor Ø. — Nakskov-Samfundets Aarskrift 1945—46. — Den gamle Købmandsgaard.	Side
<i>Aarsberetning</i>	378
<i>Uddrag af Regnskabet</i>	380
<i>Nye Medlemmer</i>	380
<i>Indsamling af Kildemateriale vedrørende Besættelsestidens Historie</i>	381

Vesterballe og Østerballe i Dannemare By.

Af *Ole Widding.*

Vi oplever en Tid, hvor flere nye Emner inden for den folkelige Kulturs Omraade bliver taget op til Undersøgelse, fordi de hjælper os til at forstaa Rigets Historie og fortæller os om de Vilkaar, vore Fædre levede under. Blandt de Emner, der er taget op til Undersøgelse i de senere Aar, er ogsaa de gamle Bysamfund i Fællesskabets Tid, førend Gaardene blev flyttet ud og fik al deres Jord samlet i een Lod. Der er tre Slags Kildeskrifter, der især giver os Kundskab om de Emner, det er Udskiftningsakterne fra omkring 1800, Markbøgerne til den store Matrikel, som Kong Christian den Femte lod udarbejde i Aarene 1680 til 1688, og endelig er det Jordebøger, der er fra forskellig Tid ved de forskellige Godser. Det er ikke et Arbejde, der kan gøres i en Haandevending, at faa Oplysningerne om Marker og Agre i Markbøgerne og om Skatter og Landgilde i Jordebøgerne til gensidigt at oplyse hinanden; men jeg er ikke i Tvivl om, at efterhaanden som det Arbejde skrider frem, vil det kaste Lys over meget vigtige Kapitler af Landets Historie. Man kan dog ikke nøjes med at arbejde med de tre Slags Kildeskrifter, der her er nævnt, omend det er de vigtigste, ogsaa andre historiske Kilder maa raadspørges, og Stednavnene og Topografien skal drages med ind i Undersøgelsen.

I. *Dannemare Bys Marker i 1682.*

Det er fælles for de tre her omtalte Kildeskrifter, at de giver et Billede af Forholdene i Danmarks Landsbyer

i Fællesskabets Tid, inden Gaardene blev flyttet ud fra Byen, og Jorden blev stykket ud. I Fællesskabets Tid havde Gaardmændene ikke deres Jord samlet, det var netop en vigtig Side af Fællesskabet, at alle Gaarde skulde have Del i baade den gode Jord og den ringe, og paa den Maade fik Gaardene deres Agre spredt rundt om paa mange Steder i Bymarken. En Mand kunde have for Eksempel 55 Agre rundt om i Byjorden og langt fra sin Gaard; men de laa ikke spredt i helt tilfældig Orden. Agerjorden var delt ind i Skifter, der var ligesom Ruder, hvor Agrene som Regel løb i samme Retning — undtagen Forpløjningerne, de saakaldte Hydagre — og hvor Agrene var nogenlunde lige lange. I de store Skifter kunde enkelte Gaarde godt have baade 2 og 3 Agre eller flere endnu. De kunde ligge ved Siden af hinanden, men tiest laa de paa baade to og tre Steder i Skiftet. Som en almindelig Regel kan det siges, at de fornemme Gaarde i Byen — det kan være en Præstegaard eller en Herregaard, der havde sine Agre i de samme Skifter som Bønderne — havde bedst Samling paa deres Jord.

Markbøgerne gør Rede for hele denne Fordeling af Agrene i Skifter og Marker, og den giver ogsaa Maalene paa hver eneste Ager, saa man ved at lægge dem rigtigt sammen kan danne sig en Forestilling om Skifternes Omrids. Der var i Markbogen fra Dannemare By 45 Skifter, nogen var helt smaa og havde kun 2 Agre, andre var store og havde helt op til 144 Agre. Ialt er der i de 45 Skifter maalt 1420 Agre, der tilsammen var 1090 Tønder Land. Præsten og Degnen havde Agre rundt om i Byjorden Side om Side med Bønderne, og naar de to regnes med, var der 39 Gaarde i Byen, som delte disse Agre mellem sig. I Virkeligheden var der to Gaarde til, men de var ikke besat og var slaet sammen med to andre.

For at vise, hvordan disse Agre var fordelt mellem Gaardene og i Skifter, har jeg her lavet et Skema, hvor Gaardene er nævnt i den Rækkefølge, de havde i den gamle Matrikel fra 1688. Skemaet viser ogsaa, hvor stort

et Areal der laa til de enkelte Gaarde, udregnet i Tønder Land, og endelig viser det Gaarenes Landgildehartkorn efter Matriklen 1664.

Gaardens Nummer og Bondens Navn	Antal Agre ialt	Agrene var ford. i Skifter	Dyrket Areal i Td. Ld.	Hartkorn 1664 Tdr. Skæp.
1. Lars Hansen Rammer	49	16	28,97	10 —
2. Mads Rasmussen Hiog.....	21	8	24,33	10 —
3. Hans Pedersen	25	9	27,38	6 2
4. Chr. Nielsen, Hjulmand	23	10	20,58	6 2
5. Lars Jensen	38	12	34,09	7 5
6. Niels Carlsen	17	10	14,83	4 —
7. Rasm. Nielsen Ruder.....	56	18	35,95	12 2
8. Tørkild Rasmussen.....	72	21	37,59	10 3
9. Hr. Hans Mule	55	18	26,91	11 2
10. Claus Sørensen	27	12	16,16	8 3
11. Peder Mikkelsen	36	17	19,77	8 4
12. Mads Ibsen Rammer	25	15	19,59	4 5
13. Nils Christensen Ulke	39	16	26,79	10 5 ^{1/2}
14. Claus Clausen Krog.....	53	18	38,81	11 5
15. Ole Carlsen	17	10	31,45	10 3
16. Thomas Larsen Skomager	43	19	23,92	9 —
17. Thomas Larsen	19	11	13,82	6 5
18. Christoffer Petersen	33	13	24,60	10 1
19. Hans Hansen og Jørg. Hansen .	34	16	22,34	4 2
20. Poul Hansen	28	13	13,49	4 3
21. Christoffer Mortensen.....	24	13	27,34	8 3
22. Rasmus Jensen og flere.....	40	14	20,34	9 —
23. Ole Jensen	75	12	36,35	16 —
24. Hans Rasmussen	34	14	13,67	6 3
25. Rasmus Eriksen	41	11	30,19	14 —
26. Hans Dideriksen	12	5	4,89	2 —
27. Lars Hansen	38	8	15,59	7 —
28. Nils Madsen Frost	40	19	27,48	8 1
29. Chr. Pedersen	7	3	4,88	2 2
30. Ole Rasmussen Ruder	17	11	14,46	4 1
31. Jens Christensen Ulke	18	10	9,83	3 1
32. Hans Olsen	43	16	31,51	9 2
33. Niels Jørgensen	16	10	14,48	4 1
34. Kirkejord (Degnen)	6	3	3,66	— 3
35. Hans Rasmussen, 2 Gaarde ...	47	19	25,80	20 —
36. Mads Willing og Ole Willing...	46	21	38,20	18 —
37. Niels Nielsen.....	39	16	19,44	10 1
38. Præstegaard (Tobias Femmer)...	80	23	42,51	— —
39. Jokum Jensen, Degn	8	5	2,67	— —

Det kan blandt andet ses af denne Liste over Gaardene og deres Agre, at Jorden ikke var delt saadan, at alle Gaardene havde omtrent lige meget. Gaardene havde nemlig ikke lige stor Ret til Jord. I Matriklen 1664 blev

de 26 Gaarde regnet for hele Fæstegaarde eller Ejendoms-
gaarde, af dem var de to samlet paa een Haand,
mens 9 Gaarde, Fæstegaarde og Ejendoms-
gaarde, blev regnet for Halvgaarde, og to Fæstegaarde blev regnet
for kvarte Gaarde.

Det er dog ikke saadan, at den Mand, der havde de
fleste Agre, ogsaa havde mest Jord til sin Gaard, for
Agrene var meget forskellige af Størrelse. Hvis man
derfor i Listen over Gaardene og deres Agre sammen-
ligner Antallet af Agre med det samlede Areal, der laa
til hver Gaard; føjes der et Led ind i den Kæde af Op-
lysninger, vi har om de enkelte Gaarde. Det siger saa-
ledes sig selv, at den Mand, der havde næsten 36 Tøn-
der Land liggende fordelt i 56 Agre rundt om i 18 af
Byens Skifter, havde bedre Samling paa sin Jord end
den Mand, der havde 37½ Tønde Land liggende i 72
Agre, der var spredt i 21 Skifter. Listen viser, at Jorden
til Gaardene Nr. 2—6 laa bedst i den Henseende, for
dem er Gennemsnittet pr. Ager omkring en Tønde Land.
Mændene paa de Gaarde har haft lettest ved at dyrke
deres Jord, naar den laa paa den Maade. Det gav mindst
Kørsel med Plov og Høstvogn og andre Redskaber.
Dertil kommer, at jo færre Agre en Mand havde, des
mindre Kævl havde han med Naboer, det vil i disse Til-
fælde sige Mænd, der dyrkede Naboagre. I Fællesskabets
Tid gjaldt det mer end nogensinde, at „bedre er god
Nabo end Broder i anden By“, for kom der en Kurre paa
Traaden, hvor kunde de dog drille og fortrædige hver-
andre. De kunde pløje for tæt ind mod Naboens Ager,
maaske tage en Fure af hans Ager, eller de kunde tøjre
Kreet — hvis de da brugte at tøjre i Marken, det var
ikke almindeligt overalt — saa nær ved Udkanten af
Ageren, at det gik ind paa Naboens, for der var ikke
Skel imellem Agrene til de forskellige Gaarde.

I Fællesskabets Tid gjaldt den Ordning, at al den Jord,
der laa til en By, var delt i Marker, der egentlig svarer
helt til de Marker (ogsaa kaldet Læg eller Skifter), som
Jorden til en Gaard nu er delt i. Der var i Reglen 3, 4

eller 5 Marker til en By. Det er lidt forskelligt. Byerne paa Østlolland havde tre Marker og altsaa Trevangsbrug, paa Midtlolland og en Del af Vestlolland, især i Sønder Herred, havde de fire Marker og i den største Del af Vestlolland var der fem Marker til hver By.

Hvor der var tre Marker, blev der saaet Rug i den ene, Byg i den anden, og den tredje laa til Udlæg. Hvor der var fire Marker, blev den ene saaet med Bælgsæd, og hvor der var fem Marker, blev der saaet to Marker med Byg. Markerne bar ikke samme Afgrøde Aar ud og Aar ind, den, der havde baaret Rug det ene Aar, blev saaet med Byg det andet Aar, og i Trevangsbruget laa den saa til Udlæg det tredje Aar. Det var en fast Regel paa Lolland. I Firevangsbrug laa Markerne brak hvert fjerde Aar og i Femvangsbrug hvert femte Aar.

De lollandske Markbøger fra 1681—1682 fortæller os, at disse Regler dengang var overholdt i den største Del af Byerne paa Lolland. Derfor vækker det ogsaa virkelig Forundring at finde Byer, hvor der var mere end fem Marker. Det gælder for Eksempel Skovlænge Sogn, hvor der var ti Marker, og det gælder Dannemare By, hvor der i Markbogen nævnes syv Marker. Dermed er vi fremme ved den Opgave, jeg her har stillet mig, og som jeg vil prøve paa at løse: Hvorfor havde netop Dannemare 7 Marker?

Byen laa i en Egn, hvor de fleste Byer havde fire Marker, saa det ser ikke ud til, at Byen bare var delt i to Dele med selvstændige Marker til hver Bydel, saadan som Tilfældet var i Skovlænge. Men læser man Markbogen fra Dannemare igennem, finder man i Skiftet *Vestre Sønder-Tofter* mellem Ager Nr. 66 og Ager Nr. 67 den Oplysning, at Agrene fra Nr. 1 til 66 kaldtes *Østerballemark*, og de sidste Agre i Skiftet, Nr. 67 til 121, kaldtes *Vesterballemark*.

Det er den eneste By paa Lolland, hvor jeg har fundet det omtalt, at Byen var delt i to Dele med Navnet -balle, det Navneled findes nok i nogle Byer, Nørreballe, Suderballe og Østerballe; men det er selvstændige Bebyggel-

ser, saa der er Grund til at standse og se, om ikke den Deling skulde kunne give Forklaringen paa de 7 Marker i Dannemare.

Tager man Kortet for sig, der viser Byen før den egentlige Udflytning, giver det i sig selv ikke nogen Forklaring paa, at Byen er delt. Man ser, at Gaardene laa samlet langs Bygaden, der løb Øst-Vest, paa begge Sider af Præstegaarden og Kirken, som laa Nord for Bygaden; men man kan ikke uden videre se, hvorfor Byen var delt i Østerballe og Vesterballe, og heller ikke, hvad der dannede Skel. Alligevel kan man ved taalmodigt Arbejde ganske nøje bestemme, hvor Skellet var mellem de to Bydele.

Hvis man nemlig undersøger hvilke Gaarde, der havde Agre i de to Dele af det omtalte Skifte *Vestre Sønder-Tofter*, viser det sig, at Gaardene deles i to Flokke, som man kan kalde Østerballegaardene og Vesterballegaardene. Det er kun ganske faa Gaarde, der havde Agre i begge Dele af Skiftet. Da det nu er saadan, at Tofterne i en By laa tæt op ad Gaardene, som de hørte til, er der Grund til at tro, at den Deling af Gaardene, der findes i dette Tofteskifte, virkelig betyder, at de Gaarde, der havde Del i Østerballemark, ogsaa laa i Østerballe, og at de Gaarde, der havde Del i Vesterballemark, laa i Vesterballe. Det bekræftes paa forskellig Maade.

For det første var der nogle faa Gaarde, der slet ikke havde Agre i det Tofteskifte. De havde saa til Gengæld Tofter enten i *Østre Sønder-Tofter*, og da det Skifte kan findes paa Kortet Øst for det omtalte Tofteskifte, kan de Gaarde kun regnes til Østerballe, eller ogsaa i Skiftet *Nørre Tofter*, men ogsaa det Skifte kan findes paa Kortet, hvor det ligger Nord for Bygaden i den østlige Del af Byen, saa hvis de Gaarde overhovedet gik ind i Delingen, kan de kun have hørt til Østerballe. Der er ogsaa nogle Gaarde, som maa have haft Tofter i *Vaadskemark*. Den hedder paa Kortet *Vaagerskov*, og der laa netop tre Gaarde. Da den laa vestligst i Byen, maa de have hørt til Vesterballe.

For det andet var det værd at prøve, om den Deling af Gaardene, der kendes fra Vestre Sønder-Tofter, kan forfølges i nogle af de andre Skifter eller maaske i hele Byjorden, som den findes i Markbogen. Den Undersøgelse slaar Hovedet paa Sømmet. For det viser sig, at de to Bydele var omtrent adskilt i mange af Markbogens Skifter. Her er en Oversigt over de Skifter i de forskellige Marker, der er dyrket fra den ene eller den anden Bydel.

	<i>Østerballe</i>	<i>Vesterballe</i>
1. <i>Øllingmark</i> :	Nørre Tofter Sønder Skift Mellemskift	Krageland Øster Bjerger (Sønder Skift)
2. <i>Korthøjsmark</i> :	Graaagre Gærsagre Sønder Grækær Korthøjsmark Mellem Skifte Norden Grækær Nørkalsager	
3. <i>Lundsagermark</i> :	Hampetofter	Tvillingsagre Gaasagerskifte Skindertoft Viemose Vesterbjerg
4. <i>Vaadskemark</i> :		Vaadskeskift
5. <i>Søndertoftemark</i> :	Ikke klar Adskillelse. Overvægt for Østerballe	
6. <i>Kalksagermark</i> :	Kalksagerskifte Lille Flint Agerskifte Piletofter Rogesten	
7. <i>Trommetofter</i> :		Dentsagre Tværagre Trommetoft Hylleagre

Herefter er det altsaa klart, at en Del af Øllingmark, samt Korthøjsmark og Kalksagermark hørte til Østerballe, og at en anden Del af Øllingmark samt Lundsagermark, Vaadskemark og Trommetoftermark hørte til Vesterballe. Naar man ikke presser Udtrykket for stærkt, kan man altsaa sige, at de to Bydele havde hver sine

Marker, og dermed er det afsløret, at naar der var 7 Marker i Dannemare i 1682, kom det sig af, at Byen var delt i Østerballe og Vesterballe.

Vi kan komme et Skridt nærmere den fulde Forstaaelse af denne Deling af Byen takket være det meget fine Kort, der findes over Dannemare By fra før Udskiftningen. Det viser, hvordan Byen var omkring Aar 1790, altsaa godt 100 Aar efter at Markbogen blev til. Det er et Kort, som ikke har sin Lige blandt de lollandske Udskiftningskort, det er nemlig det eneste Kort, som har indtegnet Agerstrimlerne, de andre har kun en Pil, der viser, hvad Retning Agrene løb i. Men jeg er bange for, at det ikke alt sammen er ægte Agre, i hvert Fald er det ikke lykkedes for mig at finde Lighed mellem ret mange Skifter i Markbogen og paa Kortet med Hensyn til Antallet af Agre i Skifterne. Nej, naar der er Grund til at være særlig glad for det Kort, saa skyldes det de mange Navne, der er tegnet ind. Det, der er mest spændende i første Omgang, er, om de Navne nu ogsaa ligner de Navne, vi kender fra Markbogen. Det gør de, endda i forbavsende Grad. Det siger os, at hvis Byjorden er lagt om i Løbet af de 100 Aar, saa har man i hvert Fald beholdt Navnene paa Skifterne, — og lidt er der lagt om, for Amalienager, Gyldenbjerg og Charlottenlund er paa Kortet flyttet ud paa Skifter, der ligger paa Fælleden ude ved Østersøen, og som før hørte Byen til.

Men hele Byjorden er ikke lagt om i Tiden mellem Markbogen og Kortet, det kan siges for vist, for her kommer den store Opdagelse: Naar man paa Kortet leder de Skifter op, som laa til Vesterballe alene, saa findes de alle sammen — eller for at være helt korrekt 12 af Skifterne, det trettende kan slet ikke findes paa Kortet — vesten for den Fævej eller Kovej, der gaar fra Bygaden ned til Fælleden i Syd. Paa Kortet er det den bredeste af de Veje, der gaar fra Bygaden og sønder ud. Nord for Bygaden var Skellet mellem Markerne til Vesterballe og Østerballe ved Kirken og Præstegaarden, som havde Særjord, der skilte Vaarskovmarken fra Nørre Tofter.

Dermed er egentlig Sagen klar. Det er ikke mærkeligt, at det er den vestlige Del af Byen, der hed Vesterballe, og den østlige, der hed Østerballe, det havde man nok kunnet sige uden alle disse Krumspring. Men nu ved vi, at Byjorden engang i Fortiden blev delt, og i Skellet mellem de to Bydele blev der lagt en Vej til at drive Kvæget til og fra Fælledene ad, den laa, hvor Vejen nu gaar fra Dannemare til Charlottenlund og Langholm, og det styrker Tilliden til, at en Orden, der engang var indført i et Bysamfund af den gamle Opbygning, ikke saa let lod sig rokke.

II. *Hvorfor var Dannemare delt i Østerballe og Vesterballe?*

Nu er der to Opgaver, det var fristende at gaa i Gang med. Den ene er at følge de enkelte Gaardes Historie fra Markbogen op til Nutiden, — den Opgave har jeg slet ikke forsøgt paa at løse. Den anden er at følge Gaardenes Historie bag ud i Tiden fra Markbogen, saa langt man kan komme, for om muligt at skimte en Grund til denne Inddeling af Byen. Den Opgave har jeg forsøgt paa at løse; men jeg siger det paa Forhaand, at Forsøget har slaaet fejl, maaske fordi jeg ikke har arbejdet med alle de Midler, der staar til Raadighed. De, der altsaa vil holde inde med Læsningen, mens Legen endnu er god, gør klogt i at holde op her.

Saadan en Deling af en By i to eller flere Bydele findes i andre Byer i Danmark, og det ser efter Navnene paa nogle af de Bydele, der fører Navnet -balle, ud til, at Delingen er sket, fordi Bønderne har været Fæstere til flere Godsejere. Nu var det saadan, at en Bonde havde Ret til en vis Del af Byens Fællesgræsning, alt efter hvor stor en Del af Byjorden, han havde Ret til. Den Gaard, han sad inde med, var sat til en vis Del efter sin Størrelse. Det gav Anledning til meget udviklede Regnestykker, fordi Gaardene i Tidens Løb var delt og Dele af dem solgt fra, saa Forholdet mellem dem kunde

være som 1 til $\frac{1}{2}$, $\frac{1}{8}$, $\frac{1}{16}$, $\frac{1}{24}$ o. s. v., og mere indviklet end det. Hvis saa tilmed Forholdet mellem Godsejerne i Byen var ulige, kunde det blive meget svære Regnestykker, hvis Byjorden skulde deles, eller rebes, som det hed, efter disse Forholdstal. Saa var det straks lettere, hvis de enkelte Godsejere havde regnet ud, hvor stor en Part, der kunde tilkomme alle deres Fæstebønder tilsammen, saa Godsejerne kunde dele Jorden mellem sig efter deres Forholdstal, for saa kunde de lettere dele Skifterne i Agre efter Gaardenes Forholdstal.

Er det saadan en Deling, der har fundet Sted i Danne-mare? I saa Fald kan man gøre sig Haab om i de ældre Jordebøger, som er Godsernes Regnskabsbøger, at finde frem til, hvem der har gennemført Delingen. Ser man paa Gaardenes Fæsteforhold paa Markbogens Tid, finder man, at langt de fleste — nemlig de 27, der baade laa i Østerballe og Vesterballe — helt hørte under Halsted Kloster og nogle af de følgende delvis. Nogle Bønder svarede deres Landgilde til Kirken, ikke alene til Danne-mare Kirke, men ogsaa til Kirkerne i Tillitze og Aageby, de blev kaldt Kirketjenere. To Bønder var Præstetjenere, en til Præsten i Dannemare, en anden til den Gloslunde Præst. Den Gaard i Østerballe, som var lagt sammen af to, hørte under Bispensø (det er det nuværende Ulriksdal), og en anden Gaard, som vist ogsaa var sammenlagt af $1 + \frac{1}{2}$ Gaard, hørte under Rudbjerggaard, og endelig var der en, som hørte under Gammelgaard. Det er Stillingen i 1682, og den svarer til Forholdet i Matriklen 1664. Det er meget let at finde ud af, hvordan Gaardene i Markbogen og i Matriklen 1664 svarer til hinanden. Det er heldigt, for i Matriklen finder man, hvordan Landgilden var sammensat for de enkelte Gaarde, hvad de skyldte af Korn, Byg og Gæsterihavre, og hvad de skyldte af Smør, Lam, Gæs, Høns, Æg o. s. v. Det giver dels Anledning til Spekulationer over Forholdet mellem Gaardenes Jordtilliggende og deres Skyld, og dels giver det en Mulighed for at forfølge Gaardene tilbage i Tiden, for Landgilden var en ret uforanderlig Størrelse.

I Matriklen 1664 var der meget stor Forskel paa Gaardenes Landgilde; men der er visse fælles Træk for nogle af Gaardene, som gør, at Rækken af Gaarde kan skæres over nogle Steder, saa der udskilles tre Grupper. Det første Sted, Rækken skæres over, er mellem Gaard Nr. 6 og 7. De første 6 Gaarde var Fæstegaarde, der kendes paa deres store Afgift af Byg (ialt $9\frac{1}{2}$ Pund, d. v. s. 38 Tønder eller 228 Skæpper). Saa følger der en Række Ejendomskaarde, d. v. s. Gaarde, hvor Grunden var Ejendom, men Jorden Fæste, og enkelte Fæstegaarde, indtil Rækken skæres over igen mellem Nr. 21 og 22, og endvidere skæres Rækken af Fæstegaarde over efter Nr. 27, da der følger Kirke- og Præstetjenere.

Det vil sige, at Gaardene i Matriklen 1664 uden nogen Form for Tvang kan deles i tre Grupper paa henholdsvis 6, 15 og 6 Gaarde. Det siger ikke meget i sig selv; men det faar Interesse, naar det viser sig, at Delingen er i god Overensstemmelse med de Oplysninger, der findes i de ældre Jordebøger. Af dem er der bevaret en Del fra Halsted Kloster Len fra omkring 1584 itil 1660; men vi skal ikke fortabe os i at følge de enkelte Gaardes Omskiftelser og de Smaaforandringer, der er sket i Løbet af den Tid. Vi springer lige tilbage til Aaret 1572. Fra det Aar findes der en Jordebog, som blev udarbejdet, da Kong Frederik den II's Dronning, hun hed Sophie, fik Kongens Gods paa Lolland som Livgeding, d. v. s. som Underhold, hvis hun blev Enke. Den Jordebog har den allerstørste Betydning for vort Kendskab til Lollands indre Historie, efter min Mening er den det Dokument, der næst efter Markbogen vil faa størst Betydning, naar det gælder om at finde frem til den Rolle, som Lollands Bønder har spillet i Rigets Historie paa Overgangen til den nye Tid.

Jordebogen fra 1572 har mange Oplysninger fra Dan-nemare. De staar dog ikke samlet, men er spredt paa flere Steder, alt efter hvilken Administration Gaardene havde sorteret under. Under selve Halsted Kloster hørte seks Gaarde. De svarede tilsammen en Landgilde paa

8½ Pund Byg, d. v. s. 34 Tønder, 204 Skæpper. Den Sum er ikke fundet ved nogen af Grupperne i 1664; men den ligger nærmest de 9½ Pund (228 Skæpper), som blev svaret af Gaardene Nr. 1—6. At det virkelig er de 6 Gaarde, der er Tale om, som blot i Mellemtiden har faaet forhøjet Landgilden med et Pund Byg — endnu i Jordebogen 1656 svarede Gaardene 8½ Pund — kan man vide deraf, at Nr. 5 i Rækken baade i 1572 og i 1664 skyldte 1 Otting Smør, og deraf, at den sidste Gaard i Rækken, der i 1664 var en halv Fæstegaard, der svarede 1 Pund Byg, ogsaa i 1572 skyldte 1 Pund Byg, hvad der var mindre end de andre.

Den næste Række af Gaarde findes under Ravensborg Len. Det Len var i 1572 delt i Tredinger. Hans Krog, der havde en Gaard i Støby, var Tredingsfoged i den ene Treding, Claus Hvid i Kuditze var Foged for den anden, den tredie hed Løgets Treding og omfattede Gaarde i Nørre Herred. Til Hans Krogs Treding hørte blandt andet 15 Gaarde i Dannemare, men Bygafgiften hos dem stemmer ikke ganske med den Afgift, som Gruppen paa 15 Gaarde fra Matriklen 1664 svarede. Ser man nøjere til, viser det sig, at den ved de fleste Gaarde (9) er 2 Skæpper højere end i 1572, mens den ved andre var lidt mindre. Smørskylden var i 1572 6 Fjerdinger (hvoraf den ene var delt paa tre Gaarde), og i 1664 var den 6½ Fjerding. Der kan dog slet ikke være Tvivl om, at Gaardene fra Nr. 7 til Nr. 21 i Matriklen svarer nøje til de 15 Gaarde i Hans Krogs Treding. Til Bonden i Gaard Nr. 7 findes saaledes Tilnavnet *Ruder* baade i 1572, 1600, 1647, 1664 og 1682. Totalsummen for disse Gaardes Bygafgift var i 1572 219 Skæpper, i 1664 212 Skæpper; men da det er Ejendomsgaarde, er denne Bygafgift ikke den væsentligste Del af disse Gaardes Landgilde.

Der var ogsaa i Jordebogen 1572 en enkelt Gaard, der hørte under Rødby-Sædinge Birk. Den skyldte i 1572 2 Pund Byg, d. v. s. 48 Skæpper, men den Gaard har jeg ikke med Sikkerhed paavist i 1664.

Endelig findes i Jordebogen fra 1572 under Meltofte

Birk 6 Gaarde, der laa i Dannemare. Meltofte Birk var et kongeligt Birk, der var oprettet i 1522, og det blev nedlagt i 1588. Disse 6 Gaarde volder lidt Vanskelighed, for Afgifterne i 1572 passer ikke Gaard for Gaard med de 6 Gaarde i Matriklen 1664, der har Nr. 22—27. I 1664 skyldte de Gaarde tilsammen 11 Pund og 3 Tønder Byg, d. v. s. 282 Skæpper, mens de 6 Gaarde under Meltofte Birk i 1572 skyldte 9 Pund og 6 Ørtug Byg, d. v. s. 288 Skæpper eller nøjagtig 1 Læst Byg.

Hvad er der nu vundet ved at regne ud, at Gaardene kunde deles i tre Grupper i Matriklen 1664? Jo, nu da vi genkender Grupperne fra 1572 i Matriklen 1664 og ved, hvordan Gaardene i 1664 var fordelt mellem Østerballe og Vesterballe, kan vi faktisk ogsaa afgøre, hvad for en Bydel Gaardene laa i Anno 1572. Det vilde have været en Triumf, hvis Gaardene var delt saadan, at den ene af Grupperne i Jordebogen fra 1572 svarede enten til Østerballe eller til Vesterballe. Men det Haab brast. For af de 6 Gaarde til Halsted Kloster laa 4 med Sikkerhed i Vesterballe og 1 i Østerballe, og af de 15 Gaarde i Hans Krogs Treding laa de 8 med Sikkerhed i Østerballe og de 3 i Vesterballe, og af Gaardene under Meltofte Birk laa 3 med Sikkerhed i Østerballe og 2 i Vesterballe.

Vi kommer altsaa ikke længere ved Hjælp af disse Dokumenter. Vi kan ikke ad denne Vej finde frem til, hvorfor Dannemare var delt i Øster- og Vesterballe. Man maa tænke sig, at Delingen har fundet Sted, førend den Inddeling af Gaardene, der findes i Jordebøgerne, blev til, og det vil senest sige i 1522, da Meltofte Birk blev oprettet. Der kan tilføjes en Iagttagelse, der har Forbindelse med Meltofte Birk. Derunder hørte den Gaard, der svarede den største Landgilde, naar man ser bort fra de to Gaarde, der var lagt sammen af to. Det er Nr. 23 i den ovenfor aftrykte Liste, og i 1572 blev den dyrket af Hans Kiøll. Den Gaard har i alle Maader haft en Særstilling i Byen. Den havde et meget stort Tilliggende, og den havde tit flere Agre Side om Side. Gaarden laa ogsaa paa en meget fornem Plads i Byen lige østen for

Kirken med Indkørsel fra selve Pladsen med Bystjøvlen foran Kirken. Lige ved Gaarden laa godt 10 Tønder Land samlet, og det alene sætter den i Klasse for sig, det hører til Undtagelserne, at Gaardene havde saa megen Jord samlet paa eet Sted. Det ligner den Særjord, der i gammel Tid blev kaldt for Ornum. Det er meget muligt, at det er en gammel Herregaard, maaske Hovedgaarden i Østerballe, der er sunket ned paa Linie med Fæstegaardene.

Skal man sige noget om Grunden til, at Byen er delt, maa det blive Gætværk. Der er et enkelt Stednavn paa Byjorden, som har fristet mig til at gætte. Det er Navnet *Vaadskeskift*, der findes i Markbogen, og som svarer til *Vaagerskov* paa Kortet. Navneendelsen -skov lyder mærkelig, for det er ren Agerjord, og der er ikke saa meget som en Busk tegnet af paa Kortet.

Navnet Vaarskov kan være det, der i en gammel svensk Lovbog og i en norsk Jordebog kaldes Varskov, det er Skov, der ikke laa til fælles Brug for en Landsby, men var hegnet fra som Særeje. Det første Led Var- er i Slægt med Ordet væрге og maa betyde Gærde, det vil sige, at hele Ordet Varskov i Virkeligheden svarer til det, der senere er kaldt for Hegningsskov. Den Vaarskov, der her er Tale om, kan man se paa Kortet, har været en Del af Fælleden, før den blev hegnet fra. Det var den store Fælled, som strakte sig gennem flere Sogne i Sønder Herred. Der er ganske vist ingen Mindelser om, at her har været Skov, efter hvad jeg ved; men Skov kaldte de i gammel Tid Jord, der laa til Græsning, selv om der var saa langt mellem Træerne, at de daarligt kunde raabe hverandre op, saa Skoven maa være blevet ryddet og Jorden brækket op og taget under Plov.

Denne Vaarskov findes efter Kortet i den vestlige Bydel mellem Bygaden og Fælleden, og der er i den Mark aftegnet ialt 3 Gaarde. Hvis man gennemgaar Vaadskeskifte i Markbogen, kan man finde Tofter til i hvert Fald 2 Gaarde, muligvis flere; men de er ikke blevet kaldt for Tofter, og de laa blandet sammen med andre Agre, saa man har kun Størrelsen at holde sig

til, naar man skal afgøre, om det er Tofter eller ej. De Tofter, jeg finder i dette Skifte, er netop til nogen af de Gaarde, som ikke havde Del i de andre Tofteskifter i Byen.

Kan det nu bestemmes, hvad for en af de to Bydele, de Gaarde blev regnet til ved Delingen? Selv om vi ikke faar direkte Oplysning om det, saa røber Agerfordelingen deres Stilling. Her skal omtales Gaard Nr. 5 i den ovenstaaende Liste, fordi den skilte sig ud fra de øvrige. Den havde Tofter i Vaadskemark, og den havde Agre i lige de samme Skifter, som Vesterballegaardene, saa den kan regnes til dem. Vi kan komme nærmere til, hvor den Gaard laa, for Tofterne, der vel laa ved Gaarden, blev maalt sidst i Vaadskeskifte, men det Skifte blev maalt fra Øst, altsaa fra Præstegaarden, saa Nr. 5 har ligget vestligt i Skiftet enten ved den Vej, der paa Kortet hedder Egebølle Stræde, eller ved den Vej paa Kortet, der gaar fra Byen til Stage Stiøvl.

Denne Gaard hørte til i Gruppen med 6 Gaarde under Halsted Kloster, og med sine 34 Tønder Land var det ikke blot den største Gaard i den Gruppe, men ogsaa en af de største Gaarde i Byen overhovedet. Alligevel var dens Bygafgift ikke saa stor, der var to Gaarde i den Gruppe, der svarede større Afgift; men den skyldte foruden Byg ogsaa en Otting Smør, og det var den eneste Gaard blandt de 6, der havde Smørafgift. Man kan derfor nok sige, at denne Gaard havde en lignende Særstilling i Vesterballe som Nr. 23 havde i Østerballe.

Nu er det, man spørger sig: Har Smørafgiften til denne Gaard Forbindelse med dens Part i Vaarskoven? Der er Gaarde med Smørskyld, der kan være Aflæggergaarde fra en Gaard med Kornskyld; men det har ikke sin Rimelighed her. Jeg mener at have gjort den Iagttagelse, at de Gaarde og Byer paa Lolland, der havde Smørafgifter i Stedet for Korn eller ved Siden af Kornafgifter, ligger i Skovegne. Det gælder f. Eks. visse Gaarde i Hjælmi, Majbølle og Kartoffe og alle Gaardene i det nu forsvundne Tuderud, der laa omtrent Øst for Killerup i Taars Sogn, ved den lille Stump Skov, der hedder Bentofte. Ogsaa

den nu forsvundne Fagerstedgaard i Taars Sogn skyldte Smør, og det samme gjorde Gaarden Frostrup, der laa i Skoven af samme Navn, og som nu regnes til Toreby Sogn; men som før har ligget i Kettinge Sogn. Ogsaa Bramstofte i Taars Sogn, som nu er lagt under Berridsgaard, er i Jordebøgerne skrevet for Smørskyld; men der har 1 Fjerdings Smør afløst $1\frac{1}{2}$ Pund Byg en eller anden Gang efter 1592. I denne Forbindelse har det særlig Interesse, at Vaarskovgaard i Bandholm skyldte en hel Tønde Smør (1623). Flere Byer under Maribo Kloster gav Smør i aarlig „Sammelskat“, det gælder f. Eks. Reersnæs, der gav $\frac{1}{2}$ Fjerdings, og Hillested-Raa-Haared, der gav $2\frac{1}{2}$ Fjerdings. Der er mange flere Byer og Gaarde, der skyldte Smør, end dem, der er nævnt her. Det ligger nær for at tænke, at Smørret er blevet paalignet Gaardene for deres Ret til at bruge Skovjord til Græsning, paa samme Maade som Engjord i andre Egne førte til, at Gaardene havde Smørskyld i Stedet for Kornskyld. Hvis Smørskylden til Gaard Nr. 5 i Dannemare har Forbindelse med dens Part i Vaarskoven, kan det være, fordi dens Part var større end de andre Gaardes. Den havde ialt omtrent 11 Tønder Land, der laa samlet ved Gaarden, altsaa en Særjord paa Størrelse med den, der laa til Gaard Nr. 23 i Østerballe. Maaske er Smørskylden en Mindelse om, at det er en Ejendomsgaard eller Hovedgaard, der er blevet til en Fæstegaard. Vi maa her nøjes med at slaa fast, at Vaarskoven laa i Vesterballe, og at næsten alle Agrene blev dyrket af Vesterballegaardene.

Vi har nu fundet frem til to Storgaarde, een i hver Bydel; men vi kan ikke med Vished sige, hvorfor Byen er blevet delt. Det er dog meget muligt, at det er Centrum for de to Magter, der havde Interesse i Byen, som her er paavist. Derfor vilde jeg gætte paa, at Delingen i Østerballe og Vesterballe kan skyldes den Lodsejer, som har været mægtig nok til at faa Vaarskoven udskilt fra Fælleden. Han skulde have samlet de Gaarde, der hørte ham til, og med den Deling af Byjorden, han fik gennemført, bragte han en Orden i Stand i Byen, hvis Spor trods Udskiftning og Udflytning kan findes den Dag i Dag.

Sten med skaalformede Fordybninger, nu i Nationalmuseets Have.

Skaalformede Fordybninger.

Af *K. Ancker-Jensen.*

I nden for Helleristningstegnene indtager de saakaldte „Skaaltegn“ eller „skaalformede Fordybninger“ en fremtrædende Plads.

De findes paa et stort Antal Sten — hovedsagelig i de Lande, hvor man kan spore Megalithfolkets Vandring — og her i Danmark som oftest paa store, fritliggende Rullesten, men dog ogsaa tit paa Dyssernes Bæresten eller Overliggere og undertiden paa smaa, nævestore Sten; de sidste kan maaske opfattes som Amuletter.

De skaalformede Fordybninger er almindeligvis 4—5 cm brede og 2—3 cm dybe og er antagelig prik-huggede med en spids Flintesten og derefter slebet glatte. De fin-

des undertiden enkeltvis, men for det meste i Grupper, ja, ikke sjældent finder man store, fritliggende Rullesten eller Overliggere paa Dyssetidens Grave helt oversaaet med Skaaltegn. De enkelte Skaaltegn kan veksle i Størrelse paa samme Sten, de griber somme Tider helt ind i hinanden — for det meste staar de dog frit — og de kan af og til være forbundne med hinanden ved en bred Fure eller Rende. Almindeligvis synes de anbragt tilfældigt, usymmetrisk og uden Orden.

Hvad kan nu Meningen have været med disse Tegn? Ja, derom har der gennem Tiderne været gisnet af mange. Et Dyr, en Økse eller en Figur lader sig forklare; men de skaalformede Fordybninger, der er de allermest anvendte Helleristingstegn, har vist sig vanskelige at tyde.

Nationalmuseets mangeaarige Direktør, Sophus Müller, slog for en Menneskealder siden fast, at Skaaltegnene var en Efterligning af de Huller, der fremkom i Træ ved Ildboring, og han kaldte dem derfor „Ildens hellige Tegn“. Man vilde ved f. Eks. at anbringe dem paa Dyssernes Sten symbolsk bringe de døde Varme!

Professor, Dr. phil. Johs. Brøndsted kalder derimod i sit store fortjenstfulde Værk, Danmarks Oldtid, de skaalformede Fordybninger for Frugtbarhedstegn. Efter at have fastslaaet, at Skaaltegnene sikkert kan føres tilbage til Agerbrugsfolkets Ankomst til Danmark — altsaa til Begyndelsen af den yngre Stenalder ca. 3000 Aar f. Chr. — eller til Dyssefolkets Forfædre, siger Professoren: „Hvad kan man vente at finde udtrykt i magiske Billeder, hvormed et saadant Samfund (Agerbrug og Kvægavl) søgte at fastholde de liv- og lykkebærende Kræfter?“ Og han svarer hertil: „Frugtbarhed og Sol!“ — Og Solbilledet kendte man; det var en cirkelrund Kreds med eller uden Radier, og Professoren slaar saa fast, at Skaaltegnet er det magiske Billede for Frugtbarhed.

Den tyske Arkæolog Schwantes mener i Skaaltegnet at se en Efterligning af Øksens Borehul, og han mener, at det maa opfattes som et helligt Tegn for Øksekulden.

Professor Vilh. Wanscher opfatter Skaaltegnet som en ægyptisk Hieroglyf for Soldag; Professoren mener, Tegnene stammer fra Ægypten og er anbragt paa Gravene for at give de døde mange lyse Soldage.

Der findes mange andre sindrige Fortolkninger an-gaaende Skaaltegnene. Man har kaldt dem Stjernebilleder, Symboler paa Regn, Symboler for Jagtlykke (en skaal-formet Fordybning ligner netop det Aftryk, der bliver efter et Slag med en Køllesten eller en Kastekugle), og man har ment, at de bare var tænkt som Ornament eller Prydelse. — Men at det er Helligtegn af magisk Kraft, er dog langt de fleste enige om.

Det er vel næppe muligt at finde en Fortolkning, som virker umiddelbar overbevisende paa alle. Men Sagen forekommer mig interessant, og jeg har beskæftiget mig en Del med Problemet. Jeg var i lang Tid inde paa den Tanke, at der maaske forelaa en Efterligning af Meteorsten. Meteorsten har været dyrket som hellige Sten helt tilbage fra Oldtiden, og Meteorstenens Udseende med de mange Smeltegruber har en umiskendelig Lighed med Skaalstenen. Da den himmelfaldne Sten, Meteoren, var en stor Sjældenhed, kunde det tænkes, at Sten med Skaaltegn var Efterligninger af den ægte Meteor, Solgudens Budbringer.

Men saa skete der noget. Jeg gik en Solskinsdag i Fiskebæk Skov og maalte Oldtidsgrave op, og da saa jeg en Stenflade overstrejft med de saakaldte Solpletter. Det slog da straks ned i mig: Der har vi jo Forklaringen paa de skaalformede Fordybninger.

De sollyse, vibrerende, runde Pletter tegnede sig klart i et Strejf over Fladen; de fleste stod enkeltvis, men nogle gik ind i hinanden; de var uden Orden, og hvor Stenens Overflade ikke var vinkelret paa Solstraalerne, løb Pletterne ud i Tunger, der forbandt dem indbyrdes. Kort sagt: De havde alle Skaaltegnenes karakteristiske Former og Placeringer.

Ligger da Forklaringen af de skaalformede Fordybninger saa snublende nær? Jeg mener ja: jeg mener, at de

Solpletter i en Skov (efter Adam Paulsen: Naturkræfterne).

virkelig er Efterligninger af de bekendte Solpletter, der fremkommer, naar Solstraalerne falder gennem de smaa Huller i Løvtaget i en Skov. De er smaa Solbilleder.

Fænomenet Solpletter har man altsaa lagt Mærke til for mere end 5000 Aar siden, og man har forsøgt at fæstne og gengive Billedet i Sten.

Saa kan man sige: Ja, men vi har jo allerede eet Tegn for Solen i Helleristningen (nemlig Cirkelen med eller uden Radier, herunder Ringkors og Hagekors). Hvorfor saa et nyt Tegn for det samme? Hertil kan vel siges, at det selvfølgelig var lettere at nøjes med at hugge eller indridse Cirkelen, der omsluttede Solbilledet og nogle Radier, end at hule Feltet ud som i Skaaltegnet. Og for store Solbilleder — Rygaard, Frejlev — var det langt det nemmeste at stilisere og nøjes med Omridset.

Stor Dysse i Fiskebæk Skov med skaalformede Fordybninger paa Indgangssiden (Øst).
Skaaltegnene trukket op med Okker. Fot. A. M. Knudsen, Nr. Alslev.

Hvorom alting er: Det forekommer mig sandsynligt, at Solpletterne allerede i den tidlige Oldtid er blevet opfattet — rigtigt — som Billeder af Solen og er blevet gengivet f. Eks. paa Dyssefolkets Grave som skaalformede Fordybninger, der symbolsk skulde bringe de døde den livgivende Sols Lys og Varme. Skaaltegnene paa Dyssernes Dæksten vender ogsaa som Regel mod Øst — mod Solen.

Og er det rigtigt, at de skaalformede Fordybninger er Billeder af Solpletter — Soltegn — saa bliver der pludselig god Mening i den gamle Overlevering, at man i Sverige op til vore Dage har bragt Solen Smørofre i Skaalene paa Sten med skaalformede Fordybninger*).

---

*) Redaktionen har ikke villet nægte ovenstaaende Artikel Optagelse; men den maa helt og holdent staa for Forfatterens egen Regning, da Hypotesen om, at de skaalformede Fordybninger skulde være Efterligninger af Solpletter i en Skov, synes os meget lidt sandsynlig.

Af Ønslev-Eskildstrup Sogneforstanderskabs ældste Protokol (1841–1864).

Af *L. Larsen Eske.*

Efter nogen Tids Forberedelse kom i Aaret 1841 den 13. August en kongelig Anordning, der bestemte, at Forstanderskaber (Sogneraad) skulde indføres i Landets samtlige Sognekommuner, ligesom der ogsaa i samme Anordning fastsattes Regler for Oprettelse af Amtsraad.

Helt uden Styre havde Kommunerne dog før i Tiden ikke været, idet Skole- og Fattiglove havde medført Valg af Skole- og Fattigbestyrelser, som Sognepræsten var Formand for, og hvis Midler og Protokoller var i hans Værge. Heraf fulgte som en Selvfølge, at han efter den nye Anordning ogsaa var Medlem af Forstanderskabet, hvorom Anordningens § 2 siger: Medlem af Sogneforstanderskabet er uden Afstemning: Sognepræsten, Sognets Jordegodsbesiddere med over 32 Td. Hartkorn eller deres befuldmægtigede. Herredsfoged og Birke-dommer (med Stemmeret) har Ret til at deltage i Møderne. Valgbare og stemmeberettigede er alle Mænd i Sognet med over 1 Td. Hartkorn eller 2 Td. Skov- eller Mølleskyld.

I Henhold til Anordningen afholdtes samme Aar Valg af det første Sogneforstanderskab i Ønslev-Eskildstrup Kommune. Protokollen beretter herom:

„Aar 1841 d. 19. November blev af Undertegnede af Stitfamtet udnævnte Valgbestyrelse for Ønsløv og Eskildstrup Sogne taget Møde i Ønsløv Skole for ifølge foregaaende Bekiendtgjørelser ved vedkommende Kirker, at afholde Valgforsamling, hvor da bliver at vælge paa det bestemte Antal af 8te Sogneforstandere i disse Sogne.

Ved Forordningen blev nedlagt og acteret:

Nr. 1. Den gennem Sognepræsten os communiserede Udnævnelse som Valgbestyrere.

Nr. 2. Den af Stiftamtet i Forbindelse med Forestaaende tilstillede directe Udnævnelse som Valgbestyrere.

Nr. 3. 2de Fortegnelser over samtlige Valgberettigede og Valgbare i Sognene udfærdigede den 31de October og har henlagt den befalede Tid af 14 Dage til almindeligt Eftersyn i nærværende Skole tilligemed Attester om rigtig Bekiendtgjørelse.

Nr. 4. 2de Indkaldelser af de Valgberettigede og Valgbare forsynede med Attester om Bekiendtgjørelsen, hvilke ere bekiendtgjorte ved Kirkerne d. 7de November d. A.

Eieren af Ny Kirstineberg, Hofjægermester Colbjørnsen var mødt ved Forvalter Øllgaard og anmodede Valgbestyrelsen om at tilkiendegive Sogneforstanderskabet for disse Sogne, at han erklærede sig villig til, overensstemmende med Anordningens § 2, at tage Sæde i Sogneforstanderskabet“.

Protokollen oplyser omhyggeligt, hvem der var valg- og stemmeberettigede, altsaa hvem der paa daværende Tidspunkt var Indehavere af de to Sognes Gaarde. De opføres nedenfor byvis¹⁾.

Ø n s l e v.

Hans Skytte.	Jens Mortensen Pipper.
Jørgen Bentsen.	Lars Eske.
Rasmus Hansen Belling.	Ole Spurre.
Hans Mortensen Kappe.	Rasmus Hjulmand.
Niels Olsen.	Hans Humle.
Anders Mikkelsen.	Skolelærer Jørgensen.
Niels Mortensen.	Møller Jensen.
Erik Larsen Brygger.	Pastor Hansen.

B y s k o v.

Rasmus Rasmussen.	Hans Vægter.
Niels Snedker.	Peter Vægter.
Anders Pille.	Hans Sommer.

K l o d s k o v.

Jens Bleimand.	Jørgen Spurre.
Rasmus Skytte.	Morten Faur.
Jørgen Skrædder.	Lars Klausen.
Jens Mortensen.	Jørgen Pedersen.
Ole Pönt.	

Eskildstrup.

Peder Madsen.	Rasmus Lollike (udeblev).
Ole Smed.	Peder Møller „
Ole Nyegaard.	Hans Skomager „
Frederik Koch.	Rasmus Bruun „
Rasmus Hansen Hare.	Niels Rasmussen „
Anders Grønnov (udeblev).	Hans Jacobsen „
Niels Nyegaard „	Jeppe Væver „

Stødstrup.

Hans Drage.	Hans Jeppesen (udeblev).
Hans Hare (udeblev).	Ole Bertelsen „
Hans Peder Vest „	Peder Nielsen „

Sørup.

Peder Hare.	Rasmus Foged.
Christian Stryg.	Anders Væver.
Peder Jensen Væver.	Peder Lollike.
Hans Jensen Kabbe.	Ole Stang.
Ole Stryg.	Rasmus Svan (udeblev).

Oustrup.

Rasmus Humle.	Jens Drage.
Ole Madsen.	Jørgen Hansen.
Knud Friis.	Ole Gaard.
Jeppe Villasen.	Hans Jochumsen.
Ole Christophersen.	Peder Boesen.
Hans Jørgensen Svan.	Rasmus Hansen (udeblev).
Peder Andersen (udeblev).	Ole Krøl (udeblev af nødvendigt Forfald).

„Valgt blev: Møller Jensen i Ønslev.	52 Stemmer.
Ole Gaard i Oustrup.	45 Stemmer.
Hans Drage i Stødstrup.	40 Stemmer.
Ole Krøl i Oustrup.	39 Stemmer.
Peder Hare i Sørup.	29 Stemmer.
Peder Boesen i Oustrup.	26 Stemmer.
Jørgen Bentsen i Ønslev.	23 Stemmer.
Jørgen Skrædder i Klodskov.	23 Stemmer.

hvilke Personer da blev erklærede som Sogneforstandere.

Ønsløv Skole d. 19. November 1841.

J. Jensen. H. Jørgensen.

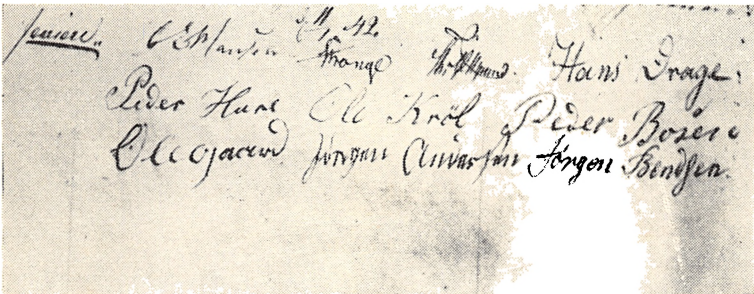
Paa Ole Krøls Vegne Rasmus Foged*)."

*) Ole Krøl „udeblev af nødvendigt Forfald“. De to andre Valgstyrere var Møller J. Jensen, Høj møllen, og Lærer H. A. Jørgensen, Ønslev.

Den 15. December 1841 mødte Sogneforstanderskabet i Ønslev Skole og valgte Møller Jensen til Formand. Dog stemte Møller Jensen paa Pastor Hansen. Det første egentlige Sogneforstanderskabsmøde holdtes 1842 den 11. Januar i Ønslev Skole, hvor der bl. a. valgtes Skolepatroner og Fattigforstandere, ligesom Pastor Hansen valgtes til at deltage i det første Amsraadsvalg.

En af det nye Sogneforstanderskabs første Opgaver var at ophjælpe det forsømte Vejevæsen. At Kommunens

Forstanderskabets Underskrifter i Protokollen efter det første Møde, der afholdtes 11. Januar 1842 i Ønslev Skole. Efter Formanden, Møller Jensen, Højmøllen, underskriver de selvskrevne Medlemmer: Sognepræst Christian Erhard Hansen, Ønslev, Forvalter Strange, Pandebjerg, Forvalter Øllgaard, Ny Kirstineberg, og derefter de øvrige Sogneforstandere.

Veje har været i en sørgelig Forfatning ses af, at allerede i et af de første Møder tages der Beslutning om, at hver Gaardmand skal grundforbedre 1 Favn pr. Tønde Hartkorn med Sten og Grus i 4 Alens Bredde — alt efter de anviste Vejstrækningers Trang. Ligeledes ses det, at man var ivrig efter at finde det nødvendige Grus, men selv om man var enig med vedkommende Lodsejer, maatte der dog ansøges om Amsraadets Tilladelse til at købe Grus fra hans Grusgrav; der skulde jo være Tilsyn med, hvad Kommunen brugte sine Midler til. Iøvrigt havde man ingen anden Kasse at tage af end Kommunens Hartkorn, idet man reparterede Udgifterne herpaa, efterhaanden som de fremkom. Forøvrigt indsendte samme Aar Klodskov Bønder Klage til Amsraadet over det dem paa-lagte Vejarbejde, hvorpaa dog svarede, at den af For-

standerskabet vedtagne Bestemmelse ikke kunde ændres.

Ogsaa Fattigvæsenet kaldte paa Forstanderskabets Opmærksomhed. Det ses ikke af Protokollen, om der hidtil havde været noget Fattighus i Kommunen, men ved Mødet den 11. Marts 1842 vedtoges det at købe afdøde Rasmus Drejers Hus i Eskildstrup og indrette dette til Fattighus. I den Anledning valgtes Forvalter Øllgaard, Ole Krøl og Hans Drage til at møde ved Auktionen i Nykøbing og købe det for 300 à 320 Rbd. De udførte dette Ærinde saa godt, at de ved næste Møde kunde meddele, at Handelen var afsluttet for 235 Rbd. Købesummen skulde falde i førstkommende December Termin, men da man var betænkelig ved at belaste Kommunen med saa stor en Udgift paa et Aar, vedtoges det at laane 150 Rbd. og saa reparere Resten.

Som et Tidsbillede skal anføres, at det paa Mødet den 8. November 1842 blev besluttet, at Drengen Hans Jacob Pedersen, som ingen Tjeneste har kunnet erholde, skal gaa paa Omgang i Sognene og begynde hos Gaardmand Ole Nyegaard i Eskildstrup, hos hvem Turen først staar paa. Hos hver Mand forbliver han en Uge.

Allerede saa tidligt som Aar 1843 dannes den første Sogneraadsforening paa Falster. Det hedder herom den 14. Marts 1843: Efter Skrivelse fra Skolelærer Sidenius i Skovby, hvori forespørges, om Forstanderskabet vil tiltræde Oprettelse af et Selskab af Falsters Sogneforstanderskaber til at forhandle kommunale Anliggender, sluttede man sig hertil og valgte Pastor Hansen og Ole Krøl til at deltage i de berammede Møder.

I den følgende Tid maa Forstanderskabet flere Gange beskæftige sig med en Ægteskabssag. 1843 den 23. Maj hedder det:

„I Anledning af en Ansøgning fra Hans Christian Rasmussen og Fruentimret Ane Katrine Frederiksdatter af Stødstrup til Hans Majestæt Kongen om at erholde Eftergivelse af den dem for uterlig Samlevnet idømte Straf og om Tilladelse til at indgaa Ægteskab, fandt Forstanderskabet, at det ej kunde anbefale Ansøgningen om Straf-

fens Eftergivelse, men derimod anbefale Ansøgningen om at indgaa Ægteskab af følgende Grunde:

1. I en altfor ung Alder var Hans Chr. Rasmussen forledet til, mod sin Tilbøjelighed, at indgaa Ægteskab med et andet Fruentimmer, uagtet han allerede dengang følte Tilbøjelighed for Ane Katrine Frederiksdatter.

2. Hans Chr. R. har bestandig faderlig sørget for de Børn, benævnte Ane Katrine har, og har de begge forøvrigt opført sig saaledes, som det sømmer sig skikkelige og redelige Folk.

3. Vilde dette forargelige Samliv af sig selv ophøre, og

4. Kan Forstanderskabet ej undlade at bemærke, at Kommunen, som er saa haardt bebyrdet, ogsaa om kort Tid vil komme til at give Understøttelse til disse 3 Børn. Overensstemmende hermed blev det overdraget Formanden af afgive den af Stiftamtet forlangte Erklæring.

Hr. Pastor Hansen, som ved kirkelige Forretninger havde været forhindret i at være til Stede ved foranstaaende Forhandling, var nu kommen til Stede og bemærkede, at han ikke kunde være enig med det øvrige Forstanderskab, hvis Grundes Vægt han iøvrigt erkender ved at anbefale ovenmeldte Ansøgning i Henseende til Tilladelse for de omhandlede Personer til at indgaa Ægteskab sammen, men han forbeholder sig Ret til — i dette efter hans Mening rent kirkelige Anliggende — at give en særskilt Erklæring . . . “. Denne Erklæring maa vel saa være fulgt med til Amdtsraadet, men ses ikke at være oplæst ved noget efterfølgende Forstanderskabsmøde, og der høres ikke mere om Sagen i denne Omgang. Parret har formentlig maattet tage deres idømte Straf, men vel nok ikke saa langvarig, som Protokollen lader formode, idet der ikke høres mere om Sagen før ved et Møde den 14. Juli 1846, hvori det hedder: „I Anledning af fornyet Ansøgning af Indsieder Hans Christian Rasmussen om at indgaa Ægteskab med Ane Katrine Frederiksdatter, er af Stiftamtet forlangt Forstanderskabets Ytringer betræffende meddelt, overdrages til Formanden af afgøre som følger: Da Hans Chr. Rasmussen allerede i Maj Maaned 1843 ansøgte om Tilladelse til Giftermaal med Fruentimret Ane Katr. Frederiksdatter, anser Forstanderskabet sig beføjet til paa det bedste at anbefale hans Ansøgning. Ejheller senere har Forstanderskabet haft Grund til at forandre sin gode Mening om bemeldte Hans Chr. Rasmussen, men anser ham værdig til at fortjene den Naade, saasom han nu atter allerunderdanisk ansøger — om ej af andre Grunde saa dog for-

medelst den rosværdige Udholdenhed, hvorved han, som fuldkommen uformuende, i saa langt et Tidsrum har sørget for og underholdt Ane Katr. Frederiksdatter samt hendes 3 uforsørgede Børn“.

Man tør vel herefter formode, at „den rosværdige Udholdenhed“ har ført til et lykkeligt Ægteskab.

Flere efterfølgende Møder præges af Ansøgninger fra forskellige Haandværkere om at maatte drive deres Profession i Kommunen, hvilket som Regel blev anbefalet. Det var Grotid i Kommunen — baade paa godt og ondt. Det nylig indkøbte Fattighus i Eskildstrup trængte saaledes allerede til Udvidelse, idet man besluttede at tilbygge 2 Fag.

Heller ikke den repræsentative Side forglemtes, idet det af Skrivelse fra Amtet af 21. Juni 1843 fremgaar, at Forstanderskabet anmodedes om at møde i Nykøbing for at forestilles for Hs. Majestæt (Christian den Ottende) i Anledning af „Højsammes Nærværelse“.

1844 den 14. Maj vedtoges det at indføre Mulkter for forsømt Skolegang, hvorfor Lærerne paalagdes at føre Lister herover.

I Anledning af Sogneforstander Hans Drages Død bestemtes at afholde ekstraordinært Valg i Ønslev Skole d. 11. Juni. Her valgtes Grdmd. Lars Edske, Ønslev.

Man kunde jo godt have afventet det ordinære Valg, som skulde foregaa førstkommende December, idet Halvdelen af Forstanderskabets Medlemmer skulde afgaa efter 3 Aars Forløb — enten ved frivillig Overenskomst eller ved Lodtrækning.

Ved et Møde den 12. November stemte 6 Medlemmer for Lodtrækning, hvorved Jørgen Bentsen, Jørgen Skrædder, Peder Hare og Ole Gaard trak sig Ret til at afgaa. Som nye Medlemmer af Forstanderskabet valgtes den 20. December 1844 følgende: Ole Hare, Eskildstrup, Hans Skytte, Ønslev, Niels Snedker, Byskov, og Jørgen Skrædder, Klodskov.

Spørgsmaalet om Vejenes Istandsættelse optog stadig Sindene levende. 1845 den 13. Maj hedder det: „Paa

Opfordring af Formanden var Gaardmd. Ole Smed, Eskildstrup, mødt for med Forstanderskabet at blive enig om Betalingen for en paa hans Mark værende Grusgrav. I Henhold til en af Sognefoged Rasmus Foged foretaget Opmaaling vil Gravens Areal være 2640 Kvadratalen. Vejen dertil 112 Alen lang og 6 Alen bred“.

For dette Areal forlangte Ole Smed 40 Rbd., som samt-

Gaardejer Hans Skytte i Ønslev, Sognefoged og Medlem af Sogneforstanderskabet.

lige Forstandere indgik paa at betale ham, hvorimod Graven for Fremtiden bliver Sognene til fri Raadighed. Med Hensyn til Betalingen skulde Ønslev Sogn kun bidrage med den ene Trediedel imod kun at benytte Gruset derfra til de nærmeste Veje i Ønslev Sogn. En Trediedel af Købesummen har aabenbart syntes at være for høj for Ønslev Sogns Vedkommende, idet Gaardmændene Jens Blegmand, Jørgen Skrædder, Jørgen Spurre, Morten

Faur og Jens Mortensen samt Gaardfæster Sehausen, alle af Klodskov, samt Parcellist Jens Drage i Oustrup havde vægret sig ved at betale til Købet, hvorfor Forstanderskabet ansøgte Amtet om Autorisation til Udpantning.

At Fordelingen af Udgifterne ved Veje og Broers Vedligeholdelse stadig kan sætte Sindene i Bevægelse, ses af nedenstaaende Sag.

Ved Skrivelse af 8. Januar 1848 har Birkedommer, Justitsraad Pontoppidan forlangt Forstanderskabets Erklæring over en Forespørgsel fra Sognefogden i Eskildstrup

Sogn, Knud Friis, hvori han forklarer, at da den saakaldte Torebro over Hovedvandløbet Nr. 17 er brøstfældig og fordrer betydelig Reparation, er der opstaaet Tvist mellem Eskildstrup og Ønslev Sogne om dette sidste Sogns Forpligtelse til Deltagelse i de herved paakommende Bekostninger.

Det blev overdraget Formanden at svare, at Ønslev Sogns Beboere vægrer sig ved at deltage i Bekostningen ved denne Bros Istandsættelse, dels paa Grund af, at Torebroen ligger paa Eskildstrup Sogns Grund, og dels fordi Ønslev Sogn selv har maattet afholde Omkostningerne ved Istandsættelsen af Broen mellem Byskov og Klodskov i Ønslev Sogn.

Man skulde jo have troet, at et Hovedvandløb som Nr. 17 (Sørup Aa) skulde været Sogneskel, men endnu har „Torebro Huse“ en smal Strimmel Jord hinsides Aaen, uden at høre under Ønslev Sogn. Forklaringen herpaa er formentlig, at Mosedragene langs Aaen i fordums Tider har været en Sø, hvortil Ønslev Sogns Jorder har gaaet.

Krigsbegivenhederne i 1848—50 afspejler sig paa følgende Maade i den gamle Protokol: „Den Sum, som af Eskildstrup og Ønslev Sogne frivillig er bleven erlagt til Fædrelandets Brug, er Forstanderskabet i Dag blevet enig om at tilstille direkte til Krigsministerens Disposition med 200 Rbd. Den øvrige sammenskudte Kapital, nemlig 187 Rbd. 5 Mk., vedtoges det at anvende til Krigernes hjemmeværende trængende Koner og Børn“.

Samme Aar indvarsledes Kommunens Beboere i Henhold til Skrivelse fra Amtet til at møde paa nærmere betegnet Sted med Heste, da der skal udvælges to Trækheste til Krigsbrug.

Paa et Cirkulære fra Amtet, hvori anmodes om yderlig Bidrag til Krigsførelsen, saa Forstanderskabet sig dog nødsaget til at svare, „at dette Stift i Forhold til andre Dele af Danmark nok har været forskaanet for Krigens Byrder, men man har dog herfra afgivet Heste, saavel som her er indsamlet ca. 400 Rigsdaler, og derfor ikke

turde foretage yderlig Bestemmelse paa hele Kommunnens Vegne“.

Senere ses, at Amtet anviste Betaling for ovennævnte Heste med 250 Rbd.

1849 den 13. Marts forelaa til Behandling en Ansøgning fra Hans Jacob Nielsen Smed i Eskildstrup, hvori han beder sig fritaget for aktiv Krigstjeneste. Som Sognesmed henviser han til Forordningen af 15. Februar 1808 § 8. Forstanderskabet anbefalede dette Andragende. Samme Aar den 11. September forelaa en Skrivelse fra Stiftamtet, hvori opfordres til at indsamle Bidrag til Mindestenen for Sejren ved Fredericia. Der ses imidlertid intet om, hvorvidt Indsamlingen blev foretaget.

Saa følger Meddelelser om de første Rigsdagsvalg. Ved Mødet d. 13. November 1849 valgte Forstanderskabet Formanden, Møller Jensen, til at tiltræde Valgbestyrelsen i Stubbekøbing ved Valget den 4. December.

Ved Mødet d. 18. December 1849 fremlagdes Skrivelse fra Stiftamtet om, at Valgene til Landstinget afholdes i Teaterlokalet hos Apoteker Dyrhund (Nykøbing) førstkommande 29. Januar Formiddag Kl. 10.

1849 den 21. December hedder det: Ifølge Valglovens § 44 blev i Mødet i Dag udmeldte til Valgmænd til Landstinget, Gaardejer Rasmus Jørgensen Foged i Sørup og Møllejeer J. Jensen til Højmøllen.

1850 den 20. December afholdtes Valg af 4 nye Sogneforstandere. En af de valgte, Gaardejer Hans Kappe i Ønslev, vægrede sig ved at modtage Valget, men hverken Forstanderskabet eller Amtet, som Sagen var indanket for, fandt hans Undskyldninger fyldestgørende. Alligevel ses det ikke, at han har været til Stede ved de efterfølgende Møder, men da greb man til den Udvej, da man som sædvanlig bestemte, hvor næste Møde skulde afholdes, at vælge Hans Kappes Hjem. At han deltog i Mødet, viser hans Underskrift.

I Mødet 1851 den 16. December forelaa en Besværing fra Pastor Hansen over Ejeren af Klodskovgaard, fordi han ikke ofrede til Højtiderne. Besværingen videresendtes

til Amtet, der resolverede, at han for Fremtiden skulde yde 4 Mark til hver Højtid.

Til Formand for næste Aar valgte Forstanderskabet enstemmig Forvalter Brabrand, Ny Kirstineberg. Da Valget var enstemmigt, er Formandsskiftet formentlig sket efter Møller Jensens eget Ønske. Han vedblev dog at være Medlem af Forstanderskabet, og ved Valget den 20.

Parti fra Ønslev (ca. 1915). Til højre Ønslev gamle Høkersted og Kro, hvor Sogneforstanderskabet en Tid holdt sine Møder.

December 1853 blev han atter genvalgt. I Stedet for Forvalter Brabrand valgtes den nye Sognepræst Jørgen Overgaard til Formand. Møller Jensen udgik af Forstanderskabet 1855.

Sogneforstanderskabets Møder var hidtil afholdt i Skolerne eller hos Forstanderskabets Medlemmer, men 1853 den 11. Januar vedtog man for Fremtiden dertil at leje et Lokale hos Hans Humle i Ønslev for 6 Rigsdaler aarlig.

Aaret 1853 erindres endnu paa Grund af Koleraepidemien, som især i København krævede mange Ofre. Ud over Landet bredte sig Frygten for Sygdommen, og paa et Cirkulære — fra Justitsministeriet — af 18. Juli ved-

rørende Forholdsregler mod Sygdommen, deriblandt Oprettelse af et Sygehus i Kommunen, svarede man, at Lejlighed til et saadant fandtes ikke, men at man skulde indskærpe Beboerne at skaffe frisk Luft i deres Boliger.

I Mødet d. 2. August forelaa der et Forslag fra Kapellan Klein, hvorefter man valgte 1 à 2 af hver Bys Beboere, som sammen med Forstanderskabets Medlemmer

J. Overgaard, Sognepræst for Ønslev-Eskildstrup. En Aarrække Formand for Sogneforstanderskabet.

2 Gange om Ugen, hver i deres Distrikt, skulde efterse Sundhedsforholdene i hvert Hus og Gaard. Hvis Epidemien skulde udbryde, skulde man ved Kirkerne opføre Bræddeskure, som skulde bruges som Lighuse, og hvortil Ligene uopholdelig skulde føres. Hensigtsmæssige Lægemedler anskaffedes straks for Kommunens Regning til Uddeling blandt de syge, og det vedtoges at opkræve det nødvendige Beløb hertil med 1 Mark pr. Td. Hartkorn. Hjælpen skulde dog ikke betragtes som Fattig-

hjælp. Hvor meget der blev Brug for disse Foranstaltninger, ses ikke af Protokollen, men jeg har hørt fortalt, at Sygdommen viste sig i de afsides beliggende Boderuphuse, hvor nogle af Beboerne døde.

Samme Aar bragte en ny Præst til Sognet, idet Pastor Hansen, som i nogle Aar havde været svagelig, døde. Den nye Præst — Jørgen Overgaard — valgtes straks til Formand for Sogneforstanderskabet.

Efter det i December 1853 afholdte Valg havde nu Forstanderskabet følgende Sammensætning: Pastor Overgaard, Møller Jensen og Ole Spurre af Ønslev, P. Hansen Vægter, Byskov, Lars Klausen, Klodskov, Jørgen Smed, Eskildstrup, Hans Jørgen Hare, Sørup, Knud Friis, Oustrup, samt Hans Kappe, Ønslev.

I disse Aar var det, Mormonerne foretog deres Fremstød paa Lolland-Falster. 1854 den 18. September fremlagdes en Deklaration fra Fisker og Husmand Ole Nielsen i Pandebjerghuset angaaende hans Indtræden i Mormonernes Religions-Sekt, hvorefter han overfor Lærer Jespersen, Klodskov, har nægtet at lade sin skolepligtige Søn søge denne Skole. Det vedtoges at idømme Faderen de heraf følgende Mulker og eventuelt lade dem inddrive ved Udpantning.

Aaret 1855 blev et Mærkeaar i Kommunens Historie, idet Loven af 22. Marts s. A. gav Valgret til de mindre-bemidlede, som herved fik Adgang til at vælge den mindste Halvdel af Sogneforstanderskabets 9 Medlemmer, som det for Fremtiden skulde bestaa af.

Kommunens Vælgertal steg nu til 270, og der foretoges den 11. December Valg af 4 Medlemmer. Da de „mindrebemidlede“ heraf udgjorde „den kompakte Majoritet“, havde det jo været en let Sag for disse at sætte 4 Husmænd ind. Dette skete dog ikke, idet kun 53 Vælgere mødte, og heraf var knap Halvdelen Husmænd. Kun een Repræsentant fik Husmændene i denne Omgang, og da han opnaede 39 Stemmer, var dette altsaa ved Gaardmændenes Hjælp. Denne ene var Husmand, Væver og Musiker Hans Christian Hansen i Ønslev. (Se iøvrigt Aarbogen for 1938). Samme Aar den 18. December foretoges Valg af den største Halvdel, som alle var Gaardmænd.

Samtidig gik Møller Jensen ud af Forstanderskabet efter at have været Medlem i 14 Aar — heraf de 11 som Formand. Hans smukke, gotiske Haandskrift er i det forløbne Hundredaar af Ønslev-Eskildstrup Kommunes Historie ikke overgaaet af nogen senere Formand. Denne Haandskrift er det eneste, der staar som synligt Minde om denne Mand, og sammenholdt med, at han i saa lang en Periode var Sogneforstanderskabets Formand, lader det os formode, at han oprindeligt har været uddannet til mere end Mølleri. Om hans Salg af Høj møllen hedder det i et 1856 d. 20. April afholdt Møde: „Da Møllejejer Jensen afvigte 1ste dennes fratraadte den ham solgte Høj mølle i Ønslev

Sogn og saaledes ikke længer har fast Opholdssted i Pastoratet, har han til Forstanderskabets Formand afleveret den hos ham som Forligsmægler beroende Protokol og frasagt sig denne Funktion“. Hvor han senere er flyttet hen, ses ikke, men det vides ikke, at han har efterladt sig Efterkommere her paa Egnen.

H. C. Hansen,
Husmand, Væver og Musiker i Ønslev.

Blandt de hyppige Forsørgelsessager er der flere, der er ret dramatiske.

1855 den 13. Februar forelaa saaledes en Skrivelse af 20. Januar fra Birkedommer, Etatsraad Pontoppidan med Dom i Sagen mod Ane Eriksdatter i Eskildstrup Fattighus — med Hensyn til hendes voldelige Adfærd mod Sognefoged Knud Friis. Skrivelsen blev oplæst, „og ansaa man

det, i Henhold til den hende tildømte Frikendelse for videre Tiltale, ikke at være af væsentlig Nytte at foretage mere i denne Sag“.

Hvad Aarsagen havde været til ovennævnte Overfald ses ikke klart, men i et tidligere Møde havde Sognefogden beklaget sig herover. Muligvis har hans Ærinde i Fattighuset været at inddrive Skolemulfter for hendes Søn, og hun derover er blevet fortørnet. Andetsteds ses, at Hans Hansen og Ane Eriksdatters Søn har forsømt Skolen i 11 Dage og tillige var udeblevet Eksamensdagen, hvorfor han idømtes en Mulkt af 2 Mark. Herom beretter et senere Møde: „Det ved sidste Møde Formanden overdragne Hverv at indstille den sig i Eskildstrup Fattighus opholdende Ane Eriksdatter til Stiftamtets mulige Foran-

staltning til hendes corporlige Afstraffelse for hendes Genstridighed med Hensyn til hendes Søns forsømte Skolegang, saa man sig, i Henhold til andre af Sognepræsten fremsatte Grunde, nødsaget til at stille i Bero, men derimod stadig idømme Mulkter og forfølge Sagen paa lovlig

Sogneforstanderne Hans Skytte (til venstre) og H. C. Hansen (til højre). I Midten Sognefoged og Krovært H. P. West, hos hvem Møderne en Tid holdtes.

Maade“. Men allerede til næste Møde fremkom en ny Forøommelsesliste paa 11 Dage for hendes Søn, hvorfor det blev overdraget Sogneforstanderne for Eskildstrup Sogn i Forening — og i Mandens mulige Fraværelse — at afkræve hende Beløbet.

Hvorledes dette Foretagende er spændt af, faar vi ingen nærmere Forklaring paa, saa lidt som hvori Konens voldelige Adfærd overfor Sognefogden har bestaaet, men i

alt Fald var hun blevet frikendt for hans Anklage Sand- synligvis har der ingen Vidner været til Overfaldet, hvor- for hun ikke har villet vedkende sig Forseelsen.

Om Sognefogden har været helt sagesløs ses heller ikke, men det kan se ud som mere end et Tilfælde, at han — uden det ses, at han har frasagt sig Bestillingen — samtidig gik af som Sognefoged, og Gdr. H. P. West i Stødstrup udnævntes i hans Sted. Han vedblev dog at være Medlem af Forstanderskabet, og da Ane Eriksdat- ters Mand, Hans Hansen, senere anmoder om, at nye Vinduesruder maa blive indsat i deres Lejlighed, erklærer Knud Friis og Jørgen Smed at have været Vidner til, at hun selv havde slaaet Ruderne ud i „hendes noksom be- kendte Raseris Øjeblikke“, hvorfor Hans Hansen henvises til selv at bekoste Ruderne indsat. Pastor Overgaard stemte dog — nærmest for Barnets Skyld — for, at Kom- munen afholdt Bekostningen.

Hidtil havde Ønslev Sogn ikke haft noget egentligt Fat- tighus, men et i Byskov beliggende Hus, „Himmerighu- set“, opnævnt efter en tidligere Beboer heraf, Niels Him- merig, ejedes nu af Justitsraad Hillerup, Ny Kirstineberg, men havde i en Aarrække været lejet af Kommunen og brugt som Fattighus. Nu forelaa der imidlertid en Opsig- gelse fra Ejeren, der dog nok vilde sælge Huset til Kom- munen for 300 Rbd. og lade de 200 Rbd. indestaa i 1. Prioritet.

Alle Medlemmerne stemte for Købet med Undtagelse af Peter Vægter i Byskov. Huset har naturligvis ikke helt svaret til Navnet, og da det laa lige op ad hans Gaard, har han vel helst ønsket sig fri for Naboskabet. Samme Naboskab har vel haft Skylden i, at da man senere skulde købe Grund til nye Fattighuse, var der ingen, der vilde sælge Jord til dette Formaal, men man var nær ved at „skulle bringe til Udøvelse, hvad Loven af 4. Juli 1850 bemyndiger til“. (Ekspropriation).

Ogsaa Sagen vedrørende „Mande-Maren“ er fuld af dramatiske Momenter. Fra Stiftamtet var der i Aaret 1852 fremkommet en Skrivelse fra Sognepræsten i Tingsted,

Magister J. Kr. Lindberg, angaaende et Barn af Niels Pedersen og Marie Loycke, om hvilket det formentes, at det skulde være forsørgelsesberettiget i Ønslev Sogn, og for hvilket Magister Lindberg for Ønslev Sogns Regning betaler Underhold med 3 Rbd. maanedlig. Man vedtog at faa Barnet hjemsendt, da man her kunde faa det forsørget for en ringere Betaling, dog under den Forudsætning, at Ønslev Sogn var forsørgelsespligtig, men at man ikke kan anerkende dette, før der skaffes Bevis herfor. Skulde dette blive afgjort, at Barnet var forsørgelsesberettiget her paa Grund af, at den saakaldte „Mande-Maren“ var Fader til Barnet, da udbeder Forstanderskabet sig, at denne Person maa blive undersøgt af Stiftsfysikus for at faa Vished, om en saadan Person kan antages at være Fader, hvilket Forstanderskabet ikke antager for rimeligt. Skulde Lægerne give Medhold heri, formener man, at Barnet (som uægte) maa følge Moderen og saaledes blive forsørgelsesberettiget enten i Tingsted eller Østofte Sogn.

Da der ikke senere høres mere om dette Barn, tør man antage, at Lægerne har givet Ønslev-Eskildstrup Sogneforstanderskab Medhold.

Aaret efter fortælles, at samme Marie Loycke i Forbedringshuset havde født et Barn, som hendes Mand, Niels Pedersen, nægter at være Fader til. Han hævdede, at det var en Mand i Østofte, Jens Povlsen, som havde siddet fængslet i Nakskov Arrest samtidig med Niels Pedersens Kone og der i Vidners Overværelse aflagt hende Besøg.

Hvor troværdige disse Vidner kan have været, ses ikke, men det har formodentlig været andre Arrestanter. Imidlertid giver det et Indblik i hine Tidens Fængselsforhold.

Det i alle disse Forhold helt uskyldige, Barnet, kom dog ikke til at ligge nogen af Kommunerne til Byrde, idet der kort Tid efter kom Meddelelse om, at det var afgaaet ved Døden.

Udover det i det foran anførte om Mulktering for ulovlige Skoleforsømmelser er det ikke meget, der i Protokollen berettes om Skolevæsenet. Skolelærerens Løn

bestod for Størstedelen i, hvad han kunde faa ud af sin Jordlod, og om Skolelærer Jørgensen i Ønslev vides, at han foruden Jordlodden havde et større Jordareal. Det ses ogsaa af Protokollen, at han selv havde ladet opføre Udhuse ved Skolen. Efter hans Død købte Forstanderskabet dem af hans Enke, Thea Jørgensen, hvis Navn ses som Underskrift paa Handelen. Som Bidrag til Besættningens Ernæring havde han Leveringen af „Furage“ fra Bøndergaardene, der var pligtige til aarligt at levere visse Lispund (16 Pund) Hø og Halm. En lignende Levering af Fødevarer har tidligere fundet Sted i Form af Smør, Gæs, Æg m. m. under Navnet „Mue“ eller — som det nok har heddet paa Falstersk — „Møue“. Hvad Ordet er udledet af, kender jeg ingen Forklaring paa. (Maaske Formue — Opsparing). At det har været skralt med Skolekassen ses af, at Forstanderskabet i 1850 vedtog, at man for Fremtiden ved Bryllupper og Kirkegangsgilder „ombar en Tallerken“ til Fordel for ovennævnte Kasse.

I 1859 blev Lærerembederne i saavel Eskildstrup som Ønslev ledige. 1859 den 17. Juni foretoges i Anledning af Skolelærer i Eskildstrup, Søren Madsen Bechs Død, ud af 11 Ansøgere Indstilling til Embedet, og som Nr. 1 valgtes Afdødes Søn, Peder Nicolaj Bech, der ogsaa fik Embedet og bestred det i ca. 40 Aar.

1859 den 19. August foretoges Indstilling til det ved Skolelærer Jørgensens Død ledigblevne Embede i Ønslev, og som Nr. 1 valgtes hidtilværende Skolelærer i Klodskov, Jesper Christian Georg Jespersen, der senere blev kaldet til Embedet. Han var født i Klodskov som Søn af Skolelærer Jespersen dersteds og havde som Lærer afløst Faderen som Lærer der.

I Anledning af en fra Skoledirektionen modtagen Skrivelse af 24. November 1861, hvori det paalagdes Forstanderskabet snarest at bringe Skoleforholdene i Eskildstrup i Overensstemmelse med Ministeriets Anordning, da Børnetallet her var steget til over 100, vedtoges følgende: Da Træskomageren i Sørup, der var Ungkarl og 24 Aar gammel, var mødt med et Tilbud om at stille Lokale til

Raadighed og selv forestaa Undervisningen af de mindste Børn indtil 9 Aars Alderen, bevilgedes ham herfor 30 Rbd. aarligt samt 3 Mark for hvert Barn af de 10—12 Børn, det drejede sig om. Undervisningstiden androg 3 Dage om Ugen.

Men snart var det galt igen med Børnetallet i Eskildstrup Skole, og denne Gang klarede man sig med at ændre Ønslev Skoledistrikt, saa Stødstrup Beboere langs Landevejen skulde sende deres Børn til Ønslev Skole, hvilket var nærmere end til Eskildstrup, og under Ønslev Skoledistrikt hører det den Dag i Dag. For at give Plads her, maatte man saa afvise en Del Børn fra Bruntofte, Tingsted Sogn, som ellers havde haft deres Skolegang her. Senere maatte man dog skride til at bygge Skole i Sørup, og, efter at Eskildstrup 1872 blev Stationsby, bygge en ny Skole i Eskildstrup.

Bogens sidste Sider præges af de urolige Tider i Slutningen af 1863 og Begyndelsen af 1864. I Mødet 1863 den 2. December blev Sogneforstander, Proprietær Wilhjem, Pandebjerg, valgt til at overvære „Højsalig Kong Frederik den 7's Begravelse“ mod en Godtgørelse af 16 Rbd.

1863 den 28. December holdtes paany Møde. I Henhold til Lov af 12. December 1863 om Udredelse af Heste til Hæren afsluttedes Akkord med 6 af Kommunens Mænd om Levering af 6 Heste til Priser fra 200 Rbd. til 240 Rbd. — alt paa Vilkaar af, at de antages af Mønstringskommissionen, og dersom de ikke afkræves Sælgerne inden 1. Maj 1864, er Handelen hævet. Dog betaltes Foderpenge med 2 Rbd. om Maaneden pr. Hest.

Saaledes sluttede Aarets sidste Møde med Forberedelse til det, der skulde komme i det nye: Krigen. I dette Aars første Møde overdrages det til Formanden at foretage Ligning paa Kommunens Hartkorn til Betaling af ovennævnte 6 Heste — en Slags Krigsskat i Lighed med den under Krigen 1848—49—50 ydede.

I et senere Møde behandles et Cirkulære fra Indenrigsministeriet af 3. Februar 1864, hvori Opmærksomheden hendeles paa, at Sognet er pligtigt at drive de Udkom-

manderedes Jorder. Koner, hvis Mænd var udkommanderede, bevilgedes Understøttelse, almindeligvis 1 Rbd. om Ugen. At Smedens Kone i Klodskov bevilgedes 2 Rbd., angives der ingen Grund for.

Der paalignedes en Krigsskat af $4\frac{1}{2}$ pCt. paa den skattepligtige Indtægt — dog med de efter Loven beretigede Nedsættelser. Klager over Skatten udeblev dog ikke, og der foretoges enkelte mindre Nedsættelser.

Med alle disse Bestemmelser foranledigede af den ulykkelige Krig, som nu lige var udbrudt, slutter den gamle Forhandlingsprotokol.

Noter.

1) For Ønslev By mangler dog Madam Nissen, Boderup, og Hans Drejers Enke, da disse jo ikke havde Valgret.

To Provsteretssager fra Stokkemarke.

Af Niels Holtse.

I. Aabenbaringen paa Hellinge Hede.

Medens Matias Atke var Sognepræst i Stokkemarke, skete der en Nat noget usædvanligt paa Hellinge Hede, det store ubeboede Overdrev Vest for Stokkemarke Sogn.

Mandag Morgen den 23. Juli 1703 sendte Gaardmand Iver Nielsen Steen i Stokkemarke Skovhuse Bud til Sognefogden, Jakob Andersen, i Stokkemarke og fortalte, at han havde haft en Aabenbaring ude paa Heden om Natten. Da dette tydeligt nok angik den geistlige Øvrighed mere end den verdslige, og da de Ting, Vorherre havde betroet Iver Steen, desuden i høj Grad angik Hr. Matias personligt, skyndte Sognefogden sig at lade det passerede gaa videre til Præsten.

Denne var naturligvis ikke ukendt med Aabenbaringer; men de var allesammen foregaaet i et fjernt Land i en fjern Fortid. Dette her — i Nat — paa Hellinge Hede, med Iver Steen som Profet, lød derimod ikke videre troværdigt. Den nye Profet maatte møde til Forhør i Stokkemarke Kirke næste Dag, hvor han gav følgende Forklaring.

Han havde været kørende til Højreby om Søndagen og var noget ud paa Natten paa Hjemvejen. Da han kommer til Hjørnet ved Skovlænge Mark, er der pludselig et „Karlemenneske“, der sidder ved hans højre Side uden at han havde set, hvor han kom fra. Denne Person spurgte nu Iver, hvor han kom fra. Ja, han havde da været i Højreby. „Ja, jeg ved det nok“, sagde Mandspersonen,

„du var henne og vilde have noget til din Skat, men du fik intet, thi du kunde ikke komme Manden i Tale“. Derpaa gav han Iver Steen Besked om, at han skulde meddele sin Sognepræst, at „hvis ikke der aflagdes stor Hovmodighed og stor Uret mod fattige Bønder, at de maatte høste Kornet, som stod paa Marken, naar de vilde uden at frygte for deres eget og være rædde for Øvrigheden og Præsten, da skulde der blive saa stor Krig og Hunger og Dyrtid, at det ene Menneske ikke skulde vide, hvor det andet blev“. Og i det samme saa han en stor Ild omkring sig, saa Hellinge Hede, Heste og Vogn syntes at staa i lys Lue. Og saa sagde den aabenbarede til Iver: „Ligesom du ser dette, saa skal og Nakskov og Stokke-marke og andre Stæder i Verden afbrændes med Ild, dersom de ikke omvende dem. Dette skal du sige og forrette!“

Da svarede Iver „Jeg tør ikke“. Men fik til Svar „Dersom du ikke gør dette, skal du aldrig faa Rist eller Ro, og din Tid skal ej blive lang“.

Han svarede igen: „Jeg tør ikke, for de sætter mig fast“. Den aabenbarede svarede „Det betyder intet“. — Derpaa befalede han Iver at sige til Præsten, at han skulde overlade sin fattige Medtjener (d. v. s. Kapellanen) noget af den Rigdom, han havde, og give de fattige Bønder noget tilbage af den Rigdom, han havde faaet af dem, og hvis han ikke vilde det, saa skulde han og flere til faa stor Straf og gaa den Vej, som „den rige Mand“ gik.

Paa Præstens Spørgsmaal, om Spøgelset ikke havde talt noget om Iver selv eller lastet noget i hans Levned, baade i hans Ægteskab og andet, svarede Iver: „Han sagde ikke andet derom end, at jeg skulde flittigere til Guds Hus og forholde mig bedre herefter end hidtil“. Andet blev der ikke aabenbaret Iver, og Spøgelset forsvandt i det samme, uden at Iver kunde se, hvor han blev af, og han opdagede til sin Forbavselse, at han var kommet over Heden og holdt paa „Vaasen“ (Overgangen over Lavningen ved Sognegrænsen), og han kunde ikke forstaa, at han var kommet saa snart afsted. Han kørte hjem,

spændte selv fra og gik i Seng og talte ikke med nogen om sin Oplevelse, førend han om Morgen sendte Bud efter Sognefogden. Præsten stillede et Par Spørgsmaal. Han vilde gerne vide, om Spøgelset ikke fortalte, hvem han var, og hvem han kom fra. Hertil svarede Iver nej; ligeledes svarede han nej til Spørgsmaalene, om han havde været bange eller talt Guds Ord, mens Spøgelset var hos ham. Men han var blot kørt videre over Heden. Præsten blev ved at kalde den aabenbarede for Spøgelset. Det vilde Iver dog ikke gaa med til. Det var ikke noget Spøgelse, men Gud. Han havde næste Morgen været meget urolig, indtil han fik sendt Bud efter Sognefogden og fik fortalt ham det. Saa fik han Fred i sit Sind og blev lige saa frisk som før. Iver erklærede, at han var rede til at vedstaa det sagte ogsaa andre Steder, og at han var bekendt med Straffen for at skæmte med Gud. Udtalelserne blev ført til Protokols og underskrevet med Sognefogden og Degnen, Jacob Svendsen, som Vitterlighedsvidner.

Den 19. September maatte den nye Profet saa møde for Provsteretten i Græshave Kirke. Retten bestod af Provsten og to Præster. Desuden mødte Hr. Matias, Kapellanen, Bonaventura Brandt, Sognefogden og Degnen. Overfor dem vedstod Iver sine Udtalelser, men erklærede dog overfor Præsten, at han ikke gik i Frygt eller følte sig forurettet med Hensyn til Tiende. Heller ikke Kapellanen følte sig forurettet, hvorpaa Præsten erklærede, at det hele var Opspind, mens Iver paastod, at han kun havde berettet, hvad der var passeret, og Udtalelserne blev ført til Protokols.

Hvor mange Tilhængere, Iver Steen har formaaet at samle sig, er uvist, men de fleste har vel ligesom han været utilfredse med den gamle Ordning, at de ikke maatte høste Kornet, førend Præsten havde udtaget Tiende paa Marken; og misundelige paa Præstens Rigdom har de vel ogsaa været. Imidlertid har Hr. Matias gjort sit Bedste for at omvende Profeten, og han havde Held med sine Bestræbelser. For den 23. Januar det næste Aar kunde

han kalde Provsteretten til Stokkemark Kirke, hvor den erfarede, at „Iver Steen nu omsider efter al Flid af sin Sognepræst er ført udi andre Tanker til at falde fra sine Vildfarelser og Optænkning og erkender at have gjort Uret mod Gud og andre“. Han blev derefter dømt til at gøre offentligt Skrifte samt betale „en liden Erkendelse“ til Sognets Fattige. Forud for Bekendelsen i Kirken havde han tilstaaet overfor Amtsforvalter Suhr.

Ovenstaaende Beretning bygger paa Justitsprotokollen fra Sønder Herreds Provsteret. I Dansk Folkemindesamling findes en fantasifuld Indberetning fra Frøken Mine Thorsen om „Vorherres Kusk“, ifølge hvilken Aabenbaringen fandt Sted, en stille, sjerneklar Foraarsnat. Vejen var mudret, og det tog 3 Timer pr. Mil. Bonden sad og nød Stjernehimlen. Pludselig saa han et stærkt Lys og sagde „Sandelig, Kornmoden slaar“. „Jeg slaar ogsaa“, sagde en mild og fast Stemme. Derpaa fik han Besked paa at klage over Tiendetagning, og Skikkelsen forsvandt i et Lysskær. Manden var meget oprømt og tudede Bønderne sammen næste Dag og meddelte dem sin Aabenbaring. Han maatte staa aabenbar Skrifte for at bringe Spøgelseshistorier i Omløb og blev kaldt Vorherres Kusk.

Den her omtalte Iver Nielsen Steen havde faaet Gaarden i Skovhuse (gl. Matr. Nr. 1) (nye Matr. Nr. 1 A) og Navnet Steen efter sin Svigerfar, Ole Hansen Steen, i 1693¹). I Ole Steens Tid i 1680'erne holdtes Tinget for Stokkemark-Birket Birk i Gaarden, som skal have lidt under det, idet Manden maatte forsømme Arbejdet, og Færdslen gjorde Skade paa Agrene, saaledes at Ole Steen var kommet i stor Armod og maatte udstaa Eksekution for Gæld²). Heller ikke Svigersønnen synes at have sidet godt i det. I 1697 saaede andre Bønder paa en Del af Jorden³), og i 1703—04 bortfæstedes Halvdelen til en Ole Larsen Skinder, fordi Iver Steen ikke kunde overkomme Gaarden⁴). Aabenbaringen skete paa en Tur, hvor han søgte at skaffe Penge til Skat, maaske er den fremkommet under Brug af Trøstemidler paa den ensomme Tur

over Heden, maaske opfundet som et desperat Forsøg paa at redde sig ud af Vanskelighederne. Men for øvrigt forlod han Sognet samme Aar, idet han opgav hele Gaarden og flyttede til Højreby i Søllested Sogn⁵).

Aabenbaringen er vel forlængst glemt paa Egnen, men Profetens Navn lever endnu i Navnet paa hans Gaard, Steensgaard. Selve Gaarden blev nedlagt i 1912, men Skoven kaldes stadig Steensgaards Skov. Navnet Steensgaard kendes i hvert Fald fra 1726⁶), men maa gaa tilbage til Ole og Iver Steens Tid, da Fæsterne mellem 1703 og 26 hed Peder Andrup og Christen Hansen og ikke synes at have ført Navnet Steen.

II. *Da Lars Præst begravede sin Datter.*

Gennem den følgende Provsteretssag fra 1718 faar vi et lille Indblik i Datidens Begravelsesskikke.

I 1715 døde Matias Atke. Han efterlod sig en Enke, Kirstine Margrethe, født Halsen, som var Datter af hans Formand i Embedet. Hun var 50 Aar gammel, da hun blev Enke. Den nye Præst var imidlertid Ungkarl og ægtede Enken, skønt han kun var 32 Aar. Det var en ung, lærd Mand, Magister Peder Blicher, Søn af Præsten i Bælum ved Horsens. Hans ældre Broder, Niels, blev Oldefader til Digteren Sten Stensen Blicher.

Magister Blicher var en lærd Mand og en streng Mand, der vilde Ugudeligheden i sit store Sogn til Livs; men der var Folk i Sognet, som ikke vilde skikke sig, og med dem tørnede han sammen. Ingen anden Præst førte saa mange Sager for Provsteretten som han.

Et Par Aar efter sin Ankomst til Stokkemark havde han sit første Sammenstød med Gaardmand i samme By Lars Nielsen med Tilnavnet Præst. Lars Præst var blevet beskyldt for et utilbørligt Forhold til et Fruentimmer, men var blevet rensat for Beskyldningerne ved Fuglse Herredsting. Da han nu en Dag kom og vilde til Alters, bad Præsten, om han først maatte se denne Herredstingsdom. Lars Præst skal saa have sendt ham en Kopi, hvad Blicher ikke var tilfreds med. Mads Tage, der var Svoger til

Lars Præst — og Kirkeværge — tilbød at gaa med til Præsten og garantere for Kopiens Rigtighed; men det vilde Lars Præst, der var noget stejl, ikke have, og der blev ingen Altergang for hans Vedkommende. Derfor anlagde han Sag ved Provsteretten mod Blicher. Denne anlagde Kontrasag mod Lars Præst for hans „Trodsighed og Opsætsighed mod sin Sognepræst og Kapellan“.

Retten dømte Lars Præst til at forevise sin Dom, inden han kom til Alters, samt til at bede Præsten om Forladelse for nogle „Bemærkninger“, han havde fremsat om denne.

Allerede et Par Maaneder efter opstod en ny Sag mellem de stridende Parter. Denne Gang var det ganske vist Gaardmand Rasmus Albertsen, der lagde Sag an mod Magister Blicher for utilbørligt Forhold i Embedsførelsen. Præsten skulde nemlig have nægtet at kaste Jord paa hans Kones, Karen Larsdatters, Lig. Konen var imidlertid en Datter af Lars Præst, og det var ham, der havde ordnet Begravelsen. Rasmus Albertsen nævnes ikke i Sagen ud over, at det var paa hans Vegne, at Ridefogden, Klaus Rolighed, ved Lundegaard, havde indanket den for Provsteretten.

Lars Præst havde bestilt Begravelse til Onsdag den 6. April 1718, men da han kom med Liget og Følget, var Præsterne kørt af By. Præstens Fremstilling gik ud paa, at Søndag den 3. April kom Lars Præst til ham i Koret efter Gudstjenesten og bad ham kaste Jord paa hans Datters Lig en Gang i Ugen, men han havde ingen Anelse om, at det drejede sig om Rasmus Albertsens Kone, eller at det skulde være om Onsdagen. Det gik først op for ham sent Onsdag Eftermiddag. Efter Gudstjenesten om Onsdagen⁷⁾ havde han nemlig haft et Møde med nogle Tjenemarkemænd, der klagede over deres Skolelærer, og var derefter sammen med Kapellanen Enok Thommesen, kørt til Østofte Præstegaard. Som de sidder der om Eftermiddagen, spørger Hr. Enok pludselig, om det forresten ikke var i Dag, de skulde have kastet Jord paa Rasmus Albertsens Kone.

Denne Udtalelse forekom Klaus Rolighed mærkelig, for Præsten maatte da have bemærket, at de Mænd af Bylavet, som det tilkom at grave, begyndte paa en Grav i Stokkemarke Bymaals Kirkejord den Onsdag; ja, Præsten var endda ude at tale med dem.

Jo, Præsten havde baade set og hørt dem; Lars Præst havde haft 4 Mand til at hjælpe sig; det var Anders Smed, Hans Kampe, Christen Bringe og Klemmen Præst eller Hans Rud, og „de grov mellem Sanghusdøren og det søndre Vaabenhus“. Han hørte dem „buldre og larme derude, nu med at sønderbryde de Dødes Kister og Bene, nu med at rykke Haandgreb af Kister i Jorden og tviste med hverandre om, hvem samme skulde tilhøre, under megen unyttig Diskurs, hvoriblandt der var Eder og Gudsbespottelser, til stor Forstyrrelse for Gudstjenesten“. Præsten havde sin Familie til Alters under alt dette og maatte gaa ud og bede Graverne „huske, hvilke Forretninger man havde i Kirken“. Han agtede for øvrigt at stævne dem for deres forargelige Optræden. Men han var ikke klar over, hvem Graven var bestemt til.

Gennem Kirkeværgernes, Gaardmændene Mads Tages og Hans Vestens Udsagn faar man et noget tydeligere Billede af, hvad der var foregaaet, og af, at der har været noget Krakileri fra begge Sider.

Det var Skik, naar en Gaardmand eller en af hans Paa-rørende skulde begraves, at de, der ordnede Begravelsen, først gik til Præsten og aftalte det fornødne og samtidig viste Kvittering fra Amtstuen for, at de havde betalt den nylig paabudte Skat, 2 Rdl., af Egekisten. Dette havde Lars Præst ogsaa gjort. Derpaa gik de til Kirkeværgerne. „Saa betaler de os Kirkens Rettigheder“, forklarede Hans Vesten, „og derpaa viser vi dem Lejersted, og naar nogle af deres Venner ligger der ved Steden, og de er begærendes at ville have deres Lig der ved, saa undertiden hænder det, at vi giver dem Lov at tage Kirkesøgeren at forfare, om der er ingen Kister, de kan gøre Skade paa, og der ved at grave“.

Med „Kirkens Rettigheder“ mente han, at Gaardmæn-

dene, der kom i de saakaldte „Bymaal“, betalte for Klokkeringning og eventuelt Laan af Kirkens Ligklæde, derimod betaltes intet for selve Gravstedet. De fattige, som ikke kunde betale, fik ingen Klokkeringning og kom i den saakaldte Fattigjord. Den omtalte „Kirkesøger“ var et langt Jernspyd til at drive i Jorden, da man ikke holdt saadan Regnskab med Gravstederne som nu.

Her var det nu, Lars Præst havde sine egne Ideer. Han er formodentlig begyndt at grave uden at have henvendt sig til Kirkeværgerne og uden at have brugt Kirkesøgeren. Da han kom halvvejs ned, var han derfor stødt paa gamle Kister, og det var hans Ulejlighed med dem, der havde forstyrret Præstens Andagt.

Hans Vesten var kommet hen til ham, da han stod i den halvfærdige Grav, og har formodentlig mindet ham om den sædvanlige Betaling, for Lars Præst havde vist ham sin Pengepung og sagt, at han vilde betale, om det saa skulde være 4 Rdl., naar bare de vilde sige ham, hvor det stod skrevet, „men Klokkerne, de skal hænge (d. v. s. ikke røres), og Ligklæde har jeg selv“.

Det juridiske Grundlag for den sædvanlige Betaling var dermed bortfaldet, hvad enten Lars Præst har sagt det for Alvor eller for at drille lidt. Blicher maa have faaet det at vide, for Kirkeværgerne gik senere paa hans Anmodning ud og forbød Lars Præst at grave videre, idet de anviste ham Plads i Fattigjorden. Da han ikke vilde holde inde, tog de Spaderne, der formodentlig har tilhørt Kirken, og det nyttede ikke, han svor, at han vilde betale Spaderne, selv om de var af Sølv. Han gik derpaa i Byen og laante nogle andre, hvormed de gravede Graven færdig. Det var aldrig set, at „Bomænd“ (d. v. s. Gaardmænd) eller deres Familie kom i Fattigjord, sagde Hans Vesten, men de betalte ogsaa altid for Klokkerne.

Men da Lars Præst om Eftermiddagen kom med Kisten og Ligfølget, var der altsaa ingen Præst. Begge Kirkeværger mente, at Magister Blicher havde været klar over, hvem Graven var bestemt for, og Præsten kom ogsaa nu i Tanker om, at han, inden han tog af Sted til Østofte,

havde spurgt Mads Tage, om det var den Dag, Lars Præsts Datter skulde begraves, men Mads Tage svarede „Jeg kan ikke vide, det lenter saa længe, om de skulde have faaet et andet Sind, siden vi forbød dem Graven“.

Retten blev nu hævet, da Magister Blicher var blevet upasselig, og den ene Assessor var taget hjem.

Dette Retsmøde fandt Sted den 22. April.

Det næste Møde fandt Sted i Græshave Kirke den 3. Maj. Begge Parter var villige til Forlig. Klaus Rolighed forlangte, at Præsten skulde kaste Jord paa paa vanlig Vis om 8 Dage i den Grav, hvor Liget stod, samt erklære, at salig Karen Larsdatter aldrig havde begaaet noget, som kunde hindre Jordpaakastelse den Dag, hun blev nedsat. Endvidere maatte han aldrig paaføre Rasmus Albertsen nogen Vidtløftighed i Anledning af denne Sag. Hertil var Præsten villig, men han nægtede at betale Omkostningerne og ønskede tilbagekaldt Beskyldningerne om ulovligt Forhold i Embedsførelsen, og der blev intet Forlig denne Gang.

Den 16. Maj fandt derfor et nyt Møde Sted, hvor Rolighed meddelte, at Magister Blicher endnu ikke havde kastet Jord paa, og at Liget endnu henstod i den udækkede Grav. Ganske vist havde Præsten meddelt Rasmus Albertsen netop den Dag om Morgen, at nu vilde han betjene Liget, men Tilsigelsen skulde ske en Dag før, da man ellers ikke kunde faa tilsagt Bymændene, der skulde kaste Graven til. Og Rasmus Albertsen havde ingen Forsikring faaet om, at han ikke vilde faa nogen Ulempe fra Præstens Side.

Sagen blev nu ophævet paa den Betingelse, at den ene Assessor samt de stridende Parter skulde mødes tredje Pinsedag og aftale Forliget, hvilket formodentlig er sket; men Karen Larsdatters Lig havde da staaet i den aabne Grav i næsten halvanden Maaned.

Hovedpersonen i denne Sag, Lars Nielsen Præst, var Gaardmand i Stokkemarke fra ca. 1688 til ca. 1725 og boede paa nuværende Matr. Nr. 27 (gl. Matr. Nr. 30), en af de faa Gaarde i Byen, som ikke blev flyttet ud ved Ud-

skiftningen. Hans Svigersøn, Rasmus Albertsen, som var Gaardmand fra 1710 til 1751, var hans Nabo og boede mellem Lars Præst's Gaard og Gaden, dog lidt mod Vest. Da ogsaa de øvrige omtalte Bymænds Gaarde kan stedfæstes, viser det sig, at „de Mænd af Bylavet, som det tilkom at grave“, var de nærmeste Naboer. Deres Gaarde laa nemlig i en Gruppe Syd for Gaden; Christen Rasmussen Bringe, Gaardmand 1699—1732 boede, hvor nu Alderdomshjemmet ligger (Gaarden er udflyttet paa Matr. Nr. 13), Vest for ham ud for Kældernæsvejen boede Klemen Sørensen Præst 1700—28 (Gaarden er udflyttet paa Matr. Nr. 31). Vest for ham Rasmus Albertsen (Gaarden er udflyttet paa Matr. Nr. 21). Hans Rasmussen Kampe 1708—27, hvis Gaard er udflyttet paa Matr. Nr. 16, boede Vest for Rasmus Albertsen, men imellem dem laa en Gaard (udflyttet paa Matr. Nr. 20), som tilhørte Peder Olsen Smed. Det er derfor sandsynligt, at den Anders Smed, som ifølge Præsten var med at grave, gravede for Peder Smed, hvis de ikke ligefrem er blevet forvekslede. Anders Smeds Gaard laa nemlig paa et andet Sted i Byen. Hans Rud kendes ikke fra andre Kilder. Hans Christensen Vesten derimod, som afgav Forklaring om Begravelseskikken, var Gaardmand fra 1689—1739 og var foruden Kirkeværge ogsaa Sognefoged. Hans Gaard blev senere nedlagt.

Kilder og Noter.

Justitsprotokollen for Sønder Herreds Provsteret. — 1) Halsted Kloster Amtsregnskab. — 2) Akter fra kgl. Kommission af 28. Nov. 1682. — 3, 4, 5) Halsted Kloster Amtsregnskab. — 6) Smaalandske Registre 10/1 1727. — 7) Der holdtes regelmæssigt Gudstjeneste om Onsdagen, især for Ungdommen.

Langesø Skole 1939.

Langesø Skole.

Den sidste af Statsminister Greve
C. D. F. Reventlows Skoler.

Af *Aage Christensen.*

Hvert Aar i Foraars- eller Sommermaanederne tilbragte Statsminister Greve C. D. F. Reventlow nogle Uger paa sine lollandske Godser for at hvile ud efter det ret ofte enerverende Arbejde i Ministeriet (Rentekammeret). Det var herligt at komme hjem til „det yndige Pederstrup“. Hvilen var det maaske saa som saa med, for ogsaa der var der nok at tage Vare paa, men alene Forandring i Arbejdet var i sig selv en Hvile. Herligt var det ogsaa at gaa eller ride en Tur over Godsets Marker og paa Vejen se indenfor hos Husmændene i Bøgeskovs Huse og hos Bønderne i Langesø og tale med dem om deres daglige Arbejde. I alle de glade Ansigter læste Greven en tydelig Tak for de Goder, han havde givet sine Bønder ved Udskiftningen af Jorderne. De

øjnede nu, da de sad paa egne Gaarde, en lysere Fremtid for deres Efterkommere, end de selv som unge havde haft at se hen til.

1786 var Langesø Bys Jorder blevet udskiftet, og samtidig blev der udlagt et Stykke Jord til en Skolelod. Paa sine Ride- eller Spadsereture havde Greven med egne Øjne set, at der inden længe vilde blive Brug for en Skole for Børnene fra Langesø, Bøgeskov-Huse, Pederstrup samt fra Halsted Skovby, Tvede og Øster Nordlunde. I „Reglement for Skolevæsenet paa Grevskabet Christianssæde“ skriver Greven derfor, „giver jeg 6 Tdr. Land af Schielstoftes Hovmarker til derpaa at bygge en ny Skole“. Byggepladsen til Skolen var valgt, saa intet Barn vilde faa meget over $\frac{1}{4}$ Mil til Skole.

Hvilket Aar, Grev Reventlow besluttede sig til at opføre Skolebygningen, kan ikke siges. Paa det store Kort i Reventlowmusæet over Pederstrup Gods 1788 ses Skolen indtegnet, den maa da aabenbart være bygget. Om den saa er paabegyndt 1787 eller 1788 faar staa hen.

Solidt blev der bygget. De bedste Materialer anvendtes, derfor er ogsaa i Dag det oprindelige den mest solide Del af Skolen, men om Overdaadighed var der ikke Tale, det skulde da lige være med Hensyn til Vinduer. Huset blev ca. 25 Alen langt med Skolestue, Skolegang, 2 Stuer, Køkken og Bryggers til Skoleholderen.

Hvordan Skolestuen blev udstyret i 1788 er ikke til at sige, men der findes en Inventariefortegnelse fra 1819, hvori det oplyses, at der i Langesø Skole fandtes 5 Borde, 2 Trætavler, 5 Bogreoler, 15 Tavler, 15 Blækhuse, 2 Landkort samt 2 Kakkellovne, deraf den ene dog i Skoleholderens Lejlighed. Det ligger nær at antage, at Udstyret ikke har været større i 1788, snarere mindre. Børnetallet var paa det Tidspunkt ikke stort. Ved første Bispevisitats 1794 angives det til 34.

Skolehuset var færdigt. Børnene parate til at møde, men Skolelæreren; hvordan gik det med ham? Det var i 1788 ret vanskeligt at finde en nogenlunde duelig Person

til det Hverv; „mislykkede“ Studenter var uvillige til at tage Plads i Bønderskolerne. Specielt uddannede Skoleholdere fandtes ikke. De fleste Steder klarede man sig med en gammel udslidt Tjener eller Kusk fra Herregaarden.

Her blev det nu en Smed, der fik Pladsen. Smeden, der hed *Friderich Andersen*, var født i Kældernæs, Stokke-marke Sogn, 1760. Man kommer vist ikke helt paa gale Veje, naar man gætter paa, at han omkring 1788 arbejdede i Smedien paa Pederstrup, og at det er der, Greven har lært ham at kende og opdaget, at han duede til andet end at hamre Jern.

Grev Reventlow talte med sin gode Ven Præsten i Vesterborg om Smeden, og Boisen har vel set ham an. I hvert Fald Greven og Boisen blev enige om, at han kunde bruges som Skoleholder i den nye Skole i Langesø.

28 Aar gammel holdt Friderich Andersen sit Indtog i Langesø Skole sammen med sin 47-aarige Hustru Ane Kirstine Nielsdatter. Det var ikke let at tage Springet fra Smed til Skoleholder, og dertil kom en anden Vanskelighed. Friderich Andersen kom i Skolens Tjeneste i en Brydningstid, en Tid, hvor nye Ideer ude fra Europa — ogsaa paa Skolevæsenets Omraade — greb Mænd herhjemme. Andersen blev derfor en Pioner, som skulde være med til at føre Tidens pædagogiske Ideer ud i Livet. Disse Ideer, der for denne Egn Vedkommende er inspirerede af Tyskerne Basedow og Rochow, finder Udtryk i Reglementet for Skolevæsenet paa Grevskabet Christianssæde 1791 (approberet af Kongen 1792).

Dette Reglement anses vist i Almindelighed for at være et Udtryk for Grev Reventlows egne Ideer og udarbejdet af ham. Denne Opfattelse er i nogen Grad fejlagtig. Man glemmer Broderen Johan Ludvig Reventlow, Brahetrolleborg, og Pastor P. O. Boisen, Vesterborg. Den sidste var i alle Sager, Skolevæsenet angaaende, Grevens Raadgiver og sikkert den, der har udformet Reglementet. Der har uden Tvivl eksisteret et intimt Samarbejde mel-

lem disse to Mænd — optaget som de var af Skolevæsenets Forbedring, men det endelige Resultat offentliggjordes i Grev Reventlows Navn.

Det er tydeligt, at Forbilledet for Reglementet var det „Skoele-Reglement“, som Johan Ludvig Reventlow lod udarbejde 1783, og som fik kgl. Konfirmation 25. Februar 1785. Adskillige Bestemmelser i dette og i en i 1784 udarbejdet Instruks for Lærerne ved Skolerne paa Brahetrolleborg er uden væsentlige Ændringer overført til Christianssæde-Reglementet. Forøvrigt giver Boisen i det „Levnedsløb“, han oplæste ved sin Ordination til Biskop, et Fingerpeg om, hvordan det egentlig forholder sig med Reglementets Tilblivelse.

„Stedse omsvævet af Kantzler Cramers Aand (Cramer var Kansler ved Kiels Universitet) og hans praktiske Undervisningsmetode troede jeg, at intet maatte være en Præst helligere end Skolevæsenets Forbedring. Min Sorg over dettes slette Tilstand lindredes, mit Ønske at forbedre det blev til Daad ved Godsejeren Grev Reventlows kraftfulde og indsigtserige Understøttelse. Skoler byggedes. En Skolekasse indrettedes. Skoleholderens Kaar forbedredes. Et Reglement for Skolevæsenet blev udarbejdet og af Hans Majestæt allernaadigst konfirmeret“.

Det bliver vanskeligt at borteliminere Boisens Andel i Reglementet. Dette være ikke sagt for paa nogen Maade at rokke ved Grev Reventlows Fortjenester. Hans Indsats bliver ikke mindre. Han stillede hele sit Skolevæsen til Raadighed for at prøve Værdien af de nye Tanker. Hvem andre end Reventlow med den brændende Tro paa disse Tankers Rigtighed vilde have vovet det? Det var et Forsøg — og det lykkedes.

Dermed fik Reglementet stor Betydning ud i Fremtiden, det blev Grundlaget for al senere dansk Skolelovgivning, ja, selv for Skoleloven af 1937, thi først med denne Lov naaede vi igen at komme paa Højde med Reglementet fra 1791. Det kan godt være, at vore Politikere ikke vil indrømme dette, det bliver deres Sag.

Hvad indeholdt da dette tilsyneladende saa fortræffelige Dokument?

Her skal kun fremdrages nogle af Reglementets Bestemmelser.

„Intet Barn maa have over $\frac{1}{4}$ Mil til Skolen.

Jeg paalægger alle Grevskabets Bønder at lade Skolebørnene paa nærmeste og belejligste Vej have deres Gang over deres Marker, og skulde dertil paa et eller andet Sted behøves Stenter over Gærderne eller Gangbræt over Grøfterne, saa vil jeg første Gang dertil give det fornødne Træ, hvorefter enhver paa sin Grund skal være forpligtet til at holde det vedlige.

Det tilfalder Børnene at søge Skolen, saa snart de er fyldt 6 Aar, og indtil de faar lært alt det, de vil behøve at vide i deres tilkommende Stand og Stilling, hvilket næppe vil opnaas, førend de er 14—16 Aar. I de Skoler, som er inddelte i to Klasser, kommer 2. Klasses Børn om Formiddagen og 1. Klasses om Eftermiddagen, saaledes at hvert Barn over 8 Aar, eller som gaar i 2. Klasse, altid naar Dagens Længde tillader det, undervises i 4 Timer og de smaa ikkun i 2 Timer“.

Om Skolens Maal hedder det:

„Ethvert Barn skal forinden det løslades af Skolen kunne læse alt Tryk og Skrift og gøre fornuftig Orden og Rede for de væsentligste Dele af Kristendommen. Ligeledes bør man kunne forlange, at Børn med gode Evner, og som er flittige, kan gøre Rede for deres Religion og svare med egne Ord fornuftigt paa det, som de omspørges, at de skriver en Haand, som er fuldkommen læselig, og at de kan regne foruden de fire Species, Regulatedetri og Brøksregning, at saadanne Børn kan gøre Rede for det, som af Naturhistorien, Naturlæren, Fædrelandets og andre Landes Historie kan være nyttigt for dem. Saa maa de ogsaa, naar der opgives en ikke alt for vanskelig Materie, være i Stand til derom skriftligen, tydelig og orthographisk rigtigt at opsætte sine Tanker“.

Ogsaa til Forældre og Husbønder stiller Reglementet Krav.

„Børnene maa altid være renlige og ordentlig paa-klædte, og derfor maa de møde med vaskede Hænder, klippede Negle, kæmmet Haar og uden selvforskyldte Pletter og Urenligheder.

Da Børnene ikkun er den mindste Tid i Skolen, saa er det meget mere nødvendigt, at Forældre og Husbønder har nøje Opsigt paa Børnenes Færden, naar de er hjemme og under deres Opsyn, at de paaser, de er lydige, høflige, ærbødige og venlige. Overmaade nyttigt og fordelagtigt vil det være, naar Forældrene underholder sig med Børnene om, hvad de den Dag har lært i Skolen, naar de da tillige opmuntrer Børnene og igentage det den Dag lærte, og de flittigt med Skoleholderen vil overlægge, hvad der kunde tjene til deres Børns sande Nytte, ville de faa megen fortjent Glæde deraf“.

Om Skoleholderens Pligter hedder det.

„Skoleholderen bør vænne Børnene til at være høflige saavel i som udenfor Skolen. — Han skal tilholde Børnene at være sanddru. — Han skal nøje efterse, at Børnene er rene, at de ikke er besmittede med Utøj og Udslæt. Han skal paase, at Skolens Bøger holdes renligen og ordentlig, samt paase at Børnene ikke medbringer deres Spisesager i Skolestuen, paa det at den ikke opfyldes med Lugt af Maden“.

„For alle dem, som gaar til Konfirmation, men frendeles vedbliver at søge Skolen for at blive mere og mere øvet i Skrivning og Regning, holder Skoleholderen en Time om Aftenen Mandag, Tirsdag, Torsdag og Fredag, og maa ingen Husbonde forhindre sine Tyende i at søge denne. Endelig holder Skoleholderen om Vinteren en Forelæsnings-time for de ældre Onsdagen og Løverdagen, at de kan tilbringe de lange Vinteraftener paa en angennem Maade“.

Man vil saaledes se, at Skoleholderens Dag var fuldt optaget, ja end ikke om Søndagen havde han Fred; thi da skulde alle Børn over 10 Aar samles i Skolen og derfra

sammen med Skoleholderen gaa til Kirken for at deltage i Gudstjenesten; og endelig skulde han til Opmuntring for de flinkere Børn Søndag Eftermiddag i Sommertiden gaa til Pederstrup med dem, for at de „kunne fornøje sig der og øves i Ting, som er dem baade nyttige og angene“.

Som en „Opmuntring“ til Skoleholderen om at overholde sine Pligter findes i Reglementet følgende: „Hvis en Skoleholder ikke efterkommer de Pligter, der er paa-lagt ham, saa skal han af Skolekommissionen advares om bedre at efterkomme sine Pligter, og hvis det trods Advarsel gentager sig, skal han have forbrudt sit Embede“.

Det var store Krav, der stilledes til saavel Børn, Forældre som Skoleholder; men mest bemærkelsesværdigt er det dog, at allerede 1791 begynder den danske Folkeskoles Pionerer at arbejde med de Skoleproblemer, som vi endnu i vore Dage kun delvist har løst. f. Eks. er jo baade det 8. Skoleaar, Aftenskolen og Aftenhøjskolen foregrebet i Reglementet, og Reglementets Skabere har saavist ikke vaklet mellem de to Poler: frivillig eller obligatorisk, det maa derfor anses for et Diskussionsemne, om vi i det hele taget er naaet videre paa Skolevæsenets Omraade end Grevskabet Christianssæde var i 1791.

Overgangsvanskeligheder har der ganske givet været, og det var vel en af Skoleholderens Pligter at faa det til at gaa saa gnidningsløst som muligt.

Sikkert har dog en og anden af Forældrene undertiden følt Trang til at sige Skoleholderen sin Mening. Sligt var imidlertid forudset i Reglementet; thi det hedder: „Forældre og Husbonder maa, saa ofte de vil, komme i Skolen, og skal Skoleholderen anvise dem en Plads, men de maa ikke forstyrre Undervisningen, og skulde de mod Formodning have noget at anke paa i Skolen, da skal det være dem tilladt, efterat Skolen er ophørt, at yttre det for Skoleholderen, men de maa ikke understaa sig derom at yttre sig i Børnenes Nærværelse og endnu mindre være groft uhøfligen mod Skoleholderen under Straf af 1 Mark til 4 Rdl. efter Kommissionens Kendelse“.

Det kunde jo nok faa en overhedet Fader eller Hus-

bonde til at tænke sig om, navnlig naar han tilmed som i Langesø stod overfor en forhenværende Smed.

Skade, at der ikke findes en tilsvarende Paragraf i vore Dages Skolelovgivning.

Som Forbindelsesled mellem paa den ene Side Skolekommission og Skoleholder og paa den anden Side Forældre og Husbonde har vi Skoleforstanderen, som af Skolekommissionen var valgt blandt „de bedste og fornuftigste Bønder i Skoledistriktet“, og som selv blev Medlem af Skolekommissionen. Han skulde „saa ofte det var ham muligt indfinde sig i Skolen for at faa Kundskab om Undervisningsmaaden, som bruges i Skolen, og Nyttens af det, der undervises i, og naar han saa er overtydet, skulle han søge at overbevise ligeledes andre, som kunde være indtagne af Fordomme mod Læremaaden og mod at Børnene skal tilholdes at lære alt det, som deres Fædre ikke have lært!“

Hvad vilde en Skoleforstander i Aaret 1946 sige til et saadant Hverv? Han vilde vist omgaaende bede sig fritaget.

Men tilbage til Friderich Andersen.

Magtede han nu den Opgave, han var gaaet ind til? Der kan ikke være Tvivl om, at han er gaaet til Arbejdet med god Vilje. Greven og Boisen kunde vel ikke undgaa at se visse Begyndervanskeligheder, dog vilde Erfaring snart bøde derpaa. Der var gode Udsigter til, at de vilde faa Glæde af Smeden.

Friderich Andersen havde imidlertid ikke Arbejdsro længere end Biskoppen vilde. En Dag i Aaret 1794 kom der Besked om, at Hs. Højvelbaarne Højærværdighed Biskop Tønne Bloch den 14. Juni vilde holde Visitats i Vesterborg Kirke over Menighederne i Vesterborg og Annexet Birket, og at alle Skoleholderne skulde møde med Skolebørnene. Til denne store Begivenhed mødte Mogens Fogh fra Vesterborg, H. Brix fra Mageltving, Foek fra Birket, Chr. Nielsen fra Lindet og fra Langesø Friderich Andersen med 34 Børn. Det blev en bevæget Dag for ham, for han var endnu ikke saa erfaren udi den

ædle Kunst „Catekisation“. Dertil kom, at han havde sin egen Metode, en Metode, „der var lige saa udmærket som den var ham egen“. Nu kan det jo godt være, at han har været en god Del nervøs den Dag, for han løb fra sin Metode — eller var det omvendt? Galt gik det. Andersens Maade at katekisere paa behagede aldeles ikke Bi-

Langesø Skole set fra Haven.

skoppen. Han blev gal i Hovedet og skrev i sin Visitatsprotokol „Skoleholderen i Langesø, Friderich Andersen catekiserede vildt og uden Ærbødighed“.

Biskoppens Fremfærd overfor Friiderich Andersen har sikkert ærgret Pastor P. O. Boisen, thi den ramte jo egentlig ham. Han havde oplært baade Mogens Fogh, H. Brix og Andersen i Catekisation efter den Maade, man brugte ved Seminariet i Kiel. Det var efter Boisens Mening baade noget nyt og godt. Men Kielermetoden og Boisens Maade at prædike paa var som Peber i Næsen paa Biskoppen. Det var dog for moderne. Han var ikke bange for at udtale sig skarpt om den nye kirkelige Bevægelse, Rationalismen, han svøbte i hvert Fald ikke Vat

om Penneskaffet, naar han skrev i sin Visitatsprotokol. Visitats i Vesterborg har aabenbart været noget af en Lidelse for Biskop Bloch, for hver eneste Gang finder han Lejlighed til en Spydighed. „Sognepræsten P. O. Boisen prædikede efter den nye Smag“. „Skoleholderne Brix og Fogh catekiserede efter den Kielske Seminariske Anvisning“.

Et Lyspunkt var der dog. Skoleholder Chr. Nielsen i Lindet kendte sin Biskop og holdt sig Visitatsdagen til den Form for Catekisation, Biskoppen syntes om, og derfor faar han ogsaa Ros „ikke ilde“ (1794), „meget bædre (endda med æ) dansk“ (1797). Man kan ligefrem mærke, at det har varmet Biskoppen, at der dog var et fornuftigt Menneske i Kirken.

At Friderich Andersen har stolet paa, at Præsten førte ham paa rette Veje, er givet, men han har vel ogsaa nok hørt lidt om Biskoppens Temperament. Derfor var det i Grunden ikke saa mærkeligt, at det løb lidt rundt i Hovedet paa ham den Dag, saa det hele gik i Stykker for ham.

Efter denne Dag maatte Grev Reventlow og Boisen til nøjere at overveje, hvad der kunde gøres for Skoleholderen i Langesø. Ifølge de Oplysninger, Provst Daniel Smith i Horslunde giver i Nekrologen over Friderich Andersen, blev han indmeldt som Elev paa det af Greve Ludvig Reventlow oprettede Seminarium ved Brahetrolleborg. Ja, der siges endog, at han var blandt det første Elevhold. Det kan være rigtigt, idet det vides, at blandt det første Elevhold var en fra Christianssæde — undervist af Degnen Fogh og Pastor Boisen, Vesterborg. Der er blot det kedelige ved denne Sag, at den eneste af Seminariets Protokoller, som er offentlig tilgængelig, ikke nævner Friderich Andersen.

De øvrige Arkivalia om Seminariet opbevares i det hermetisk lukkede Godsarkiv paa Brahetrolleborg.

Der er dog ogsaa den Mulighed, at Friderich Andersen ganske simpelt er sat i Lære hos en af Skoleholderne paa Brahetrolleborg, idet Grev C. Reventlow et Sted skriver,

at han har bekommet en god Skoleholder ved at sende et dertil dueligt Subject til en af sin Broders Skoleholdere.

Er dette Tilfældet, har Brahetrolleborgopholdet ganske sikkert fundet Sted, før Andersen begyndte i Langesø.

Dog alt dette er delvis Gætterier, indtil det om kort eller lang Tid lykkes at faa bevilget Adgang til Godsarkivet derovre i Sydfyn.

1797 kommer Biskop Bloch igen til Vesterborg, og selv om han ikke har glemt det forrige Møde med Andersen, ligger der dog i hans Visitatsberetning en Anerkendelse af, at der er sket Fremgang. „Andersen katekiserede nogenledes“. Men saa kan Biskoppen ikke lade være igen at lange ud efter Kielermetoden, idet han baade for Brixs, Foghs og Andersens Vedkommende føjer til „tydsk — dansk“.

Ved Visitatsen 1800 aabner Biskop Bloch for første Gang Overflødighedshornet, idet han skriver „Andersen katekiserede meget bedre“, og det fremgaar af Teksten, at der dermed menes bedre end de andre (Brix, Fogh, Chr. Nielsen).

Denne hædrende Omtale kunde tyde paa, at Andersen virkelig var en dygtig Lærer, der nu med Aars Erfaring bag sig var i Stand til at aftvinge selveste Biskop Bloch en uforbeholden Anerkendelse for sin Undervisning, enten den saa foregik efter den ene eller den anden Metode.

Greven og Boisen har altsaa set rigtigt, dengang de tog Smeden til Skoleholder.

Ved denne Visitats fik Pastoren en Omgang; det kommer ganske vist ikke Langesø Skole ved, men Biskoppens Bemærkning viser saa tydeligt, at han endnu kunde ærgre sig over Rationalismen i Vesterborg: „Sognepræsten P. O. Boisen prædikede med megen ordrig Veltalenhed over Enkers, Enkemænds, Oldinges og de sengeliggendes Trøst af Religionen uden at berøre Dagens Evangelium“.

Ogsaa fra Greven fik Friderich Andersen Anerkendelse. 1802 faar han et bedre Embede i Nøbbet, Horslunde Sogn, og det er sikkert ham, Greven omtaler i et Brev til sin

Søn paa Christianssæde 1809 i Anledning af et planlagt Kongebesøg paa Grev Reventlows Godser. Greven skriver heri: „Frederik Andersen maa, om der bliver Tid, lade Børnene regne og skrive“. Godsets dygtigste Lærer skulde have Kongebesøg.

Andre har ogsaa haft Øje for Andersens Evner. Af Folketællingslisterne 1801 fremgaar det, at Skoleholderen Fr. Andersen i Langesø hos sig har boende „4 Pensionærer“, Drengene i 13—14 Aars Alderen. Saa vidt det kan ses, er det Drengene langvejs fra, hvis Forældre har værdsat Andersen som Opdrager. Ideen til Pensionatet har han sikkert bragt med fra Brahetrolleborg, hvor det var almindeligt, at Lærerne ved Godsets 3 Skoler holdt „Pensionat“, d. v. s. Børn til Privatundervisning. Andersens Pensionat har sikkert haft en økonomisk Aarsag bag sig. Lønnen i Langesø var ikke overdreven stor, 60 Rdl. aarlig samt Bolig, Jordlod og Naturalier. Et ekstra Tilskud til Lønnen var ikke at foragte.

„Vindskibelig til at erhverve sig mere“ var Friderich Andersen. 1799 møder vi ham som Degn ved Nordlunde Kirke. Den Nordlunde Degn, Pedersen, der allerede i 1796 betegnedes som gammel og affældig, har vel saa helt tabt Mælet, og Andersen har grebet Chancen. Dette Hverv beholdt han forøvrigt ogsaa, efter at han var flyttet til Nøbbet. 1802 betegnes han som Nøbbet Skoleholder og Nordlunde Sanger.

Som før nævnt flyttede Friderich Andersen til Nøbbet. Her døde han den 11. Oktober 1831 efter 3 Maaneders Sygdom. Efter sin Død blev han fundet værdig til en Nekrolog i „Stiftstidende“. 43 Aar i Godsets Tjeneste kunde vel ogsaa gøre ham fortjent dertil. Provst Daniel Smith, Horslunde, skriver om ham, „med mageløs Livlighed udførte han sin Gerning til det sidste. Han var de ældres kyndige Raadgiver, Trøster og Ven og disse saavel som de tvende Generationer, hvis Lærer han var, vilde bevare ham i velsignet Amindelse“.

Ved Friderich Andersens Forflyttelse blev det nødven-

digt for Grev Reventlow at se sig om efter en ny Skoleholder til Langesø. En saadan var imidlertid lige for Haanden, thi samme Aar havde en Søn af Gaardmand Søren Larsen i Bønved, Vesterborg Sogn, taget Skolelærereksamen paa Blaagaard Seminarium. Han hed *Christen Sørensen* og var født i 1779. Blaagaardsseminarister var i Almindelighed ikke vel ansete hos Greven. Han havde nogle Gange, som Medlem af Seminariets Bestyrelse, haft Besvær med dem. Dertil kom, at man ikke uden Grund karakteriserede Blaagaardsseminarister som ubeskedne og hovmesteragtige, Udyder, som havde deres Grund i Seminarielærernes Forfængelighed.

Christen Sørensen var imidlertid af Bondeæt og maatte derfor have gode Forudsætninger for at virke tilfredsstillende i en Skole for Bønderbørn, dertil kommer, at Greven sikkert har kendt Christen Sørensen fra Barn af og vidst, hvad han var værd.

Den 2. Juni 1802 begyndte han sin Gerning i Langesø, og inden ret lang Tid var gaaet, giftede han sig med Ellen Marie Pedersdatter fra Øster Karleby.

Christen Sørensen var en flittig og solid Lærer, maaske ikke saa fremtrædende som Fr. Andersen. Skolearbejdet kommer i hans Tid ind i en stille og rolig Gænge. Ogsaa til ham kom den strenge Biskop Bloch (1803), men alt var saare godt. Christen Sørensen katekiserede „ret vel“. Maaske har Biskoppen paa sin sidste Visitatsrejse paa Lolland været noget blidere.

Det kunde af det foregaaende se ud, som om Biskop Bloch var en noget kolerisk Herre, der til Stadighed var paa Nakken af de stakkels Skoleholdere. Man maa derfor erindre, at hans Virke faldt i en Brydningsperiode, hvor megen gammel Slendrian gik i Svang — Datidens Degne og Skoleholdere var ikke alle „Vorherres gode Børn“ —, men ogsaa i en Tid, hvor mange nye Ideer blev prøvet, og det kunde dengang som nu føre „ud i det Blaa“. Biskop Bloch havde derfor den noget vanskelige Stilling baade at skulle rydde op i det gamle og samtidig bremse

Fremskridtsfolkenes ofte noget vilde Ideer. Det er sikkert Aarsag til, at han mange Gange greb saa haardt til, som han gjorde.

1805 skete det for Skolevæsenet paa Lolland saa betydningsfulde Bispeskifte. Sognepræst og Seminariefors­tander Peder Outzen Boisen, Vesterborg, blev Biskop og fik dermed Tilsyn med Skolerne.

Det blev gode Tider for Skolens Folk. De vidste, at de i Boisen havde en god Ven og Vejleder, der altid stod paa Lærernes Side. Det var en Fornøjelse at have Biskoppen som Visitator. Han kom ikke som den „højærværdige“, men som Vejlederen, der ikke var bange for selv at tage fat og vise, hvordan det skulde være. Forud for Visitatorerne var udsendt en Vejledning til alle Skoler, om hvordan Biskoppen vilde gaa frem ved Visitatsen. En Visitats forløb derfor som Regel gnidningsløst, selvfølgelig blev Sløseri paataalt, endda strengt; men godt, solidt Arbejde gav biskoppelig Anerkendelse.

Da Boisen i 1811 første Gang holdt Visitats i Langesø Skole, skriver han i sin Visitatsberetning: „Skolelæreren er Sørensen, Seminarist fra Blaagaard. Ungdommens Antal er ca. 50. Ogsaa her anvendes Flid, ligesom dens Børns gode Læsetone, deres Færdighed i at skrive og regne, saavel som Religionens Kundskab vidne om vel dannet og trofast Lærer“.

Mellem Visitatsrejserne var Boisen utrættelig i at sende Raad og Vejledninger til Skolekommissioner, Præster og Lærere for at skabe saa gode Forhold i Skolerne som muligt. Grev Reventlow billigede alle Boisens Handlinger, det var jo deres egne Ideer, som nu for Alvor blev ført ud i Livet, ikke alene paa Grevskabet, men i hele Stiftet.

Naar Greven ved sine Besøg i Skolerne saa, at hans Skolelærere gjorde sig al mulig Flid for at opfylde Kravene, var han ikke bange for at yde Paaskønnelse. 1812 lader han saaledes bekendtgøre, at han for alle Skolelærere vil betale 2 Bistader, samt at de Lærere, der vil passe Bierne efter „Rønnes Anvisning“, næste Aar skal

faa endnu 2 Bistader. Var Kapitelstaksten et Aar særlig lav, bevilgedes der af Skolekassen et ekstra Tilskud paa 25—30 Rbd. Flittige gamle Lærere fik som Belønning for lang og tro Tjeneste 25 Rbd. aarligt som Tillæg til Lønnen. Intet Under, at Grevskabets Lærere elskede Skolepatronen; til ham kom de trygt med deres Bekymringer, de var forvissede om, at der paa en eller anden Maade blev ydet dem Hjælp.

1814 kom „Anordningen om Almueskolevæsenet paa Landet“. Denne Lov betød et Fremskridt for Landets samlede Skolevæsen, men for Grevskabets betød den saa afgjort Tilbagegang. Ganske vist var Anordningen udarbejdet med Grevskabets Reglement som Forbillede, men der havde efterhaanden været saa mange Kokke medvirkende, at Resultatet blev saare sløjt, der var blevet indført saa mange Ændringer, at Forbilledet næsten indskrænkedes til en Fodnote.

Skolegangen blev indskrænket til Tiden fra Børnenes 7. til 14. Aar. Værst gik det dog ud over Undervisningsfagene, der begrænsedes til Religion, Skrivning, Regning og Læsning. Landsbyskolen var dermed blevet en Almueskole, der kun gav sine Elever Undervisning i det mest nødvendige. Man fristes næsten til at tro, at Ove Høegh-Guldbergs Ord om Bondens Oplysning — „Mere Kundskab gør Bonden hans Stand ufordragelig og udbreder kun Lede og Kedsomhed for det haarde og ensdanne Arbejde. Det hele menneskelige Køn taaler kun et vist Maal af Kundskaber, og enhver Stand maa derfor have sin visse Andel, det mere gør drukken“ — har hængt i Glas og Ramme i Kommissionens Mødelokale til stadig Paa-mindelse om ikke at gaa for vidt.

Paa Grevskabet blev Anordningen modtaget med Uvilje — ja, man kan vist godt sige, at Grev Reventlow saboterede den. Da han i 1818 indsendte et nyt Skolereglement til kgl. Approbation, var der ikke ret megen Forskel paa det og Reglementet fra 1791, og hverken Kancelliet eller Kongen var meget for at røre ved det, men nøjedes med til Godkendelse at tilføje, at „det var en

Undtagelse, som indrømmedes med særlig Hensyn til Grev Reventlows Fortjeneste af Skolevæsenet“.

Morsomt er det forresten at se, med hvilken Sendrægtighed Grevskabets ellers saa initiativrige Skoledirektion fører de af Anordningens Krav, man havde anset for antagelige, ud i Livet. Først Aar 1819 udsender Direktionen til Skolekommissionen for Pederstrup en Anmodning om „til Direktionen at indkomme med Forslag om paa hvilken bequem Plads efter Localiteten ved hver Skole de gymnastiske Øvelser kunne foregaa“. Videre hedder det „jeg Grev Reventlow vil til disse Øvelser til hver Skole skænke en Egebjælke og det fornødne Egetræ til at opstille samme, ligesom jeg af Skolecassens Beholdning vil foranstalte anskaffet de fornødne Bukke til at springe i Højden og af bemeldte Casse betale Tømmermændene for Arbejdet med Bjælkernes Tildannelse og Opstilling“.

Der loves godt, men det har sikkert været nødvendigt; som det tydeligt fremgaar af Skrivelsen, var Direktionen belavet paa nogen Modstand mod Indførelsen af Gymnastik, derfor iler den med at forsikre „da det kan ske uden Fare for, at Børnene med disse Øvelser skulde komme til Skade, naar ellers Skolelæreren ved samme passer den fornødne Orden“. Trods Direktionens Forsikringer kan der vist ikke herske Tvivl om, at Christen Sørensen og Skoleforstanderen i Langesø har haft noget Besvær med at „overbevise ligeledes andre, som kunde være indtagne af Fordomme mod, at Børnene skulde tilholdes at lære alt det, som deres Fædre ikke have lært“.

Disse første Aar i Langesø var alligevel lykkelige for Christen Sørensen. En Børneflokk voksede op. Til Befolkningen stod han i det allerbedste Forhold, selv om der vel nok hvert Aar, naar Naturalierne skulde leveres, har været lidt Mukken. Meget trykkende for Bønderne har det nu ikke været, thi for samtlige Bøndergaarde i Langesø, Halsted Skovby og Tvede udgjorde Naturalieydelse aarlig ialt: Rug 6 Tdr. 1 Skp., Byg 10 Tdr. 1 Skp., Halm 192 Lispd. og Hø 128 Lispd.

Uoverensstemmelser kunde selvfølgelig opstaa. I Chri-

sten Sørensens sidste Leveaar blussede ved næsten alle Grevskabets Skoler en heftig Strid op mellem Lærerne og Bønderne om, hvem der havde Ret til det Risbrænde af Gærdet omkring Skolemarken, der blev til overs, naar Hegnet om Marken var istandsat. Cancelliet afgjorde Sagen derhen, at det tilhørte Embedet. I en brændselsfattig Tid godt 100 Aar efter kastede Bønderne igen forelskede Blikke til Skolemarkens Gærde, ja, en enkelt gik endog til Angreb.

1822 blev et Ulykkens Aar for Christen Sørensen. Han havde i nogen Tid følt sig sløj og besluttede saa at søge Læge. Resultatet var nedslaaende. Lægen skrev: „Jeg kan ikke fragaa, at han i nogen Grad lider af Brystsyge“. I et Brev til Godsinspektøren Kammerraad Møller, Skjels-tofte, meddeler Christen Sørensen, at han er syg. Han faar dog Lov til at blive i Embedet, det ser endda ud til, at der af Skolekassen er ydet ham en Pengehjælp. Det gav nyt Mod. Sørensen strammer sig op, og de følgende Bispevisitatser viser ingen Tilbagegang i Skolen. Men hans Liv var gaaet ind i en Usikkerhedens Fase, en Usikkerhed, der hurtigt vilde nedbryde en svag Karakter. Han holder ud i 12 Aar, det viser, at der var noget ved Manden.

En Ulykke kommer sjældent alene. 1824 bryder hans Hustru sammen, velsagtens af Spekulation over Fremtiden. Hun kommer dog til Kræfter igen, men forbliver desværre unormal til sin Død.

Med Anordningen af 1814 rejstes første Gang Storm mod de reventlowske Skolers Selvstændighed, men takket være Greven kom Stormen ikke til at anrette væsentlig Skade.

Omkring Aarene 1820—30 rejstes igen Storm, en Storm, der tvang enhver, der arbejdede i Skolens Tjeneste, til at tage Standpunkt til Sagen. Kong Frederik den Sjette var blevet grebet af en fanatisk Tro paa en ny Undervisningsform kaldet „indbyrdes Undervisning“.

Denne Undervisningsform var opstaaet i Englands store Byer. Den gik ud paa, at de ældre Børn underviste de

yngre. Man opnaaede derved, at en enkelt Lærer kunde føre Opsyn med mange Børn, og der blev saaledes Mulighed for at spare megen kostbar Lærerkraft.

Dette var den egentlige Aarsag til Frederik den Sjettes Interesse for indbyrdes Undervisning, thi økonomisk set var Landet i Vaade, og ude fra Befolkningen lød idelig Klagehyl over de store offentlige Udgifter til bl. a. Gen-nemførelsen af Skoleloven af 1814.

Dertil kom, at indbyrdes Undervisning havde et vist militært Tilsnit — og Militær var som bekendt Kongens Kæphest. Han søgte derfor med alle til Raadighed staa-ende Midler at indføre indbyrdes Undervisning i samtlige Landets Skoler.

Paa Grevskabet mødte „Metoden“ energisk Modstand. Ved en Eksamen udtalte Grev Reventlow bl. a. derom „Man vil nu slaa Streg over alt det, som vi have virket og opofret for vort Almueskolevæsens Fremme til det bedre“ — men — „jeg skal, om Gud vil, jeg da maa leve, dog redde mine Skoler fra at fortabe den gode Fremgang, de nu have naaet“.

I denne Sag var Greven og Biskop Boisen for en Gangs Skyld ikke helt enige. Vel var Boisen ikke Tilhænger af Metoden, han udtalte saaledes, at han „foretrak Lærerens Stemme for Pibens (Fløjtsens) Lyd“, men Boisen valgte dog en Slags Eftergivenesspolitik, vel nok af to Grunde — dels af Hensyn til Kongen, og dels, og det var sikkert den væsentligste, for at undgaa indbyrdes Undervisning som obligatorisk Undervisningsform.

Grev Reventlow havde faaet den Opfattelse, at Gejstligheden i denne Sag havde taget Uldvanterne paa, og det gav ham Anledning til at lange voldsomt ud efter Præstestanden.

„Det var nærmest en Pligt for vore danske Gejstlige, som de beskikkede Talsmænd for Almueoplysningens vigtigste Sag, at staa urokkelig mod alt det, der vil føre os tilbage med denne Sags Fremme, men det havde nu vist sig, at de ikke havde Kraft dertil. De er nødte til at følge Regeringen i dens Ønske dermed, siger man til sin Und-

skyldning, hvo andre end de gejstlige selv, maa man vel spørge, har da indledt, begyndt og stedse fortsat denne Føjelighed, som aldrig har været Lovbud“.

Biskop Boisen blandede sig nu ikke meget i det hele Røre, der opstod. Hans vanlige Flid med at udsende Vejledninger til Skolerne hører næsten op i disse Aar. Det maa dog ikke forstaas saadan, at Boisen havde lagt Hænderne i Skødet og opgivet det hele — tværtimod. Han arbejdede i Stilhed paa at bevare saa meget af det gode, der var opnaaet, som muligt, og det lykkedes bedst, naar han gik lidt stille med Dørene.

Var Boisen blevet passiv, saa var „danske Cancellie“ til Gengæld saa meget mere virksomt. Man taler i vore Dage meget om, at vi lever i „Papiralderen“, men den Strøm af For- og Anordninger, der i Anledning af „indbyrdes Undervisning“ flød ud over Landet, staar ingenlunde tilbage for vor Tid. Det var mange Gange det rene Kineseri. Højdepunktet i saa Henseende naaedes i August 1829. Da udsendte Cancelliet et Cirkulære, som egentlig burde gengives i sin Helhed. Det gav meget nøje Anvisning paa, hvordan man koger Fernis, samt om den rette Maade at stryge Fernisen paa „indbyrdes Undervisning“s Tabeller. Man tør vist gaa ud fra, at de Lærere, der havde en Smule Sans for Humor, har smilet bredt, da de sirligt indførte en Afskrift af dette „mindeværdige“ Dokument i Skolens Embedsbog.

Selv Kongen kunde i sin Iver for at gennemtvinge Metoden begaa bemærkelsesværdige Skrivelser.

I Skolernes Embedsbøger i November samme Aar finder man følgende: „Hans Majestæt har ved allernaadigst Reskript af 29. November 1829 tilkendegivet, at det er allerhøjest-sammes Vilje, at naar Kancelliet finder Anledning til allerunderdanigst at anbefale nogen Skolelærer til Naadesbevisning, da skal det særskilt oplyses om og hvorledes den indbyrdes Undervisning udføres i hans Skole, eller i alt Fald om han har gjort sig tilstrækkeligt bekendt med Metoden“.

Det kan vist kaldes et Ultimatum.

Hvordan reagerede nu Lærerne? Enkelte blev vel Medløbere, men de allerfleste af Grevskabets Lærere fortsatte, som de plejede, thi de vidste i hvert Fald til 1827, at hvis de skulde faa Ubehageligheder angaaende „Metoden“, saa havde de saa afgjort Grev Reventlow paa deres Side, og i Skolesager var han ikke god at bides med. Han vilde om fornødent for at redde sine Skoler fra Metodens Aandløshed sige selve den enevældige Landsfader sin uforbeholdne Mening.

Christen Sørensen levede med i Tidens Rørelser, saa godt hans Helbred tillod det, det blev desværre ringere og ringere. Omkring 1833 var det saa sløjt med ham som aldrig før, og da Biskop Rasmus Møller, der efter Boisens Død var blevet Biskop over Lolland-Falster, dette Aar kom paa Visitats, har Christen Sørensen beklaget sig, for Biskoppen giver i sin Visitatsberetning Udtryk for Medlidenhed. „Den meget brave Lærer har i de sidste to Aar været beladt med stærk Brystsyge og ofte maattet afbryde Undervisningen“.

Aaret efter i Juli døde Christen Sørensen. Inden sin Død har han dog den Glæde, at Sønnen Peter Christian var blevet Lærer. Han blev ca. 1835 Lærer i Nøbbet, Horslunde Sogn, og hos ham boede Moderen Ellen Marie Pedersdatter, til hun døde 1858.

De følgende to Lærere er som et Par Kometer, der farer forbi og kun et Øjeblik lyser op paa Langesøs Himmel. Det var to Brødre, Sønner af Skolelærer Laurits Hansen Ernst og Hustru Abelone Kristensdatter i Obkjær, Vedsted Sogn ved Haderslev.

Hans Christian Ernst var født 16. Maj 1803 i Øster Hæsinge ved Svendborg, hvor Forældrene dengang boede. Sidst i 1820'erne kom han paa Vesterborg Seminarium, hvorfra han dimitteredes 1832 med første Karakter.

1834 er han Lærer i Østofte. Den lokale Avis „Stiftstidende“ meddeler i September 1834: „Ved Hjælpelærer Ernst's Forfremmelse til Skolelærer i Langesø er Hjælpelærerembedet i Østofte blevet ledigt“.

Efter Forfremmelsen gifter han sig med Ellen Kirstine Hansen. Om Ernst's Virksomhed i Langesø er ikke meget at berette. Han var en solid Lærer, der passede sin Skole, ellers gjorde han sig ikke særligt bemærket. Bispevisitationerne forløber godt. Biskop Møller skriver: „Børnene er vel underviste“ — og det er „en udmærket god Skole“.

Ernst fik straks ved sin Tiltrædelse et godt Indtryk af

Langesø Skole set fra Gaarden.

de Kaar, Grevskabet bød sine Lærere, thi samme Efteraar meddeler Skoledirektionen, at den, formedelst de lave Kapitelstakster, vilde tildele samtlige 13 Lærere paa Grevskabet et ekstra Honorar paa 30 Rdl.

Men trods gode Arbejdsvilkaar i Langesø søger Ernst alligevel i 1838 Embedet i Mageltving. Til dette laa Stillingen som Kirkesanger i Birket, saa økonomisk set var det ikke noget ringe Fremskridt. Sommeren 1844 døde Ernst's Hustru, men allerede i Februar 1845 giftede han sig igen med Enken Ane Katrine Rasmussen fra Hjelmholt.

I Mageltvingtiden hører man heller ikke meget til Ernst; en enkelt Gang møder man hans Navn i Skolekommissionsprotokollen, et Tegn paa, at han er i Live. Han døde Juleaftensdag 1867 i en Alder af 64½ Aar.

Hans Efterfølger i Langesø blev Broderen *Knud Lauritsen Ernst*. Han var født 3. Februar 1814 i Obkjær, tog Lærereksamen paa Lyngby Seminarium 1836, og var derefter i 2 Aar Hjælpelærer i Sønderjylland (maaske hos Faderen?). 1838 kom han til Langesø. Man fristes til at tro, at den ældste Broder har medvirket ved denne Ansættelse.

Efter Ansættelsen har Ernst naturligtvis søgt at sætte sig grundigt ind i de stedlige Forhold — man bør jo Skik følge eller Land fly. Under dette Arbejde har han muligvis læst en Beretning om de lollandske Lærere, forfattet af Provst Smith, Horslunde. Provsten skriver heri bl. a.: „De ere dels nøjsomme med lidet, dels vindskibelige til at erhverve sig mere, de have giftet sig med Døtre af velhavende Bønder, saa de uden Gæld kunne etablere deres liden Husholdning“.

Sætningen om Gaardmandsdøtrene har tiltalt Ernst, han følger Raadet. Allerede 1839 gifter han sig med Karen Marie Abrahamsdatter født 25. September 1811, Datter af Gaardmand Abraham Hansen i Langesø. Lærernes Kaar tegnede sig ellers ikke lyse i de Aar. 1835 udtalte den tidligere Seminarielærer i Vesterborg David Seidelin Birch i Roskilde Stænderforsamling: „Deres (Lærernes) Brød er saa knapt tilskaaret, at de næsten alle udføre deres Arbejde sukkende under sløvende og nedbøjende Næringssorger uden Haab om nogen Sinde at kunne komme i en lykkeligere Stilling, hvor Arbejde og Løn staa i et billigere og ønskeligere gensidigt Forhold“.

Men de lollandske Lærere, og med dem Ernst, havde altsaa fundet ud af, at en velhavende Svigerfar — paa sin Vis — kunde give Haab om en „lykkeligere Stilling“.

Selv om Ernst sad i gode økonomiske Kaar i Langesø, stræbte han dog efter noget bedre, og da Grev Reventlow i 1843 tilbød ham Embedet i Nøbbølle, Ryde Sogn, tog han mod Tilbudet. Det var ingenlunde noget let Hverv, han gik ind til, men Ernst var en Slider, der nok skulde faa godt Resultat af sit Arbejde. Biskop Bindsbøll skriver om ham: „Læreren Ernst er en hæderlig Skolemand,

som tager sig af sin Skole og af Undervisningens Op-gave“.

I Nøbbølle gifter Ernst sig 2. Gang med Anna Abrahamsdatter, en Søster til hans første Hustru, Enke efter Gmd. Hans Rasmussen, Opager.

Christian Eduard Keller,
Lærer i Langesø 1843—74.

1882 søgte Ernst Af-sked og flyttede til Søllested. Sit Skole-arbejde kunde han dog ikke tænke sig helt at opgive, derfor holdt han nogle Aar Poge-skole i Søllested. 2. Okt. 1890 døde Ernst. Hans Forflyttelse kom til at forme sig som et Mageskifte, idet Læren ved Nøbbølle Skole kom til Langesø.

Christian Eduard Keller var født i Nebbelunde Skole 15. Dec. 1817, Søn af Skolelærer Chr. Keller og Hustru Lotte

Brix (senere Skørringe). Keller var Seminarist fra Skaarup 1841 og havde saa i de efterfølgende Aar efter Grev Reventlows Ønske været konstitueret som Lærer i Nøbbølle. Efter Ansættelsen i Langesø giftede han sig med Caroline Amalie Valbom, født 18. Juni 1817, Datter af Vævermester Hans Valbom i Nakskov.

Med Keller naar man frem til de Lærere, der endnu huskes i Skoledistriktet. Det huskes saaledes, at Keller alle Dage var en fattig Mand. En ret stor Børneflokk har ganske givet ikke bedret Økonomien, og Lønnen var lille. Nakskov-Kateketen J. J. F. Friis nævner i sin Bog: „Efterretninger om Skolelærerembederne paa Lolland-Falster“, at i Langesø var Lønnen reglementeret saavel in

natura som Pengelønnen: 30 Tdr. Byg efter Kapitelstakst. Naar man saa af Embedsbøgerne kan se, at Kapitelstaksten for Byg i Aaret 1844 var 3 Rdl. 2 Mk., saa forstaar man, at der ikke har været store Penge at slaa om sig med. Dog maa det erindres, at til Lønnen hørte Skolelod, Bolig og Brændsel. Dertil kom Naturalierne. Hvor meget de udgjorde i Kellers første Aar, kan ikke ses, men i 1874 angives de til 128 Lispd. Hø og 192 Lispd. Halm. Endvidere var der tillagt Embedet i Langesø 12 Rdl. af Kirkens Indtægter. Og endelig maa det nævnes, at Keller var Organist ved Vesterborg Kirke, det Arbejde har han vel ikke gjort gratis.

Overleveringen vil vide, at han engang tjente 1 Td. Havre derpaa. Han havde væddet med Bønderne i Langesø, at han vilde bruge Melodien til „Pjaltens Brand“ som Postludium. Det lyder ganske vist utroligt, at sligt kunde lade sig gøre i den musikalske Pastor L. N. Boissens Tid, og man maa formode, at Pastoren efter Guds-tjenesten alvorligt har paataalt slige Løjer.

Fra Kellers Tid er Skolens Protokoller bevaret. De kan bedre end Folkeoverleveringer fortælle om Skolemanden Keller.

1850 visiterer den frygtede Biskop Monrad. Skolens Bøger fortæller dog intet herom, men i Vesterborg Kirkebog har Monrad noteret, at han var „særdeles tilfreds med Ungdommens Læsefærdighed og Religionsundervisning“. Denne Bemærkning maa vel ogsaa kunne give et anerkendende Dryp til Degnene. 1856 visiterer Lautrup og giver i Skolens Protokol en nøje Redegørelse for Visitsatsens Forløb. Det staar ikke daarligt til. Men i 1862 forfærdes Bindsbøll. Tænk, den ældste Dreng i Skolen havde 13 Fejl i sin Retskrivningsprøve. Det var slemt, men det behøver da ikke at være Kellers Skyld. 1869 bliver Bindelsbøll imidlertid helt forvirret. I Pastoratets Embedsbog findes følgende kuriøse Notat: „Langesø Skole lader meget tilbage at ønske, men er iøvrigt upaaklagelig“. Forstaa det, hvem der kan!

Ja, saadan ser de officielle Udtalelser om Keller ud,

men han har selv i Skolens Bøger indført en Mængde private Bemærkninger, som ogsaa kan bidrage til at give et Indtryk af Manden. Ved Gennemlæsningen af disse faar man let det Indtryk, at Skolen har været en Bibe-skæftigelse; der er ved at være flere Fridage end Skoledage. Men lad hellere Keller selv tale derom.

„Modtog jeg Fourage. — Var jeg til Auktion at købe en Ko — (Auktioner var vistnok Kellers Hobby, der har vist ikke været mange Auktioner i Nørre- og Sønder Herred, uden at han var til Stede). — Var jeg til Bryllup — Var jeg i Kirke for Ernst — Skolen lukket paa Grund af min Kones Nedkomst — Var jeg i Nakskov til russisk Bad (kun een Gang, men det varede ogsaa to Dage) — Folketælling — Valg“ — og endelig hvert Aar i ca. 8—10 Dage: „Skolen lukket, da der var Haandværkere“. Ak, ja, de gode gamle Dage! Med Aarene blev Keller dog mindre meddelssom. Hyppige Besøg af Præsten kunde tyde paa en Henstilling om at holde lidt færre Fridage. Noget tyder endvidere paa, at Helbredet begynder at svigte. Ret hyppigt meddeler Dagbøgerne „Var jeg syg — Havde jeg Feber“.

1874 d. 2. Februar døde Keller efter 31 Aars Virke i Langesø Skole. Skolen var derefter lukket i ca. 1 Maaned, og først omkring 8. Marts tiltræder en Vikar ved Navn *Brix*. Saa vidt vides søgte Brix Embedet, men blev forbigaaet. Brix var en Slægtning til Keller. Slægten Brix stammer forøvrigt fra Holmühl i Slesvig.

Af Embedsopslaget i Nakskov Tidende samme Aar faar man et Indtryk af Lærerlønnen for ca. 70 Aar siden. Der lokkes med 40 Tdr. Byg efter Kapitelstakst samt 6 Tdr. Rug ligeledes efter Kapitelstaksten (Kapitelstaksten var dette Aar for Byg 13,98 Kr.), 1 Td. Byg som Godtgørelse for Gymnastik, Skolepenge 28 Rdl., Andel i Lejeafgift af Vesterborg Degnelod 2 Rdl. 64 Sk., 6 Favne Brænde til eget Brug og Skolens Opvarmning, anordningsmæssig Bolig og Jordlod, som er 6 Tdr. Land, i Fourage 128 Lispund Hø og 192 Lispd. Halm.

Maaske var det nødvendigt at male med lidt lyse Far-

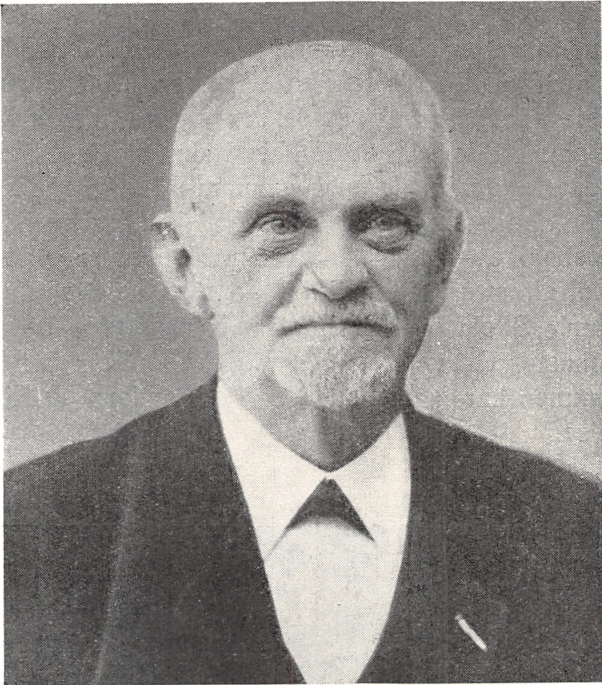
ver, Forholdene var vist mindre gode. Omkring 1860 var Skolen overgaaet fra Grevskabets til Kommunens Eje. Morsomt nok glemte man helt at udstede Skøde — først i 1943 gik det op for Kommunen, at den ikke havde Skøde paa Skolen.

Efter Overdragelsen til Kommunen var der opstaaet visse Mangler med Hensyn til Vedligeholdelse. Reventlows Reglement om Skoleforstanderens Pligter var glemt. De gamle fortæller, at Skolestuen saa rædsomt ud. Skolegulvet var ikke meget andet end store Huller, som Kellers Eftermand, Büchmann, maatte fylde ud med Murstensbrokker for at kunne færdes derinde uden Fare for at komme til Skade. Men Büchmann var en energisk Lærer, der i Løbet af Aarene fik gjort Sogneraadet begribeligt, at der var visse Grænser for Sparsommelighed. Forsømmelserne blev rettet.

Om Büchmanns Virksomhed skal ellers ikke berettes meget, dertil er han endnu i for frisk Erindring i Skoledistriktet.

Josias August Büchmann var født 4. Maj 1847 som Søn af Lærer i Charlottenlund, Dannemarre Sogn, August Frederik Joakim Büchmann og Hustru Vigandine Karoline (Datter af Sognepræst Gavert Nielsen, Rubbelykke). Begge Forældrene døde 1851. Büchmann blev derefter Plejesøn hos Gaardmand Johan Nielsen, Charlottenlund.

Hans Data er iøvrigt følgende: Dimitteret fra Jonstrup 1867. Derefter Huslærer paa Frederiksminde til November 1870. Sprogkursus i København til 1/7 1871. Huslærer paa Rye Mølle ved Roskilde til 1873. Huslærer paa Vejstrupgaard ved Svendborg til 1874. Lærer i Langesø fra 8/6 1874. Død 31/12 1919. Gift med Jenny Camilla Clausen, født 22/5 1870. Datter af Husmand Fr. Clausen, Langesø. Büchmann gjorde et stort Arbejde i Skolens Tjeneste. Sin Skole passede han upaaklageligt, men ved Siden heraf hjalp han mange evnerige unge Mennesker frem. Mange har hos Büchmann modtaget deres første Uddannelse til Lærergerningen, bl. a. Skoleinspektøren og Komponisten Sofus Halle, København.

Josias August Büchmann, Lærer i Langesø 1874—1919.

Som Anerkendelse for trofast Arbejde udnævntes Büchmann under 16/6 1899 til Dannebrogsmænd.

Umiddelbart efter Büchmanns Død antoges *Jens Kristian Viggo Jensen* (5/1 1920) som Vikar i Embedet. Han blev fra 1. Juni 1920 at regne konstitueret og ved 25 Aars Alderens Indtræden fast ansat fra 1. Jan. 1921.

J. K. V. Jensen er født i Branderslev 14/12 1895. Søn af Murermester Hans Pedersen Jensen og Hustru Kirstine Marenstine. Dimitteret fra Jonstrup 1916. Vikar i Nakskov og Nykøbing F. indtil 1920, afbrudt af 20 Mdr. Militærtjeneste, herunder gennemgaaet Fæstningsartilleriregimentets Kornetskole med afsluttende Eksamen 1918. Indgik 4/1 1921 Ægteskab med Ingeborg M. Petersen, Taarnby, Amager. Fra 1. Sept. 1934 kaldet til Førstelærer ved Ullerslev Skole, Halsted-Aunede Kommune.

Fra 1. December 1934 ansattes *Hans Aage Christensen*

som Aspirant i Embedet, fast ansat fra 1. December 1935.

Denne Beretning er egentlig kommet til at handle om meget andet end Langesø Skole, men som Arbejdet skred frem, blev det klart, at skulde der gives et sandt Billede af den gamle Skole og af de Mænd, der havde virket ved den, maatte ogsaa de ned gennem Tiderne herskende Kaar for Skolevæsenet omtales. Arbejdskaarene har været forskellige — snart nær det ideelle, snart smaatskaarne, alt efter Tid og Skik — men det tør siges, at den gamle Skole og dens Mænd har opfyldt de Krav, Statsminister Greve Reventlow stillede til en god Skole. Ungdommen har faaet baade en Forstandens og Hjertets Dannelse.

Et af de gamle Vinduer i Langesø Skole. Bemærk den ejendommelige Maade, hvorpaa de lukker.

Gamle nordfalsterske Gilder.

Af Helene Strange.

I nd imellem de graa og ensformige Hverdage, som de gamle Nordfalstringer levede under, kom Gilderne, der kunde deles i to Hold — de store Todagsgilder og alle Smaagilderne. Til Todagsgilder hørte Bryllupper og Begravelser, Kirkegangsgilder og Goldgilder. Bryllupper og Begravelser kender alle, og Kirkegangsgilder var Barsedaa.

Goldgilder holdtes af Folk, der ingen Børn havde. Da de jo hverken kunde komme til at „gøre“ Kirkegangsgilder eller Bryllupper, og da de ikke maatte blive ved at gaa med i Laget uden at gøre Gengæld, saa holdt de altsaa Goldgilder. Et Navn skulde der jo knyttes til alle festlige Sammenkomster, og naar Folkene ikke havde Børn, var de golde, og derfor blev deres Gilder Goldgilder.

Det sidste Goldgilde, som jeg har hørt om paa Falster, blev holdt 1847 i Gunslevmagle, Torkildstrup Sogn.

Todagsgilderne kaldtes for „Den første Dag“ og „Andendagsgildet“, og de blev saa godt som altid holdt paa en Fredag og den følgende Søndag. De gamle var jo meget overtroiske, saa derfor var Dagene ikke lige gode for dem. Særlig Mandagen var meget ilde anskrevet, da den var den alleruheldigste af alle Ugens Dage, og ingen turde begynde paa noget nyt paa denne farlige Dag. Torsdagen var der heller ingen, der kunde lide, og i hvert Fald vilde de ikke holde Begravelse paa en Torsdag, for saa vilde den døde komme til at vende sig i Graven. Man vilde heller ikke vaske om Torsdagen, for saa fik

man Lus. Fredagen var derimod en god Dag, og den holdt man sig saa mest til baade i Sorg og i Glæde.

Til Todagsgilderne mødte de fremmede op om Morgen-
nen ved 8—9 Tiden for at faa Frokost. Gildesbordet var
da dækket med Sigtebrød og Hvedekage, Smør og Gaa-
sefedt, rigeligt med Øl og Brændevin og saa et stort
Saltmadsfad. Til et ordentligt Saltmadsfad hørte et kogt
Svinehoved eller en Flæske-Forbov, et „Bøste“, som det
kaldtes. Desuden var der et røget Lammelaar, en stor
Rullepølse, en lang Medister og en halv Gaas paa Top-
pen. Det var, som et anstændigt Saltamdsfad skulde se
ud. Til Gilderne var der altid Dug paa Bordet, hvilket
ogsaa gjorde det hele mere højtideligt, da man ikke var
vant til det til Hverdag, hvor man altid spiste paa det
bare Bord. Tallerkener kendte man først til at faa hen
omkring 1840. Indtil den Tid hjalp man sig med Sule-
brikker, nogle runde, hvidskurede Træbrikker til at lægge
det varme Sul paa. Dybe Tallerkener kom senere paa
Mode. Alle maatte søbe af Fadene, Bøtterne eller senere
af Fadene, som Maden blev baaret ind i. Men der var
naturligvis Forskel paa de Sager, der blev brugt til Gil-
der og saa til Hverdag. De sidste, Gildessulebøtter, skulde
være grønmalede udvendigt og have røde Ben. Om Sule-
skankerne blev altid bundet røde Baand i store Sløjfer,
saa det tog sig meget fint ud. Naar Gæsterne havde for-
synet sig af Frokostretterne, tog de til Kirke, enten for
at faa døbt Barnet, viet de unge eller begravet den døde.
Ved de Gilder, hvor der skulde være Spil og Dans, stod
Musikanterne og spillede ude i Gaarden for at give Gil-
desfolkene et Stykke, naar de kørte igennem Porten, og
de tog ligeledes med til Kirke og spillede paa Vejen baade
frem og tilbage.

Ved Kirkegangsgilderne skulde Faderen ikke med til
Kirke, men maatte blive hjemme paa Gaarden, mens de
andre tog af Sted; men han skulde bære Barnet ud til
Vognen til Gudmoderen, og med det samme satte han
det et Øjeblik op paa Hestene, da det saa vilde blive gode
Venner med Kreaturerne. Ofte havde man ogsaa adskil-

lige andre Narrestreger for. Kusken, der kørte for Gudmoderen, var jo Gudfader, og naar han rullede ud af Gaarden, slog han et vældigt Knald med Pисken, men ellers vidste han nok, at han skulde køre smaat til Kirke; gik det altfor rask, vilde Folkene jo snart komme til at gøre Kirkegangsgilde igen, og det skulde han saa fri dem for ved kun at køre i almindeligt Luntetrav. Fra Kirke maatte han derimod køre, saa galt han lystede, da det ingen Betydning havde for det næste Barns Komme. Ved Bryllupperne maatte hverken Brudens eller Brudgommens Moder komme med til Kirke, men skulde være hjemme for at have Opsigt med Maden, og de maatte heller ikke komme med til Bords, men skulde vente med at spise til bagefter tilligemed Gæsterne. Naar Gæsterne kom fra Kirke, skulde de „haa Ma“, og Mad betød her Middagsmad. Efter at de var blevet bænket, kom Konen i Huset med en lang Kurv, der var fyldt med store Kringler af lækker Hvedekagedejg og af Størrelse 3—4 Gange saa store som et almindeligt Frokosthorn, og delte saa en ud til Mands. Disse Gildeskringler tog de fremmede altid med sig hjem for at have dem til at godte sig med om Andendagen. Kringlerne kunde der ellers godt være lidt Forskel paa; de var ikke alle lige lækre eller lige store. Var en Kone begærlig anlagt, vilde hun gerne knibe en Smule baade med Størrelsen og Godheden, saa en Værtindes Karakter kunde ofte beregnes noget efter hendes Gildeskringler. Til Kirkegangsgilderne fik de indskrevne Faddere desuden hver en Fjerdepart af en Hvedekage, og Gudmoderen fik selv en hel Kage; den var rund og benævntes Gudmoderkage og var forsiret med Forbogstaverne baade til Gudmoderens og Gudbarnets Navne. Denne Gudmoderkage skal ogsaa tidligere være kaldt for „Barnet“, og det hændte ogsaa engang ved et Kirkegangsgilde hos en Skrædder, at der var bagt for lidt Kagemad, saa man maatte spise Gudmoderkagen — altsaa „Barnet“ — med, og deraf skal saa være kommet det haarrejsende Mundheld, at det slog til ligesom ved Skrædderens Gilde, „der aad de Barnet med“.

Gildesmiddagen bestod i de ældste Tider af Sødgrød og Klipfisk med stærk Sennepsdyppelse og Brød til. Kartoflerne varede det længe med, før de kom i Betragtning ved et Gilde. Omkring 1830 begyndte Sødgrøden at glide ud, og Risengrøden kom i Stedet; og i 40'rne maatte Klipfiskens ogsaa ryge sin Vej som Gildesret, og „Kødbollesuppe og Peberrodskød“ kom til; men man satte alligevel saa stor Pris paa Risengrøden, at man tog den ovenpaa som en Slags Dessert, og der blev den saa staaende, indtil Æggeosten kom. Den var en Slags Budning, lavet af Sødmælk og Æg og formet i forskellige Toppe. Man søbede den med Skeer og fik sødt Dyppeøl til ligesom til Grøden. Æggeost hævdede sig saa som den fineste Efterret indtil 50—60'erne, hvor Æblekagen sparkede den til Side. Skiftningen med Retterne kunde være lidt forskellig i de forskellige Byer og Gildeslav. En Egn kunde jo baade i den ene og den anden Retning holde noget længere paa de gamle Skikke.

Naar Folk skulde til Gilde, maatte de huske at faa „Værtøjet“ med. Enhver maatte selv medbringe baade Ske og Kniv, hvis de vilde tænke at være med ved Bordet. Gafler behøvede de ikke. Der brugte de altid den „femhornede“, d. v. s. Fingrene, til at tage Sulet med.

Naar der var spist, blev der sunget Salmer, som var passende til Højtideligheden, og derefter gik Tavlerne rundt. Først en til Musikanten og dernæst en til de fattige. Det var ikke mange Skillinger, der blev lagt paa Fattigtavlen, men de, der kom, blev overgivet til Præsten og Fattigforstanderen, som senere delte dem ud til de fattige i Sognet. Ligeledes blev der altid sendt Levninger til de syge og gamle i Byen, saa det var jo en køn Skik, at naar de raske og forholdsvis velstillede morede sig og holdt Gilde, tænkte de altid paa dem, der havde det ondt.

Efter Spisningen tog man fat paa Dansen. Ved Kirkegangsgilderne plejede i meget gammel Tid Gudmoderen at danse et Stykke med Barnet i sit Forklæde, men senere blev det lagt af, og det blev saa Skik, at Faderen

dansede det første Stykke med Gudmoderen og dernæst med den Pige, der havde holdt Huen. Her dansede saa Fadderne med, siden kom de øvrige. — Ved Bryllupperne dansede Faderen det første Stykke med Bruden og dansede hende saa hen til Brudgommen. „Tag du saa min Haand løs“, sagde han til ham, og dermed dansede Brudeparret ud. I det andet Stykke maatte den allernærmeste Familie være med, i det tredie kom lidt fjernerestaaende til, og saaledes blev man ved efter faste bestemte Regler, indtil hele Lavet var danset op. Ved 6—7-Tiden fik man Kagemad — Klejner, Søsterkage og Bollekage med Syltetøj og Honning samt et Glas Mjød til Kvinderne og naturligvis Øl og Brændevin til Mændene. Ved Midnatstid dansede Pigerne Bruden ud af deres Lav og ind i Konernes, og Konerne tog hende saa med ind i Stuen for at give hende den sorte Konehue paa. Pigernes Huer og Baand var enten røde eller grønne, medens Konernes var sorte, saa Huebaandenes Farve viste. om en Kvinde var gift eller ikke.

Naar Huen var sat paa, aabnede Konerne Kredsen, for at Brudgommen, der var fulgt efter, kunde komme og give Bruden et Kys. Og det var jo lige det allermest spændende ved hele Brylluppet. For *han* stod jo gerne der og trippede, og ikke altid var han „slikken“ efter det, og somme Tider var *hun* led ved det, for de gamle havde jo bestemt, hvem der skulde parres sammen, og derfor smagte disse Brudekys heller ikke altid Brudeparrene, men de maatte jo til det, enten de saa „pev eller syng“. At alle de mange Koner stod og kiggede paa dem, forbedrede heller ikke Stillingen, men naar det endelig var lykkelig og vel overstaaet, tog han hende ved Haanden, hvorefter de gik over paa Loen, for at han kunde danse det første Stykke med hende med Konehuen paa. Ikke længe efter skulde der spises Medaften — varm Steg, der var stegt i Bagerovnen. Og det var mægtige Stykker, som her skulde til. Fersk Stegemad var jo saa sjælden en Spise, at man kun fik den ved Gilderne, og naar der ellers blev slagtet.

Ved Medaftenen skulde Konerne sidde ved Brudebordet, medens Pigerne havde siddet der om Middagen. Nogle Steder var det ogsaa Skikken, at Pigerne sad til Højboards hele den første Dag, medens Konerne først kom op ved Andendagsgildet. Degnen var som Regel foruden Brudgommen det eneste Mandfolk, der fik Lov at være ved Brudebordet, og han og hans Kone — Degnekonen, som hun fra først af hed, og Degnemadammen, som det senere blev —, var altid selvskevne til at skære Stegen i Stykker. Hvis Præsten og hans Madamme var med, saa var de naturligvis de allervigtigste ved hele Gildet, men Falstringerne og Præsterne har ikke altid skaaret saa godt sammen, saa flere Steder var det noget ganske usædvanligt at se en Præst ved et Bondegilde.

Ved alle Maaltiderne skulde Brudeparret sidde for Bordenden, mens alle Gæsterne spiste, og tit maatte der spises i flere forskellige Hold, saa det kunde trække længe ud, inden de unge kunde slippe væk fra deres Sæde. Længere hen paa Natten vankede der Punch. Det var ogsaa store „Pulsjoner“, som her gik med. En Spand Rom til en Bryggerkedel Vand var det almindelige Gildesmaal.

Ved 6—7—8-Tiden sluttede man saa af med Frokost lignende den, man havde begyndt med om Morgenens, da man kom, men i Stedet for Saltmadsfad vankede der ofte varmt Pillesul, altsammen noget, der nok kunde glide. Efter Frokosten skulde der brydes op, men naar man var ved at køre ud af Porten, stod Skænkerne der for at skænke en Snaps, for man skulde da ikke køre tør-mundede hjem. Med Snapsen havde man saa faaet det sidste og var saa endelig færdig til Hjemfarten efter at have været til Gilde i 22—23 op til 24 Timer; og deraf var der danset de 15—16. Og det var jo Dans, der kunde blive til noget. Der var Slag i Skørterne, og de „tran“ (traadte) i Gulvet, og det var altsammen noget, der gik stærkt og kunde trække Sveden ud. Nordfalstringerne var udmærkede Dansere og kunde alle de mange morsomme Folkedanse, og de rendte „Langrumpe“ baade gennem Stadsstue og Hverdagsstue, Køkken og Bryggers og

rundt paa Loer og Lader og ude i Gaarden og i Haven, saa de morede sig paa mange forskellige Maader ved Gilderne.

Om Lørdagen hvilede man ud eller arbejdede, ligesom det kunde falde, og om Søndagen kom man saa igen til Andendagsgilde og havde hele Historien om igen, idet Gæsterne tog med i Kirke baade ved et Bryllup og ved Begravelserne. Brudeparret skulde jo som „unge Folk i Kirke“, og efter en Begravelse skulde der „sørges“ i Kirken den første Søndag — og det hjalp saa Lavet til men ved at komme og faa Frokost og derpaa følge dem til Kirke. Ved Kirkegangsgilderne var der ingen Kirketur om Søndagen, saa her nøjedes man med at komme og spise til Middag.

Ved Begravelserne fik man ogsaa Frokost og Middagsmad ligesom ved de glædelige Gilder. Om Eftermiddagen fik Konerne „Lænkehoserne“ fat, medens Mændene begyndte at spille Kort. Til Beterne skulde de jo have adskillige Snapse, og der blev ikke brudt op, før de hen paa Natten havde faaet deres varme Medaften, saa der var sjældent ret megen Begravelses-Andægtighed tilbage, naar de endelig skulde af Sted.

I nær Forbindelse med de store Todagsgilder stod de tre Smaagilder: Jagilde, Mælkegilde og Kokkegilde. Jagildet var Trolovelse, og ved Jagildet flyttede de trolovede altid sammen, da Trolovelsen paa en vis Maade næsten ansaas for at være ligesaa bindende som selve Vielsen.

Mælkegildet blev holdt om Aftenen før det første store Gilde skulde holdes, og her mødte alle Pigerne i Lavet med Aftenmælken til Hjælp til Gildesgrøden. Der var jo ingen Gaardmænd, som selv havde saa megen Mælk, at der kunde blive nok til al Gildesgrøden, og her som i mange andre Retninger hjalp de saa hverandre.

Der blev ogsaa altid „baaret“ baade Saltmadsfad, slagtet Fjerkræ, Smør og Fløde fra Lavet til Gildesgaarden, men det havde Konerne gerne selv med, naar de kom den første Dags Morgen. Saltmadsfadene fik de altid til-

bage igen efter Gildet, men naturligvis var det svundet slemt i Beholdningen. De begærlige Koner saa ogsaa tit noget surt til de afpillede Skanke, og mange imellem dem sørgede ogsaa altid for at faa deres Sulebøtter paa „Fruentimmerbordene“, da Kvinderne ikke var saa slemme ved Sulet som Mændene; derved kunde de jo somme Tider redde lidt til at faa med hjem igen. Andre Koner satte derimod en Ære i, at deres Sulefade var gaaet saa nær som muligt, da det vidnede om, at det havde været værd at sætte Tandem i.

Til Mælkegilderne var det Pigerne, der skulde af Sted, og for det meste lod man Tjenestepigerne tage Turen. For de fattige og nøjsomme Tjenestepiger var det ogsaa en hel Højtid at komme ud til disse Mælkegilder. Det at slippe Arbejdsselen og trække i Helligdagstøjet og komme hen, hvor der var andre Mennesker, og faa lidt god Mad og Drikke, glædede de sig ved baade før og efter. I de ældste Tider var det Skik, at Mælkepigerne fik varmt Pillesul og et Stykke Kagemad ovenpaa, og da det blev almindeligt med Kaffe, vankede der ogsaa en Taar med en Gnalling brunt Sukker til. Ved Mælkegilderne blev Pigerne ogsaa vist Brudestadsen, hvis det var til et Bryllup; var det til et Kirkegangsgilde, blev den lille taget op af Vuggen, saa de kunde faa Lejlighed til at se, hvem den lignede, og var det til en Begravelse, blev de bedt ud paa Loen for at se Liget, saa der var jo mange Fornøjelser ved at komme til Mælkegilde; og Pigerne var ogsaa kede af det, da disse Gilder blev lagt af.

Kokkegildet blev holdt Dagen efter Andendagsgildet, og her var det Skaffere og Skænkere og Kokkekoner, der skulde sidde til Højborde og nyde Ære og Tak for Hjælpen, de havde ydet. Det var jo her som ved saa mange andre Lejligheder, at man ikke kendte til betalt Hjælp, og den nærmeste Familie og gode Naboer hjalp saa til med Arbejdet ved Gilderne. Som Vederlag holdtes saa Kokkegildet, hvor de baade fik Saltmadsfad og opvarmet Steg og Punch og dansede til et Stykke ud paa Natten. I Rækkefølge efter Aarstiden kom saa de øvrige Smaa-

gilder: Klinegilde, Møggilde, Legilde eller Slaagilde, som det ogsaa hed. Og der var Avresgilde, Møkmusgilde (Høstgilde), Bragegilde, Skættegilde, Kartegilde, Pøsegilde, Skovgilde og Pløjegilde. Desuden Vævergilderne med Snævergilde og Rendegilde.

Og der var alle dem, der ene hørte Mændene til, og som var Bymandsgilder i Form af Indgangsgilder, Oldermandsgilder, Ølgilder, Mortens- eller Gaasegilder.

Ligeledes var der Ungdomsgilderne, som blev delt i Julegilder, Fastelavngilder, Karlegilder og Pigegilder.

Naar man hører om de mange Gilder i den før saa fattige og tarvelige Tid, saa undrer man sig, hvis man ikke kender nærmere til Forholdene. Og Gilde var jo ogsaa et stort Ord at bruge om de smaa beskedne Sammekomster, der for det meste kun var Afslutningen paa et større Arbejde, der var udført i Fællesskab; men som jeg tidligere har nævnt, skulde der knyttes et Gildesnavn til hvert eneste lille Samvær mellem et Par fremmede Mennesker, og tillige var der jo det, som maaske var det vigtigste af det hele, at naar de gamle fik et Stykke Hvedekage og en Taar Godtøl, saa var Gildesstemningen der, og saa havde de Gildet. Folk var nøjsomme i de Dage, og der er jo ogsaa sagt, at Nøjsomhed er Lykkens Vugge, og derfor var de gamle maaske lykkeligere end vi.

Julegilder og andre Gilder paa Sydfalster for 75 Aar siden.

Af Carl Østen.

Sæder og Skikke for et lille Hundrede Aar siden paa det sydlige Falster adskilte sig i visse Retninger fra Skikkene i Øens mellemste og nordligste Del. Selv i den nationale Klædedragt var der Forskel. Mændene paa Sydfalster gik med Stormbukser, nogle Bukser, der kun naaede dem til Knæene, og som ikke, saadan som mange andre Steder i Landet, ved et Spænde snævredes ind om Knæene. Gildesskikkene har jeg faaet berettet af Byen Gedesbys Ældste i 1943, Enkefru Karen Thue, som døde samme Aar i en Alder af 89 Aar. Som Barn og Voksen har hun deltaget i alle Aarets Gilder, som hun i sin høje Alder med en aldeles udmærket Hukommelse kunde berette om med frisk Humør.

Julegilderne var Aarets største og længste. Man fejrede Jul i fjorten Dage, lige til „Knuds Dag“. Juleaftensdag gjorde Bonden, hans Karle og Piger ekstra rent i Staldene, et Arbejde, som kun Pigerne var med til denne ene Gang om Aaret. Juleaften var paa Gaardene en Hjemmeaften, hvor foruden Mand, Kone og Børn kun Tyendet var til Stede. Aftensmaaltidet bestod af Klipfisk og Risgrød, og naar man havde spist, gav man sig til at spille Kort om Æbler og Nødder. Inden Kortspillet havde alle, ogsaa Gaardkonen, ifølge Traditionen været i Stalden for at give Kreaturerne deres Foder i Form af Hø og Hakkelse. Imod Sædvane paa Aarets Hverdagsaftener, hvor man gik tidligt til Sengs, holdt man Juleaften ud til henimod Midnat. — Juledag var Gæstedagen, hvor

man samlede Familie og Venner. Med denne Dag indledtes Julegilderne, som med en enkelt Afbrydelse — man skulde jo ogsaa have lidt Søvn — holdtes 4 Aftener og Nætter paa Rad i samme Gaard. Hver indbudt Familie havde sin Madkurv med, hvis Indhold fortæredes omkring Midnatstid sammen med Mængder af Øl og Snaps, som Værten gav, og som ogsaa serveredes Natten igennem, hvor man slog sig løs i Dansens Glæder. De mest benyttede Danse var Hopsa, Vals, Mazurka, Polka, Schottisch, Totur, Tretur og Firetur. Musikanternes Antal varierede noget, alt efter som Gildet stod hos Husmand eller Bonde. Hos førstnævnte havde man kom Regel kun et Par Mænd, medens Bønderfolk plejede at flotte sig med 4, og Instrumenterne bestod af Violin, Fløjte og Horn. Til Julens Gilder hørte ogsaa „Pigegilderne“, som Pigerne paa en Række bestemte Gaarde indbød til hos en eller anden Husbond. Ved disse Gilder var det Pigerne, der bød op til Dans Natten igennem. Til Gengæld var det Karlernes Tur at lade afholde Gilder ved Fastelavnstid. Igennem alle disse 14 glade Juledage var Tyendet fritaget for alt Arbejde ud over at fodre og malke Kreaturerne samt muge i Staldene. Blev det en Julehøjtid med Sne, hentede Værtsfolkene paa Udflyttergaardene deres Gæster i Slæde, i hvilken de ofte anbragtes i Bunden paa et Knippe lunende Halm. Nogen særlig Fejrelse af Nytaaret fandt ikke Sted, da Julegilderne jo varede ved til Knuds Dag.

Saa kom Fastelavn med sine Løjer og Gilder, hvis Afholdelse selv paa Sydfalster var noget varierende. I Gedesby — Danmarks sydligste Landsby — kørte et Optog af pyntede Hestevogne rundt fra Gaard til Gaard. Foran Optoget red Udrideren paa sin Hest. Naar Optoget nærmede sig en Gaard, skulde han ride forud til Gaarden og for Høfligheds Skyld forespørge, om man der vilde modtage Optoget. I dettes forreste Vogn sad Musikken, som Regel en 2—3 Mand, og truttede i deres Horn. Efter dem fulgte en Fjedervogn med „Kongen“ og „Dronningen“ samt en Kusk, der skulde hjælpe de fine Herskaber af og

til Vogns. Kongen bar paa sit Hoved en høj Silkehat og Dronningen en Krone. Efter den „kongelige“ Vogn fulgte en anden Vogn med 2 Møer, der igen efterfulgtes af ridende Karle. Ind og ud mellem Optoget fo'r en Hofnar til Hest og lavede alskens kaade Løjer Saa snart Optoget var arriveret i Gaarden, blev det inviteret indenfor af Gaardmanden og Konen. Musikanterne begyndte saa at spille op til den første Dans, der dansedes af Kongen og Dronningen alene. I næste Dans dansede Møerne skiftevis med Karlene, medens Narren svang Dronningen. Iøvrigt løb Narren rundt og skabte sig og lavede alle de Tossestreger, han kunde finde paa, for Eksempel at gemme Potter, Kaffekande og Gryder paa de mest utænkelige Steder, saa at Værtsfolkene havde et Mas med at finde de nævnte Genstande, naar Optoget var draget af Gaarde. Paa hver Gaard, Optoget besøgte, beværtedes det med Bagværk, Øl og Klejner, ja, det fik ogsaa nogle Skillinger til at holde Aftenens Gilde for, der gerne stod hos en eller anden Bonde.

Legilde kaldtes det Gilde, der holdtes ved Midsommertid, naar Høet var slaaet. Til dette inviterede Husbonden ikke alene de Mænd, der havde slaaet Græsset, „Le-Mændene“, men ogsaa deres Koner og Børn. Aftensmaaltidet bestod af Smørrebrød og Flæsk, hvortil man drak Øl og en Masse Snapse, hvilket man kunde tillade sig dengang uden at være flot, eftersom 3 Pægle Brændevin kun kostede 27 Øre. Ved hver af Mændenes Tallerkener var lagt smaa Buketter af Havens Midsommerblomster, som Gaardens Piger havde bundet. Efter at Brødet og Flæsket var sat til Livs, kom der et mægtigt Fad med Pandekager med Stikkelsbærgrød ind paa Bordet, hvorefter der serveredes Kaffe. Der blev ikke danset ved disse Legilder. De Gedesby-Karle lod til at være muntre Folk. Naar de efter endt Arbejde i Marken var galante og tilbød Pigerne at sidde op i Vognen for at køre med hjem til Gaarden, kunde Karlene godt finde paa at køre Vognen ud i en Vanding, og Pigernes Skrigen op var dem da til stor Moro.

Avresgildet holdtes den Aften, Kornet var kommet i Hus, og var en Forløber for Høstgildet. Da samledes Bonden med Tyende og Høstfolk samt ofte med disses respektive Ægtefæller til et særligt Medaftensbord, hvor Klipfisk og Risengrød udgjorde Delikatesserne. Ved alle disse Gilder maatte de inviterede selv medbringe Ske, Gaffel og Kniv. Ofte brugte Mændene deres Lommeknive i Stedet for Bordknive.

Til det egentlige Høstgilde, der afholdtes en fjorten Dages Tid efter Avresgildet, blev Naboer og andre Gæster foruden Høstfolkene ogsaa inviteret.

Hen paa Efteraaret holdt man „Møggilde“, efter at Møget var kørt ud paa Marken og strøet. Denne begivenhedsrige Dag — rettere sagt Døgn, for man begyndte Kl. 2 om Natten — kom Naboens eller Naboernes Karle og Piger for at hjælpe til. Karlene kørte Møget ud, som strøedes af Pigerne. I disse gamle, herlige Dage, hvor man altid havde Tid tilovers til at slaa Gækken løs, skete det ofte, at Gaardens Tjenestedreng blev sendt hen paa Nabogaarden for at laane en „Møgskrabber“, hvorefter Gaardmanden fyldte en gammel Sæk med Sten, som Drengen daarligt kunde slæbe med sig hjem. Pigerne skulde heller ikke gerne glemme deres Møggrebe paa Marken, for saa kunde det hænde, at Karlene smurte Haandtagene ind i Tjære. Derfor var nogle af Pigerne saa fiffige, at de tog deres Greb med hjem og gemte den i deres Kammer under Sengen!

Foruden disse traditionelle Gilder var der Gilderne ved Baredaab og Bryllup. De sydfalsterske Bryllupsgilder var som i det øvrige Land store Fester med Musik og Dans, hvor der blev spist godt. Den, som skulde gøre Bryllup, bad de nærmeste Naboer om hver at komme med et Sulefad. Paa det laa der som Regel Skinke nederst, garneret af røget Faarelaar og kogt Medisterpølse og ovenpaa det hele Rullepølse. Fadene med disse rare Sager sattes saa ind paa Festbordet, og saa skar Gæsterne selv af, hvad de vilde have. Var der saa noget Sul imellem, der ikke var godt nok, eller det ikke var

blevet opspist af Bryllupsgæsterne, blev det hentet Dagen efter af den, der havde bragt det. De, som havde vartet op ved Brylluppet, blev inviteret som Gæster til Andendagsgilde, hvortil den nærmeste Familie ogsaa blev geninviteret.

Gæsterne til alle disse forskellige Gilder kom oftest til Fods. Kørende var som Regel kun de, som boede længst borte. De gaaende, naar det var uden for Sommertid, havde efter Mørkets Frembrud en Lygte med for bedre at kunne se. Lygterne var af Træ med indfattet Glas, indenfor hvilke var anbragt et Tællelys. Først omkring Aarhundredskiftet forsvandt disse naturlige Lygtemænd helt fra Landevejene paa Sydfalster.

D. G. Monrads politiske Virksomhed i Vester Ulslev 1846—48.

Af Carl Bøteling.

I Anledning af Hundredaaret for D. G. Monrads Ansættelse som Præst i Vester Ulslev, vil det ikke være uden Interesse at bringe en Omtale af hans politiske Virksomhed i de halvandet Aar, han var der, inden han som Kultusminister i Martsministeriet for Alvor gik ind i aktiv Politik.

Til Belysning af Monrads politiske Virksomhed i Vester Ulslev findes der forskellige Kilder, f. Eks. hans Artikler i Datidens nationalliberale Blade som „Fædrelandet“ og „Dansk Folkeblad“. Det sidste havde han forøvrigt været Redaktør af fra 1843, og indtil han tiltraadte sit Embede i Vester Ulslev. Men det er dog især den omfattende Korrespondance, der i disse Aar førtes mellem ham og hans nationalliberale Venner i København, der i første Instans tjener til at kaste Lys over hans politiske Virksomhed.

Af Sogneminder findes der vist næppe nogen i Dag, thi Vester Ulslev Sogns Beboere, hvis Hjemstavnsinteresser aldrig har været særlig stærkt fremtrædende, har aldrig rigtig forstaaet, hvad Monrads kortvarige Ophold i Vester Ulslev kom til at betyde for Danmarks demokratiske Historie. Mundtlige Overleveringer fra Slægt til Slægt har saaledes kun i ringe Grad fundet Sted, og de, der kendes, knytter sig til Bispevisitatser o. lign. fra Monrads sidste Periode som Biskop over Lolland-Falsters Stift.

Nærværende politiske Minder er derfor fortrinsvis hentet fra Fred. Nørgaard: „D. G. Monrad“ og Povl Bagge: „Studier over D. G. Monrads Statstanker“.

D. G. Monrad, der blev født den 24. November 1811 i København og døde i Nykøbing F. den 28. Marts 1887, blev i 1846 af sin Ungdomsven, Grev Knuth, tilbudt Embedet som Præst i Vester Ulslev, til hvilket Grev Knuth havde Kaldsret. Den 23. September 1846 blev han ansat som Præst, hvorefter han blev ordineret i Maribo Domkirke den 30. Oktober samme Aar, og omkring ved den 10. November tiltraadte han sit Embede. Forinden hans Afrejse fra København den 8. November blev der Dagen før afholdt et Festmaal for ham paa den kongelige Skydebane, hvori 150 Venner og Bekendte deltog, deriblandt Borgerrepræsentanterne. Monrad havde været Medlem af Københavns Borgerrepræsentation siden 17. Marts 1841.

Monrad havde haft politiske Interesser lige fra sin tidligste Ungdom, og trods sin noget konservative Natur blev han ret snart grebet af Frihedsideerne. Disse blev yderligere styrket ved et Ophold i Paris i Aarene 1838—39, hvorved han fik Lejlighed til at gøre Studier i selve Revolutionernes By.

Det er dog først paa det af Orla Lehmann arrangerede Studentermøde paa Hotel d'Angleterre den 3. December 1839, samme Dag som Frederik VI døde, at han kom ind i den offentlige og mere aktive Politik, og paa Grund af sine fremragende Evner blev han snart en Forgrundsfigur inden for den nationalliberale Bevægelse.

Faa Uger efter d'Angleterre-Mødet begyndte han at udgive „Flyvende politiske Blade“, og allerede den 1. April 1840 blev han Medudgiver af den nye Tids mest betydende Blad, „Fædrelandet“, som han snart kom til at præge politisk. Endelig blev han — som tidligere nævnt — tre Aar senere Redaktør af „Dansk Folkeblad“.

Der er forskellige Meninger om Aarsagen til, at Monrad i 1846 pludselig brød sin politiske Bane for at gaa ind til en Præstegerning. Han har vel først og fremmest haft religiøse Bevæggrunde. Men en væsentlig Aarsag er utvivlsomt at finde i, at han følte sig træt af det politiske

Liv, der i Relation til hans Natur udviklede sig for langsomt.

Monrad havde tabt Troen paa, at den konstitutionelle Bevægelse indenfor en overskuelig Tid skulde føre til et praktisk Resultat. Han giver saaledes Udtryk for dette

D. G. Monrad (Efter Maleri fra 1840'erne af Constantin Hansen).

under sit Ophold i Vester Ulslev over for sin Ungdomsven Hother Hage, hans Forgænger som Redaktør af „Dansk Folkeblad“, ved at erklære, at han ikke har store Forventninger, men er dog sikker paa, at inden 50 Aar vil Danmark have en fri Forfatning. Med saadanne Udsigter for Øje har han da foretrukket det mere rolige og stille Liv i en Præstegaard, hvor han kunde faa Tid til sine

videnskabelige Sysler, fremfor Deltagelsen i den daglige politiske Strid.

Ved en efterfølgende Middag efter Ordinationen i Maribo Domkirke mindede en munter Præst Monrad om hans tidligere politiske Virksomhed og bad ham holde en rigtig politisk Tale, saadan en af dem, der kan kradse. Men Monrad svarede slagfærdigt: „Det gamle er forbigangent, se alt er blevet nyt“. Men det har sikkert langtfra været hans Tanke at trække sig ud af det politiske Liv. Hans politiske Virksomhed i Vester Ulslev viser da ogsaa, at ikke alt det gamle var forbigangent.

Allerede i December 1846, kun en god Maanedes Tid efter at han havde tiltraadt sit Embede, gjorde hans politiske Venner ham den Glæde at vælge ham til Medlem af Roskilde Stænderforsamling. Dagen efter Valget skrev han til sin Ven, Kunsthistorikeren Høyen:

„Jeg gaar i Dag og veed ikke, om jeg er — jeg vil ikke sige købt eller solgt — men valgt eller ikke valgt, thi i Gaar var jo Valgene i København, og i Morgen faar vi først Posten. Det vil jo ikke være uden Indflydelse paa min Stilling, om dette sker eller ikke sker, og derfor længes jeg meget efter Posten i Morgen“.

En væsentlig Aarsag til, at Monrad fik sit Præstekald, kan sikkert tilskrives, at Kong Kristian VIII ikke saa med særlig blide Øjne paa hans politiske Virksomhed. Kongen har sikkert ment, at naar Monrad fik et Præsteembede, vilde han trække sig helt ud af den politiske Diskussion om en Forfatningsændring.

Kristian VIII lagde da heller ikke Skjul paa dette, idet han blev meget vred over, at Monrad var blevet valgt til Deputeret, og i Marts 1847 paalagde han daværende Biskop over Lolland-Falsters Stift, Dr. Gad, at bruge al sin Indflydelse til at formaa Monrad til ikke at modtage Valget.

Men Monrad, som allerede inden sin Kaldelse til Embedet udtrykkeligt havde sagt til Grev Knuth, at han ikke ved sin Stilling som Præst vilde anse sig for bunden til ikke at modtage Valg, fastholdt sit Standpunkt. I et Brev

til Høyen 3. Marts 1847 udtrykker han bl. a. ogsaa sin Glæde over, at han ikke talte et eneste Ord med Kongen, førend efter at han havde faaet Kaldet, og over, at han, medens hans Ansøgning var inde hos Kongen, klart og tydeligt i en Artikel i „Dansk Folkeblad“ havde lagt sin Anskuelse for Dagen. I nævnte Artikel den 21. August 1846 havde han bl. a. skrevet:

„Men selv om Hans Majestæt skulde være tilbøjelig til at lade det forblive ved den nuværende Tingenes Tilstand, saa ligger der en uendelig bevægende Kraft i et Folkeønske, saa vilde et saadant Ønske have en saa tro Understøttelse af H. Majestæts Fortid, af hans Ungdomskærlighed, at vi ej kan opgive det faste Haab, at han vilde bøje sin Vilje til sit Folks Bønner“.

Det er blevet sagt, at Tiden fra 1839 og indtil 1846 har været Monrads politiske Læreaar. Med lige saa stor Ret kan man imidlertid sige, at Tiden 1846—48 i Vester Ulslev Præstegaard blev den forberedende til Udformning af „Danmarks Riges Grundlov“. Monrad skabte sig i denne Periode de praktiske Erfaringer, der kom til at danne Forudsætningerne for hans senere Forslag til henholdsvis en Valglov til Grundlag for den grundlovgivende Forsamling og for en ny konstitutionel-liberal Forfatning, hvis Resultat førte til Grundloven af 5. Juni 1849. Dette gælder ikke alene for den lige og almindelige Valgret, men i nok saa høj Grad den private Ejendomsret, hvis Forudsætninger skyldes disse Studieaar i den sydlølandske Præstegaard.

Han ventede sig jo ikke nogen nær forestaaende Ændring af Landets Forfatning, og hans politiske Studier og litterære Virksomhed i disse Aar var derfor i en vis Forstand et Arbejde paa langt Sigt, gennem hvilket han klargjorde sig sin Stilling til en Række af Tidens Problemer, og samtidig forberedte han sig til Deltagelsen i et forventet politisk Reformarbejde og søgte at paavirke den offentlige Mening i konstitutionel Retning.

Ved Selvsyn lærte Monrad i Vester Ulslev Bøndernes Stilling, sociale Forhold og Tanker at kende, hvad der

ikke var uden Betydning for det Reformarbejde, som han kort Tid efter skulde komme til at udføre. Vel fandt han, at Bønderne ikke havde den Oplysning og Indsigt, som maatte være Forudsætningerne for Medvirken i Landets Styrelse, men han kom til at tro paa, at Friheden kunde vække Befolkningen, og at den almindelige Stemmeret kunde blive en Opdrager for Folket, saa det fik Sans for andet end de daglige Smaating.

I nogle Breve til Professor Høyen og Juristen Professor A. F. Krieger, med hvilken sidstnævnte han især i disse Aar førte en omfattende Korrespondance angaaende de forfatningsmæssige Problemer, giver Monrad Udtryk for disse Forhold. I et Brev til Krieger den 6. December gør han Rede for sit første Indtryk af Sognets Befolkning. Han fremhævede det afrundede, klassiske over Bondefamilien, hvor Adskillelsen mellem Herskab og Tyende endnu ikke var indtraadt, og Bøndernes naturlige Væsen i Modsætning til den Affektation, som opraadnede de saakaldte dannede Klasser. Han skrev bl. a.:

„Jeg har haft meget Fornøjelse af at tale med Bønderne, som i det hele taget var fornuftige Mænd, skønt de efter Sigende stod en Del tilbage, da det ikke var mange Aar siden Udskiftningen havde fundet Sted, og mange af dem endnu var hoverigørende. Bondestanden havde vundet ved nærmere Bekendtskab, og jo mere jeg lærer dem at kende, des mere maa jeg erklære mig enig med Michelet i hans Opfattelse af Bondealmuen“.

Monrad nøjedes ikke alene med at studere Bøndernes Liv og Virke. Man kan han kastede sig ogsaa over det litterære i Sagen og læste en Del Landbolitteratur. Han beskæftigede sig saaledes under hele Vester Ulslev-Perioden indgaaende med Studier over den danske Landbolovgivning. Desuden læste han i Vinteren 1846—47 den franske Forfatter Michelet: „Historie de France“, og fandt hos Vester Ulslev-Bønderne en Parallel til Michelets Skildring i *Le peuple* af de franske Bønders Kærlighed og Lidenskab for Jorden og Ejendommen. Hans senere stærke Agitation for den private Ejendomsret under Grundlovs-

forhandlingerne bundet sikkert i disse Studier fra Vester Ulslev-Tiden.

Monrad havde saaledes, foruden at passe sin Gerning som Præst, fundet et politisk Arbejdsfelt i Vester Ulslev Sogn, og han gik op i det med sin sædvanlige brændende Energi. I et Brev til Professor Høyen af 18. December 1846 siger han selv derom:

„Jeg føler mig tilfreds i mine Forhold herovre. De indskrænker sig rigtignok saa godt som udelukkende til Vester Ulslev Sogns Bønder. Jeg har en Del af Tidens store Spørgsmaal for mig, vel i det smaa, men tillige i det virkelige. Dagen gaar saa underlig hurtigt af Sted, at jeg egentlig ikke kan sige, at jeg savner Hovedstaden med Undtagelse af mine Omgangsvener.“

Monrad maatte dog snart erkende, at Frihedsidealismen ikke havde stor Grokraft blandt Bønderne. De materialistiske Strømninger af Problemer vedrørende Jorden og Ejendommen overskyggede helt Frihedstanken. I et Brev i Foraaret 1847 til Professor Høyen giver Monrad Udtryk for sit Mismod over Folkets negative Indstilling over for Frihedstanken. Han skriver bl. a.:

„Iøvrigt finder jeg rigtignok, at der er en forfærdelig aandelig Død herovre i Vester Ulslev . . . . Det kunde med en Mængde Mennesker ikke falde mig ind at tale om andet end om, hvordan Hveden staar, om de røde Orme med de smaa sorte Hoveder, der i Aar angriber Vaarsæden etc. . . Undertiden overfalder jeg af en hemmelig Gru ved at tænke paa det, thi det forekommer mig, at det er saa bundraaddent her i Landet, at der ikke er Spor af nogen Modstandskraft. Maaske tager jeg dog fejl, maaske er det saaledes overalt, maaske berøres den store Masse kun let af alt politisk Liv“.

Der var dog ogsaa andre Spørgsmaal end Landboforholdene, der optog Monrads Interesser i denne Tid, bl. a. det sønderjyske Problem. Da bl. a. det tyske Forbunds Beslutning af 17. September 1846 havde vist, hvad man formentlig kunde vente sig fra tysk Side i den nærmeste Fremtid, blev Frygten for Indblanding udefra afgørende

for Monrads Anskuelse om den Form, under hvilket en fri Forfatning burde indføres i det danske Monarki paa dette Tidspunkt. Og han sluttede op om de nationalliberales Ejderprogram.

Da Monrad i Juni 1847 efter Opfordring meddelte Krie-

Vester Ulslev Præstegaard.
(Haandtegning af Constantin Hansen 1847).

ger nogle af sine Tanker om dette Spørgsmaal, udtrykte han sit Standpunkt med følgende Ord:

„Jeg hælder bestandig til den Mening, at Holsten maa udelukkes af alle de mange Grunde, som atter og atter er blevene fremsatte, og navnlig af den, at vi have Forbundet imod os, at vi om kortere eller længere Tid vilde have en preussisk Storm, at en saadan Forsamling vilde komme til at staae under Forbundet, der vil kunne kassere deres Beslutninger for Holstens Vedkommende og gribe forstyrrende ind i hele dens Virksomhed. Holsten bringer os

paa en skæv Maade ind i russiske Intriger og under Forbundets Magtsprog. — I to Ord: undertryk Slesvig og giv Holsten fri“.

Monrad tilsluttede sig saaledes den af Orla Lehmann flere Aar forud fremsatte Ejderpolitik. Paa Stænderforfatningsdagen den 28. Maj 1842 proklamerede Orla Lehmann Ejderpolitikken ved følgende Tale:

„Vi maa forlade enhver Tanke om Statsenhed med Holsten. Vi maa respektere den Grænse, som Naturen, Historien og Retten har anvist os, og denne Grænse er Ejderen. Vi kan ikke dele Slesvig. Det maa enten høre os eller Tyskland til, og for os maa det gælde om at værgе hele den danske Stat indtil Ejderen mod alle Tyskernes Forsøg paa at indlemme den i deres Forbund. Skulde det gøres fornødent, da vil vi med Sværdet skrive paa deres Ryg det blodige Bevis for den Sandhed: Danmark vil ikke“.

Disse slesvigske Standpunkter skulde da ogsaa senere blive Monrads Skæbne i dansk Politik. Paa Spørgsmaalet om Slesvigs Deling i November 1848 traadte han tilligemed Krieger, Grev Knuth o. fl. a. Ministre ud af Martsministeriet, der derved sprængtes. Og i 1864 førte det samme Spørgsmaal om Slesvigs Deling til, at Ministeriet Monrad faldt, og hele Slesvig gik tabt for Danmark. Men Monrad led et Nederlag paa en Politik, der ikke var hans egen. Var hans Synspunkter overfor Krieger i Juni 1847 blevet Landets officielle Politik i de skæbnesvangre Aar, da vilde der i Dag sandsynligvis under Hensyntagen til Preussens Magtstræben ikke have eksisteret et sydslesvigsk Problem.

Foruden Problemerne om Slesvig og Holsten fandt der i Sommeren 1847 en livlig Tankeudveksling Sted mellem Monrad og Krieger om det konstitutionelle Spørgsmaal i alle sine Detailler, dels gennem Breve og dels ved, at Krieger denne Sommer holdt sin Sommerferie i Vester Ulslev Præstegaard. Hvad der ved denne Lejlighed er blevet talt om vides ikke. Men at Forfatningssagen har

været det brændende Spørgsmaal, er der vist ingen Tvivl om. Monrads Stilling over for Forfatningssagen ligger imidlertid noget mere afklaret ifølge Brevvekslingen.

Som sagt havde Monrad ingen stor Tiltro til en nær forestaaende Løsning af Forfatningsproblemet. Forlydende om Rigsstænder i Begyndelsen af 1847 og Regeringens Forfatningsplaner overhovedet stillede han sig meget skeptisk til. Og da Krieger i Marts opfordrede ham til at berede sig paa at behandle det konstitutionelle Spørgsmaal i alle Detailler, maatte han svare, at han var fuldstændig uforberedt. Han havde nok haft forskellige Sager om Forfatninger, men egentlige Studier havde han ikke gjort.

Og da Krieger senere bad om hans Mening om en eventuel Forfatnings Opbygning i fast og praktisk brugbar Form, svarede han: „Jeg har i Grunden slet ikke haft Lyst til at tænke derpaa, for at kunne gøre det med rigtig Fornøjelse maatte man have hele den udførende og den forberedende Magt“. I Tiden efter at han havde meddelt Krieger dette, 12. Juni 1846, maa han aabenbart have taget sig mere af Sagen. For da han et Aar senere som Medlem af Martsministeriet havde faaet den ønskede Magt samt Opgaven at udarbejde Grundlovsforslaget, udførte han dette Arbejde paa to Dage, saa helt uforberedt har han i hvert Fald ikke været paa dette Tidspunkt.

Monrads Interesser svingede stærkt mellem Teologien og Politiken. Han var ikke blind for det, der før eller senere maatte komme indenfor Politiken, men han ansaa utvivlsomt Teologien for at være mere sikkert, det, som hurtigst for ham kunde føre til et Resultat. Hans Studier under Vester Ulslev Opholdet blev derfor en Kombination af Teologi og Politik.

I Efteraaret 1847, hvor han syntes, der herskede det dybeste politiske Vindstille, studerede han ikke alene Landbolitteraturen, men læste ogsaa Luther og det nye Testamente. Desuden studerede han den tyske Filosof Kants Værker, hvis teologiske, moralske og demokratiske Anskuelser han sikkert har vurderet kritisk.

De politiske Begivenheder skulde imidlertid udvikle sig hurtigere, end Monrad havde tænkt sig. Den 20. Januar 1848 døde Kong Kristian VIII. Frederik VII blev Konge. Og det sidste Livtag mellem Enevældet og Demokratiet tog sin Begyndelse.

Efter Opfordring fra Kronprins Frederik havde Kong Kristian allerede i December 1847 overdraget P. G. Bang at udarbejde et mere demokratisk Forfatningsforslag, ifølge hvilket Helstaten skulde organiseres konstitutionelt. Forslaget var færdigt ved Nytaarstid, men endnu ikke afgjort ved Kongens Død. I et Afskedsbrev til Sønnen havde Kongen paalagt ham at bringe det konstitutionelle Helstatsproblem i Havn, en Retningslinie, som ogsaa Kong Frederik forsøgte at følge.

Straks efter Kong Kristians Død blev Monrad af sine liberale Venner kaldt til København. Den 27. Januar besøgte han P. G. Bang og fik da at vide, at Forfatningsforslaget næste Dag vilde faa sit officielle Stempel ved en kongelig Kundgørelse. Denne Kundgørelse af 28. Januar, hvis Forudsætninger var Helstaten, og som desuden byggede paa et Tokammerssystem med et aristokratisk Førstekammer og et lidt mere demokratisk Andetkammer, der ligestillede Hertugdømmerne og Kongeriget, satte nu de politiske Kræfter i Skred.

Naturligvis kunde denne Ordning ikke paa nogen Maade tilfredsstillende Ejdermændene. Dagen efter, at Kundgørelsen var kommet til alles Kundskab, var Monrad til Stede ved en Sammenkomst hos Professor J. Fr. Schouw sammen med Frihedspartiets ledende Mænd som H. N. Clausen, C. Flor, Madvig, L. N. Hvidt, C. Ploug og Krieger. Monrad staar her noget vaklende over for Kundgørelsen. I et Brev til sin Hustru fortæller han om dette Møde:

„Utilfredsheden var stor paa dette Møde. Stemningen var mørk, jeg maatte være den moderate, og jeg søgte at formaa dem til at se lidt paa Forslaget, før man tog nogen Beslutning . . . Jeg vil se Tiden lidt an, inden jeg tager nogen endelig Beslutning eller fatter nogen endelig Mening“.

Kort Tid efter var Monrad atter hjemme i Vester Ulslev og fik nu Ro til at tænke over Sagen, hvad det var for en Forfatning, man ønskede at give det danske Folk. Han blev snart klar over, at han helt og holdent maatte gaa imod Forfatningsplanen. Og den 23. og 24. Februar fremkom der i „Fædrelandet“ to Artikler af Præsten fra Vester Ulslev, hvor han bl. a. siger:

„Vi tror, at kun en stærk, folkelig Kraft, en stor Forsamling, udgaaet ved umiddelbare Valg af Folket, vil være i Stand til at bære den Byrde“.

Der skimtes i disse Ord den Valglov, som han senere skrev, og som den grundlovgivende Rigsdag blev valgt efter.

Men Monrad var langt fra sikker paa, at den konstitutionel-liberale Idé endnu skulde sejre. Den store Stormbølge ved Kristian VIII's Tronbestigelse og det efterfølgende politiske Vindstille havde han endnu frisk i Erindring. Han var derfor endnu lidt i Vildrede med, hvilken Hest han skulde holde paa, om han skulde lægge an paa Teologien eller paa Politiken.

Det var derfor meget imod hans Vilje, at de to Artikler i „Fædrelandet“ ved en Fejltagelse af Krieger ikke blev offentliggjort anonymt. I et Brev til Grev Knuth beklagede han sig stærkt over Kriegers Fejlgreb og udtalte Frygt for, at det vilde ødelægge den Stemning, han havde faaet oparbejdet, og forhindre hans Valg som Repræsentant for Gejstligheden i de erfarne Mænds Forsamling, som han jo havde erklæret det for rigtigt at samarbejde med.

Som en vagtsom Tilskuer til Begivenhedernes Gang i København blev Monrad roligt siddende i sin stille syd-lollandske Præstegaard. Men da han hørte om det store Møde i Casino den 11. Marts og Hippodrommødet Dagen efter, besluttede han sig til at rejse til København igen. Han var nu rede til at gribe ind i Begivenhedernes Gang, og han deltog i de betydningsfulde Møder den 20. Marts. To Dage senere, den 22. Marts, blev Monrad udnævnt til Kultusminister i Martsministeriet. Hans Gerning i Vester

Ulslev var endt. I den følgende Sommer skulde han ved sit Arbejde med Valgloven til den grundlovgivende Forsamling og med Udkastet til Grundloven af 5. Juni 1849 indskrive sit Navn i Danmarks demokratiske Historie.

Opholdet i Vester Ulslev blev langt fra nogen Ferie for Monrad. Han fandt rigelig med Opgaver, som i denne Tid skulde løses. I et Brev til Orla Lehmann den 12. Februar 1847 siger han selv:

„Jeg har fra Barnsben af været vant til Arbejde, og det hører paa en Maade med til mit daglige Brød, og det savner jeg da heller ikke her“.

Men Monrad fik dog ogsaa lidt Tid til at hellige sig andet end Politiken og Teologien. Han lod saaledes bygge noget til Stuehuset. Desuden lod han Hjemmet udsmykke med smukke Kunstværker. Baade Monrad og hans Hustru, Emilie Monrad (f. Lütthans), var meget kunstinteresserede, og Gang paa Gang maatte han bede sin Ven Prof. Høyen om at købe Raderinger, helst Rembrandter. Han elskede denne Kunstners Værker.

Det var ikke alene Politikere og Teologer, der af og til besøgte Monrad i hans stille Præstegaard. I 1847 besøgte saaledes Maleren Constantin Hansen, der senere især blev kendt for sit berømte Billede af den grundlovgivende Forsamling, Monrad. Ved denne Lejlighed forevigede han Vester Ulslev Præstegaard i en Haandtegning, der som Reproduktion kendes fra de fleste Biografier af Monrad.

Men sammen med sin Hustru plantede han ogsaa i sin Have. Endnu den Dag i Dag staar der et hundreedaarigt Træ i Vester Ulslev Præstegaardshave, plantet af Monrad. Det staar der som et levende Mindesmærke for en af Frihedens største Forkæmpere, som et Symbol paa Danmarks Riges Grundlov, hvis hundreedaarige Fødselsdag vi om nogle faa Aar skal fejre.

Men mere end noget andet Sted, hvor Monrad har virket, burde der i Vester Ulslev rejses et varigt Mindesmærke for denne betydelige Skikkelse i vor politiske Historie.

Begravelser i Maribo Domkirke

fra 1634—1656 og fra 1688—1802.

Ved *Alfred Larsen.*

Blandt Kordegn Christian Wilhelm Ross' efterladte Papirer — som nu findes i Stiftsmuseet i Maribo, hvor jeg med Velvilje fra Museet har haft Lejlighed til at gennemgaa dem — findes nedenstaaende Fortegnelse over Begravelser i Maribo Kirke. Da Kirkebogen først findes bevaret fra Aar 1700, ydes der herigennem et Supplement til denne.

Saavidt det kan ses, stammer Optegnelserne for Aarene 1634—56 og 1688—1700 fra de ældste bevarede Regnskabsbøger for Kirken, medens de senere Optegnelser vistnok stammer fra Begravelsesprotokollen.

Optegnelserne er her meddelt uden Forsøg paa at supplere dem med Noter hentet fra andre Kilder. Kun en enkelt vitterlig Fejl, jeg er blevet opmærksom paa, har jeg fundet det rigtigst at forsyne med en Note. De Parenteser, som hist og her findes, er senere Tilføjelser med Kantor Ross' egen Haand, paa nær et Par enkelte, som Viceskoleinspektør Jørgen H. Rosling har signeret.

Begravelser i Maribo Domkirke fra 1634 til 1656.

1634. Toor Buck for hans 2 Børns Bgr. i Kirken.
31. Juli. Ambrus Samuelsens Fader bgr. i Kirken.
7. Sept. Christen Hansen Byfogeds Søn bgr. i Kirken.
Christen Hansen Byfogeds Barn bgr. i Kirken.
28. Oktb. Holger Bildes Frue bgr. i Kirken.
1635. 14. Febr. salig Rasmus Skyttes bgr. i Kirken ved Grimdøren.
1636. 14. Jan. Hr. Knuds Hustru bgr. i Kirken.
25. Jan. Mette Skinders for sin Mands Begravelse i Kirken.

15. Maj. Johan Christophersen Skolemesters Moders Begravelse i Kirken.
15. Juni. Hans Hansens Barn bgr. i Kirken.
1637. 30. Aug. Byfoged Christen Hansens Hustru bgr. i Kirken.
22. Decb. Byfoged Christen Hansen for hans Barns Begravelse i Kirken.
1638. 1. Jan. Jacob Lauritsen bgr. i Kirken.
12. Maj. Byfoged Christen Hansens Barn bgr. i Kirken.
30. Maj. Søfren Erichsen bgr. i Kirken .
14. Juni. Hans Jensens Moder Sidselle Langs bgr. i Kirken.
16. Arg. Byfoged Christen Hansen for sin Moders Begravelse i Kirkens nordre Gang.
17. Aug. En Skomagersvend bgr. i Kirken.
26. Sept. Karen, Hr. Iffuers bgr. i Kirken.
29. Okt. Hans Jensen Druchen bgr. i Kirken.
1639. 24. Jan. Mads Andersens Hustru bgr. i Kirkens nordre Gang.
26. Maj. Henrick Brygger og Hustru bgr. i Kirken under næste Stol ved Jomfrukoret.
13. Sept. Maritha i Klosteret for hendes Mands Simon Walters Begravelse i den søndre Gang i Kirken.
27. Sept. Velb. Hartvig Lindenou bgr. i Kirkens søndre Gang.
11. Novb. Borgermester Søfren Sørensens bgr. i Kirkens søndre Gang.
1640. 8. Marts. Niels Kremmers Hustru bgr. i Kirken.
4. April. Peiter Willumsens Barn bgr. i Kirken.
4. Maj. Jacob Fugels bgr. i Kirken.
8. Maj. Albrecht Kræmmer bgr. i den aabne Begravelse under en af de smaa Hvælvinger i den nordre Gang.
2. Juni. Peder Albretzens Barn bgr. i Kirken.
1641. 8. Jan. sal. Simon Walters Hustru bgr. i Kirken under den søndre Hvælving.
20. Marts. Steffens Begravelse i den nordre Gang.
20. Aug. Peder Albretzens Barn bgr. i Kirken.
10. Sept. Christopher Jørgensen bgr. i Kirkens midterste Gang.
4. Novb. Rasmus Skyttes Begravelse i Kirkens søndre Gang.
1642. Thomas Krølls Barns Begravelse i Kirken.
3. Juni. Hans Hansen bgr. i Kirken.
17. Juni. Margrethe Laurids Jensens fra Nakskov bgr. i Kirken.
2. Sept. Niels Nielsen Krømmers Begravelse i Kirken ved Jomfrukoret.
27. Novb. Peder Stouerskauff bgr. i Kirken.
1643. 13. Marts. Ambrosius Samuelsens Hustru bgr. ved den nederste Pille i søndre Gang.
24. Marts. Jacob Jørgensens Barn bgr. i Kirken i søndre Gang ved Prædikestolen.

23. Aug. Raadmand Jacob Hansens Hustru bgr. i Kirken.
1644. 2. Decb. Søren Lauritzens Søn bgr. ved Døbefonten.
1645. Karen Hansdr. bgr. i Kirken.
 1. Juni. Erich Claussens Hustru bgr. i Kirken.
 1. Aug. Thoor Buchs Barn bgr. i Kirken.
 5. Aug. Peiter Willumsens Fader bgr. i Kirken.
 5. Aug. Christen Hansens Søn bgr. i Kirken.
1646. 6. Maj. Jørgen Skottes (Willumsen) Hustru bgr. i Kirken.
 14. Maj. Peder Jeppesen og Hustru bgr. i Kirken.
1647. Captain Lieutenant Hans Palchovs Hustru bgr. under søndre Hvælving i Kirken.
 Christen Hansen Byfoged bgr. ved Adelens Stol i Kirken.
 8. Maj. Michael Iffuersens Hustru bgr. sønden for Koret i Kirken.
 10. Novb. Søren Lauritzens Barn bgr. i Kirken.
 Jens Holsts Hustru bgr. bag Koret i Kirken.
 Søren Lauritsen bgr. ved Døbefonten i Kirken.
1648. 16. Novb. Henrich Bornholm bgr. i Kirken.
1649. Marts. Thøer Buch bgr. i Kirken.
 Daniel Nielsen bgr. i Kirkens midterste Gang.
 4. Aug. Albreth Albretsen bgr. i en muret Begravelse i Kirken.
 Laurits Kellersuends Dattr bgr. mellem de 2 nederste Piller i søndre Gang.
1650. 22. Febr. Hillebrand Hillebrandsens Barn bgr. i Kirken.
1651. 25. Febr. Borgermesters (Jens Petersens) Barn bgr. i en muret Grav i Kirken.
 10. Decb. Albret Albretsens Hustru bgr. i Kirken.
1652. 21. Febr. Captain Peder Mørkes Hustru bgr. i Kirken.
 10. April. Mette Skinders bgr. i Kirkens nordre Gang.
 22. Decb. sal. Adels: Christian Grubbes Lig bgr. i Kirken.
1653. 13. Jan. Mester Henrichs Hustru bgr. ved søndre Side af Bykoret i Kirken.
 2. Marts. Daniel Nielsens Stedbarn bgr. i Kirken.
 22. April. Borgermester Jens Pedersen bgr. i sin murede Begravelse i Kirken.
 14. Novb. Alhed Perlestichers bgr. i sin Begravelse indenfor den nordre Kirkedør.
 21. Novb. Ambrosius Samuelsen bgr. i sin Begravelse ved nederste Pille ved Jomfrukorets Dør.
1654. 26. Jan. Hr. Capellan Jacobs (Tyche) Hustru bgr. i Koret.
 7. Febr. Hans Jensen bgr. i Kirkens nordre Gang ved den 3. Pille.
 28. April. Velb. Else Kaas til Taastrup ført til og bgr. i Maribo Kirke
 3. Maj. Sognepræst Hans Dinesen Høffding bgr. i Koret.

1. Juni. Peder Albertsens Hustru bgr. i den søndre Gang ved Prædikestolen.
1655. 29. Maj. Albret Albretsen bgr. i midterste Gang overfor Prædikestolen.
6. Juni. Hillebrand Hillebrandsens Barn bgr. ved Døbefonten.
7. Novb. Jens Holsts Hustru bgr. ved den første Stol i den søndre Gang.
30. Novb. Kirstine Jespersen bgr. ved den første Pille i den søndre Gang.
1656. 19. Febr. Niels Iversen bgr. i den midterste Gang ved Koret.

Begravelser i Maribo Domkirke fra 1688 til 1802.

1688. Den latinske Skolemester Knud Simons Kone bgr. i Kirkens 1. Gang.
Magrethe sal. Nielses bgr. under den søndre Hvælving i Kirken.
Johan Møllers Barn bgr. i Kirken.
Hans Jensens Hustru af Nykiøbing bgr. i Henrik Sørensens Begravelse i Jomfrukoret.
Magrethe Frandses Begravelse.
1689. Frue Daldorf bgr. i sine Fædres Grav.
Oberst Hans Steensen og hans Frue bgr. i deres Fædrene Begravelse.
Mads Bjørnsens Konesøsters Barn bgr. i Kirkens nordre Gang.
1691. Ridefoged over Nykjøbing Amt Hans Jensen Steenholt bgr. i Henrik Sørensens Begravelse i Kirken.
1692. Maren Basse fra Waabensted bgr. i Kirken.
1693. Mads Bjørnsens Søn bgr. i Kirken.
1694. Johan Møllers dødfødte Barn bgr. i Kirken.
1695. Landsdommer Steensen bgr. i hans Fædrenebegravelse i Kirken.
Johan Møllers Svigermoder bgr. i mellemste Gang i Kirken.
Jomfru Magrethe Stolman bgr. i sine Fædres Begravelse i Kirken.
1696. Christen Olsens Leiested i Kirken bag Choret.
1697. Mads Bjørnsen Sognepræst bgr. i Kirken.
1698. Eleonore Christine v. Ulfeld bgr. i aaben Grav i Kirken.
1698. Corfix Tuurmand bgr. i Kirken.
Corfix Tuurmands Søster bgr. i Kirken.
Poul Christensen bgr. i Kirken.
1699. Maren Borgemester bgr. i sin aabne Begravelse i Kirken.
1700. 8. Marts. Povel Andersøn, Stifts-Landstings- og Consistorialskriver, 48 Aar bgr. i sin Begravelse i Kirken.
1701. 4. Juli. Madame Dorthe Schou til Hougerløchegaard bgr. i sin Begravelse under Jomfruchoret.
6. Oktb. Anders Poulsøn bgr. i sin Faders Begravelse i Kirken.

1705. 5. Jan. Capel. Peder Ursins Søn Rudolph bgr. i Kirken.
 24. Juli. Hans Montros, 45 Aar, bgr. i Henrik Sørensens Begravelse bisat.
1706. 24. Marts. Capel. Peder Ursins Søn Johannes bgr. i deres Begravelse i Kirken.
1709. 4. Febr. Abigael, Mads Bjørnsens Hustru, 57 Aar, bgr. i Alter-Choret.
 29. Marts. Sœ-Capitain Casten Floris, 44 Aar, bgr. i Abbediet Hardenbergs Begravelse (de gl. Nonners Begravelse).
 5. April. Anne Prip, Peder Guldsmeds Hustru, 62 Aar, bgr. mellem Jomfruchoret og Quindestolene.
1710. 31. Marts. Byfoged Herman Krøyers spæde Pigebarn bgr. i Kirkens Midtergang.
 3. Sept. Hans Jensen Minst, 80 Aar, bgr. i den søndre Gang under 3. Hvælving.
1711. 2. Marts. Anne Madsdatter, Johan Møllers Hustru, 55½ Aar, bgr. i den søndre Gang under 9. Hvælving.
 2. Juli. Ritmester Simonsen bgr. i Hans Montros Begravelse i Jomfruchoret. Den 15. Juli hensat i Alterchorets søndre Side, hvor, paa Pillen oven over findes ophængt hans Hjelm og Skjold.
1713. 2. Oktb. Erik Felthusens lidet Pigebarn bgr. i den nordre Gang i Kirken.
1714. 21. Decb. Magrethe Eggers, Johan Møllers Moder, 88 Aar, bgr. i den søndre Gang ved den 9. Hvælving.
1715. 22. Febr. Doctor Fischers Kjæreste, 37 Aar, bgr. i den midterste Gang ud for Prædikestolen.
 27. Marts. Johan Møllers Datter, 1 Aar, bgr. i den søndre Gangs 9. Hvælving.
 26. April. Doctor Conrad Fischers Søn bgr. i den midterste Gang for Prædikestolen.
 22. Novb. Johan Møller, 56 Aar, bgr. i Dorthé Schous Begravelse i Kirken og henflyttet til sin Familiebegravelse i Kirken 1719.
1717. 30. April. Peter Giese, 60 Aar, bgr. i sin murede Begravelse i Kirkens søndre Gang.
1718. 28. Decb. Johan Richs liden Søn bgr. i Peter Gieses murede Begravelse i Kirkens søndre Gang.
1719. 16. Juni. Johan Møllers Datter Anna Cathrine, 3½ Aar, bgr. i den søndre Gang 9. Hvælving.
 16. Juni. Johan Møller henflyttet til samme Begravelse.
 7. Juli. Abil Cathrine, sal. Peder Gieses Hustru, 51 Aar, bgr. i hendes aabne Begravelse.
 18. Decb. Benjamin Linds liden Søn bisat og ført til Fædrenes Begravelse i Nykjøbing.

1720. Doctor Fischers liden Søn bgr. i sine Fædres Begravelse i Kirken.
1721. 3. Jan. Doctor Musæis spæde Søn, bgr. i Kirken i Doctor Fischers Begravelse.
 12. April. Benjamin Linds liden Datter bisat og ført til Fædrenes Begravelse i Nykjøbing.
 21. Oktb. Nicolai Bernsen, 31 Aar, bgr. i Peiter Gieses Begravelse.
 21. Decb. Lars Guldbech, 37 Aar, bgr. i Kirken mellem Døbefonten og Karlestolene.
1722. 16. Novb. Nicolai Berentsens liden Søn Nicolai bgr. i Peiter Gieses Begravelse i Kirken.
1723. 15. Maj. Anna Sophia Hagedorn, Byfoged Krøyers Hustru bgr. imellem Gangen ved Funten i Kirken.
1724. 7. Sept. Johan Reimers Datter bgr. i sin murede Begravelse østen for Kirken.
 15. Sept. Præsten Hr. Mag. Henrick Roth's Kjæreste Sitzel Poulsdtr, 45 Aar, bgr. i Alterchoret.
1725. 22. Marts. Jørgen Neanders spæde Søn bgr. i Montros aabne Begravelse.
 3. Juli. Uhrmager Musenbergs gl. Moder bgr. i Jomfruchoret.
 13. Juli. Doctor Conrad Fischer, 62 Aar, bgr. i sin aabne Begravelse i den midterste Gang i Kirken.
 4. Sept. Niels Walters Hustru, 47 Aar, bgr. i Kirken mellem Døbefonten og Karlestolene.
 19. Decb. Anne Elisabeth, Capel Ursins spæde Datter, bgr. i den midterste Gang ned imod Jomfruchoret.
1726. 5. Marts. Anna Montrossis bgr. i sin Begravelse under Jomfruchoret.
 19. Juni. Hans Giese, Byskriver. ihjelstukket, bgr. i sin Faders P. Gieses aabne Begravelse i den søndre Gang i Kirken.
 16. Juni. Jacob Gieses liden Søn bgr. i samme Begravelse.
 17. Juli. Jacob Gieses Søn bgr. i samme Begravelse.
 15. Oktb. Hans Lind, Benjamin Linds Søn, bisat i Alterchoret, ført til Nykjøbing.
1727. 28. Marts. Edele sal. Poul Andersøns Hustru bgr. i egne aabne Begravelse.
 31. Marts. Benoni Johnson, 1½ Aar, udenfor den lille Chordør i Kirken.
 25. Juli. Cathrine Hags, Apoteker Hollænders Svigermoder, 70 Aar, bgr. i den nordre Gang i Kirken.
 18. Oktb. Gude, en Flensborger, 48 Aar, bisat i Johan Reimers Begravelse.
 17. Decb. Apoteker Hollænder, 54 Aar, bgr. i den nordre Gang i Kirken.

1728. 20. Maj. Lorents Heiches liden Søn bgr. i Peiter Gieses Begravelse.
 24. Maj. Anders Bittons Hustru Eva, 67 Aar, bgr. udenfor den lille Korsdør i Kirken.
 2. Juni. Jacob Gieses liden Søn bgr. i Peiter Gieses Begravelse i Kirken.
 24. Sept. Peter Ursin, Capel., 55 Aar, bgr. i Kirkens midterste Gang.
1729. 13. Juni. Oberstleutenant Grønhagens Moder hensat i Kirken om Aftenen.
 14. Juni. Apoteker Hollænders liden Søn bgr. i Kirken.
 8. Aug. Madame Rasmussens liden Søn bgr. i Kirken.
 6. Decb. Johannes Klog bgr. i Montrossis Begravelse i Kirken.
 9. Decb. Oberstleutenant Mohr bgr. i sin Begravelse i Alterchoret.
1730. 1. Maj. Byfoged Mejer bgr. udenfor den store Chordør.
 24. Novb. Oberstleutenant Grønhagen bgr. i Kirken.
 7. Decb. sal. Peter Ursins Hustru Elisabeth bgr. i Kirkens midterste Gang.
1731. 1. Maj. Lauritz Reimer, 52 Aar, bgr. i sin Begravelse i sin Urtegaard.
1732. 18. Jan. Frederick Skøtte bgr. i Kirken.
 15. Febr. Jacob Nielsen Toft bgr. i Kirken.
 5. Juli. Jacob Gieses spæde Barn bgr. i P. Gieses Begravelse i Kirken.
1733. 2. Jan. Andreas Bitton, den gl. Skole- og Kirke-Tjener bgr. i Kirken.
 1. Juni. Christen Høyer, Capellan for Maribo og Hillested i 5 Aar, bgr. i den midterste Gang i Kirken.
 3. Novb. Klaumans, Kæreste i den melleenste Gang nederst i Kirken.
1734. 2. Jan. Niels Toftes Barn bgr. i sal. Reimers Begravelse i Urtegaarden.
 26. Marts. Peder Knudsen Sølling bgr. i den midterste Gang for Prædikestolen.
 10. Sept. Benjamin Lind bisat i Maribo og ført til Nykjøbing p. F. d. 12. s. M.
1735. 18. Febr. Farver Peder Willumsøn bgr. i den midterste Gang under Lysekronen.
 14. Sept. Skovrider Lave Pedersens Barn bgr. i Kirken.
1736. 25. April. Magrethe Reimers bgr. i den midterste Gang i Kirken.
 5. Sept. Knud Søllings liden Datter bgr. i den midterste Gang.
 5. Sept. Peder Knudsen Søllings Barn bgr. i Kirken.
 18. Sept. Mathias Ryes Kjereste bgr. i Henrik Ryes Begravelse.

24. Novb. Knud Søllings Barn bgr. i midterste Gang i Kirken.
 18. Decb. Monsr. Musenberg bgr. i Jomfruchoret.
1737. 22. Febr. Madame Løvers bgr. i Kirkens midterste Gang.
 22. Febr. Skovrider Lave Pedersens Barn bgr. i Kirken.
1738. 17. Marts. Skovrider Lave Pedersen bgr. i Kirken.
1739. 13. Febr. Cancelliraad og Landsdommer Bøefech bgr. i Kirkens Chor.
 8. Juni. Sølgaards lidet Barn bgr. i Kirken.
1740. 28. Juni. Madam Birthe sal. Jacob Nielsøns Hustru bgr. i midterste Gang.
1741. 24. Marts. Peder Mogensen Reimer bgr. i Johan Reimers Begravelse i Kirken.
 28. Marts. Johann Glochfihn, Kirkens Værge, bgr. i Kirkens Chor.
 21. Okt. Mads Læsøes Kjæreste bgr. i Kirkens søndre Gang.
1742. 12. Jan. Hr. Søllings lidet Barn bgr. i Kirken.
 29. Jan. Provstinde Siddelmand bgr. i Johan Reimers Begravelse i Kirken.
 4. Oktb. Hr. Barfoeds Kjæreste bgr. i Kirkens Jomfruchor.
1745. 22. Febr. Justitsraad Høgserichs lidet Barn bgr. i Kirken.
1746. 1. Aug. Major Glad bgr. i en af Kirkens aabne Begravelser.
 9. Aug. Peder Knudsøns Kjæreste bgr. i aaben Begravelse i nordre Gang.
 22. Sept. Søren Reimers Søn bgr. i Johan Reimers Begravelse.
 21. Decb. Prokurator M. Reimer bgr. i Johan Reimers Begravelse i Kirken.
1747. 27. April. Madame Martner, Mathias Knudsøns Svigermoder, bgr. i Kirkens midterste Gang.
1748. 26. Juli. Læsøes Datter bgr. i Kirkens søndre Gang.
 28. Decb. Barfoeds 2 smaa Børn bgr. i Kirken.
1749. 6. Juni. Farver Christian Feilberg bgr. i Kirkens nordre Gang.
 16. Sept. Farver Feilbergs liden Søn bgr. i Kirken.
 13. Novb. Madame Bieldsøe bgr. i Kirkens søndre Gang.
1750. 2. Juni. Justitsraad Høserichs liden Datter bgr. i den søndre Gang.
1751. 11. Jan. Johan Reimer bgr. i sin aabne Begravelse.
 19. Marts. Frøken Mohr bgr. i deres Begravelse i Kirkens Chor.
 21. Maj. Magister Henrich Roth, Sognepræst for Maribo og Hillested, Provst for Fuglse Herred i 42 Aar, var 82 Aar, begr. i Kirkens Chor.
 29. Maj. Søllings lidet Barn begr. i Kirkens midterste Gang.
 17. Juni. Hans Christian Jessen begr. i Kirkens søndre Gang.
 10. Juli. Madame Johan Reimers begr. i egen Begravelse i Kirken.

1752. 24. Maj. Martinus Lessøe, resid. Capellan for Maribo og Hillested, begr. i midterste Gang ned ad til Jomfruchoret.
1753. 7. Febr. Hans Michelsen Trevitz bgr. i Jomfruchoret.
9. Juni. Farver Kaalund bgr. i Kirkens nordre Gang.
9. Juli. Staals Søn Tønne bgr. i Kirkens øverste Gang.
15. Aug. Capellan Sannyes liden Søn bgr. i den nordre Gang.
1754. 5. Juli. Pheiffers liden Søn bgr. i Kirkens midterste Gang ud for Prædikestolen.
1755. 23. Juni. Pheiffers liden Datter bgr. i Kirkens midterste Gang.
5. Juli. Birkedommer Peder Knudsen bgr. i Kirkens nordre Gang.
17. Sept. Madame Muusenbergs bgr. i Kirkens Jomfruchor.
19. Novb. Sannyes liden Søn bgr. i Kirkens nordre Gang.
12. Dec. Frue Mohr bgr. i sin aabne Begravelse i Kirkens Chor.
1756. 25. Sept. Læssøes liden Søn nedsat i egen aabne Begravelse i Kirken.
23. Novb. Pheiffers liden Datter bgr. i Kirkens midterste Gang.
15. Dec. Justitsraad og Landsdommer Høserich og Frue samt Datter, der den 18. Novemb, druknede i Søen ud for deres Hauge, nedsatte i Fru Dorthes aabne Begravelse i Kirken.
1757. 29. Aug. Thomas Winthers Kjæreste bgr. i Kirkens midterste Gang.
1. Aug. Mads Læsøe bgr. i sin egen aabne Begravelse.
1758. 24. Febr. Cancelliraad Hahns ældste Datter nedsat i en af Kirkens aabne Begravelser, henflyttet til egen Begravelse i Jomfruchoret.
18. Marts. Sognepræsten Werløes Kjæreste bgr. i Kirkens Chor.
1759. 27. Aug. Groths Stedsøn, Anders Læsøe, bgr. i egen aabne Begravelse.
3. Decb. Sognepræsten Peder Werløes bgr. i Kirkens Chor.
1760. 17. Maj. Madame Rustgaard bgr. i Kirkens søndre Gang.
x 5. Juni. Provstinde Paulsens Moder bgr. i Kirkens nordre Gang.
20. Oktb. Conferentsraadinde Rasmussens Lig bisat og ført til Nykøbing F.
17. Decb. Knud Sølling, Fattigforstander i nær 20 Aar, bgr. i midterste Gang ved Daaben i Kirken.
1761. 4. Maj. Hans Michelsens Enke bgr. i Kirkens Jomfruchor.
27. Juni. Kammerjunker Brandt bgr. i Ryes aabne Begravelse i Kirken.
1762. 27. Sept. Johan Groths Søn bgr. i egen aabne Begravelse i Kirken.
1763. 20. Febr. Pheiffers Datter bgr. i midterste Gang i Kirken.
15. April. Apoteker Hoffmanns Kjæreste bgr. i Kirkens nordre Gang.
12. Juni. Pastor Lyngbyes spæde Søn bgr. i Kirkens midterste Gang.

15. Decb. Hans Suhrs Kjæreste bgr. i midterste Gang under Lysekronen.
1764. 13. Marts. Madame Anna Elisabeth Kaalund bgr. i Kirkens nordre Gang.
24. Maj. Copmanns Datter bgr. i Kirkens midterste Gang.
28. Maj. Lyngbys dødfødte Datter bgr. i Kirkens midterste Gang.
17. Aug. Provst Ramus Datter bgr. i Høserichs aabne Begravelse i Kirken.
14. Novb. Hans Suhr bgr. i Kirkens midterste Gang.
1765. 7. Juni. Madame Gram bgr. i nordre Gang.
1766. 27. Maj. Johan Groths Barn bgr. i egen aabne Begravelse i Jomfruchoret.
7. Aug. Johan Groths Datter Anna Dorthea bgr. samme Sted.
23. Decb. Jomfru Anna Birgithe Møller bisat og ført til Nysted Kirke.
1767. 2. Jan. Apoteker Henrich Nicolai Hoffmann bgr. i Kirkens nordre Gang.
12. Jan. Majorinde Glad bisat i Jomfruchoret.
26. Febr. Mathias Møller, 54 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
- x 30. Marts. Frøken Mohr bgr. i egen Begravelse i Kirkens Alterchor.
19. Decb. Apoteker Hoffmanns spæde Datter bgr. i Kirkens midterste Gang.
1768. 29. Jan. Byfoged Aagaards Kjæreste bgr. i midterste Gang ved Daaben.
19. Febr. Provst Ramus Datter bgr. i Høserichs aabne Begravelse i Kirken.
11. Maj. Cancelliraad Hahns Søster bgr. i deres aabne Begravelse i Jomfruchoret i Kirken.
13. Maj. Jens Pheiffer bgr. i Kirkens midterste Gang ned til Jomfruchoret.
1769. 29. Marts. Groths Datter bgr. i egne aabne Begravelse i Kirken.
1770. 19. Jan. Byfoged Aagaards Søn Christoffer Zimmer bgr. i øverste Gang ved Daaben.
30. Marts. Christian Krøyers spæde Søn bgr. i Kirkens søndre Gang.
11. April. Provst Ramus liden Søn Melchior Jonas bgr. i aaben Begravelse.
1771. Febr. Hahns Kjæreste bgr. i deres aabne Begravelse i Jomfruchoret*).

*) Dette er en vitterlig Fejl. Landfysikus Hahn var kun gift een Gang (med Ingeborg Karstin). Den begravede er Sønnen Jokum Henrik Hahns 1. Hustru Anna Katrine Dresler, død i Sædinge 1771. (Se Loll.-Falst. hist. Aarbog 1922 pag. 145).

- X 22. Febr. Provstinde Paulsens Broder bgr. i Kirkens nordre Gang.
 12. Marts. Provst Ramus Kjæreste bgr. i aaben Begravelse i Kirken.
1772. 20. Juli. Jomfru Anna Cathrina Læsøe bgr. i aaben Begravelse i Kirken.
1773. 26. Febr. Capellan Povel Lyngbyes Kjæreste bgr. i Kirkens midterste Gang.
 20. Marts. Chordegne og Klokker Povel Christian Roth, 40 Aar i Embedet, 70 Aar gl., bgr. i Kirkens søndre Gang.
 24. Juni. sal. Provst Paulsens Enke Anna Cathrine Naurschiøtt, 82 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang.
1774. 20. Juli. Henning Læssøe bgr. i Jomfruchoret i Kirken.
1775. 6. Febr. Kjøbmand Staals Kjæreste, Margrethe Thorsmede, 55 Aar, bgr. i Kirkens midterste Gang.
 11. Juli. Zabels Kjæreste, 49 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
 1. Sept. Madame sal. Zhanes, 68 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
1776. 22. April. Jomfru J. D. Zimmer bgr. i Kirkens nordre Gang.
 28. Decb. Apoteker Hoffmanns Bolette, 8 Dage, bgr. i Kirkens nordre Gang.
1778. 5. Jan. Mette Cathrine Wichmann, sal. Søllings Hustru, 60 Aar, bgr. i midterste Gang lidt nedenfor Lysekronen.
 3. April. Byskriver Reimers Kjæreste Anna Zimmer bgr. i den ved den østre Ende af Kirken, Johan Reimers Familie tilhørende aabne Begravelse.
1779. 9. Febr. Birkedommer Hans Berthelsen fra Ladegaard, 30 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
1780. 19. Juli. Madame Hanna Hedevig Aggerup, sal. Zimmers Hustru, 66 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang, ud for Madame Jensens Stol.
 15. Decb. Søren Reimer, 78 Aar, Byskriver, bgr. i sin Fædrene Begravelse sønden i Kirken.
1782. 17. Aug. Madame Giese, Byskriverenke, 76 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
1783. 27. Oktb. Madame Dorthea Cathrina Suhr, sal. Hjørts, 81 Aar, bgr. i søndre Gang ved Kirkens Chor.
1784. 14. Febr. Købmand Frederic Gøtze, 29 Aar, bgr. i søndre Gang ved nederste Pille i Kirken.
 5. Marts. Købmand Johan Pedersen Groth, 53 Aar, bgr. i sin Begravelse under Jomfruchoret i Kirken.
 8. Oktb. Madame Anna Magrethe Wolchartzen, sal. Grothe, 59 Aar, bgr. i sin Begravelse under Jomfruchoret.
1785. 28. Oktb. Anne Magrethe Bladt, sal. Assens, 75 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang.

1786. 31. Marts. Organist Møllers Hustru, 46 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
 5. Juli. Madame Mette Christine Bildsøe, sal. Møllers, 74 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
 1. Novb. Købmand Holms Søn, Johan, 1 Aar, bgr. i Kirkens søndre Gang.
 13. Decb. Jomfru Anne Kirstine Gram, 57 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang.
1787. 2. Marts. Postmester Hoffmanns spæde Søn bgr. i Kirkens nordre Gang.
 6. Aug. Heinrich Christian v. Jensen, Oberstleutenant af Infanteriet, 77 Aar, bgr. i den saakaldte Ryes Begravelse under Jomfruchoret.
1788. 16. Jan. Byfoged Reimers mindste Barn Anna Cicilie, 3 Aar, bgr. i Fædrene Begravelse i Kirken.
 11. Febr. Inspecteur Petersens Datter Anne Magrethe, $\frac{1}{2}$ Aar, bgr. i hans aabne Begravelse under Jomfruchoret i Kirken.
 29. Maj. Eccard Christopher Hornemann Suhr, 29 Aar, bgr. i Ryes aabne Begravelse under Jomfruchoret
 15. Aug. Anne Kirstine Kirketerp, Sognepræst Staunings Hustru, med hvilken han havde avlet 5 Sønner og 11 Døtre, 40 Aar, bgr. i den nordre Gang i Kirken ved Enden af Sidenii Stol.
1789. 17. Febr. Ingeborg Karstin, født i Køge, Hr. Cancelliraad og Landphysikus Hahns Hustru, bgr. i deres aabne Begravelse i Jomfruchoret, 76 Aar.
 20. Febr. Inger Holm, Chordegne og Cånd. Lauritz Helsteds Hustru, 52 Aar, bgr. i søndre Gang tæt ved Stolene fra 1. Pille, naar man gaar til Prædikestolen.
1790. 28. Maj. Christiane Christensen, Enke efter Provst Suhr, 63 Aar, bgr. i den saakaldte Annacha Ryes Begravelse under Jomfruchoret.
 7. Sept. Studiosus Morten Kirketerp Stauning, 20 Aar, begr. i nordre Gang.
1791. 14. Juni. Christopher Arnt Holm, Købmand, 41 Aar, bgr. i søndre Gang bag Prædikestolen.
 7. Juli. Madame Cahtrine Magrethe Schiern, f. Suhr, 74 Aar, bgr. i nordre Gang.
1792. 11. Febr. Mathias Reimer, Byfoged og Byskriver i Maribo og Rødby, Færgemand i sidstnævnte By, By- og Landstings-skriver i Loll. og Falst., 46 Aar, bgr. i sin Fædrebegravelse i den østre Ende af Kirken.
 19. Marts. Jomfru Marie Hammer, 37 Aar, bgr. i søndre Tværgang ved Enden af Mandsstolene i Kirken.

18. Aug. Inspecteur Petersens dødfødte Søn bgr. i hans aabne Begravelse under Jomfruchoret.
1793. 4. Marts. Købmand Sidenius Søn, Johan Arnt, 6 Aar, bgr. i mellemste Gang ved Mandsstolen No. 13 i Kirken.
19. Marts. Præsteenke Madame Frederikke Cathrine Møller f. Suhr, 84 Aar, bgr. i mellemste Gang ud for Stolen Nr. 12 i Kirken.
1794. 25. April. Madame Anna Stauning f. Huulegaard, 41 Aar, bgr. i nordre Gang.
18. Oktb. Købmand Niels Staal, 81 Aar, bgr. i mellemste Gang ved 1. Mandfolkestol.
1795. 18. Marts. Postmester, Apoteker Hoffmanns Hustru Wibeche Christine Sølling, 50 Aar. Moder til 16 levende Børn, bgr. i nordre Gang i Kirken.
21. Maj. Købmand Jochum Blick, 38 Aar. bgr. i søndre Gang ved Siden af S. Sørensens Begravelse i Kirekn.
3. Juli. S. S. Minist. Candidatus Laurits Helsted, kaldet til Chordeg, Klokker, Skoleholder og Bedemand heri Byen 7. April 1773, 64 Aar, bgr. i søndre Gang.
1796. 21. Febr. Staunings Datter Maren, 24 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang.
23. April. Anne Elisabeth Stauning f. Danchel, 30 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang.
23. Decb. Jomfru Marie Stauning, 24 Aar, bgr. i Kirkens nordre Gang.
1798. 30. Juni. Købmand Engbergs Kone Anne Marie, 40 Aar, bgr. i søndre Gang.
1800. 1. Aug. Jomfru Suhr, nedsat i de Reyers Begravelse i Jomfruchoret.
22. Oktb. Forpagter Jørgensens Kone Karen Marie, 67 Aar, bgr. i midterste Gang nedenfor Prædikestolen i Kirken.
13. Novb. Madame Hammer, 73 Aar, bgr. under Orgelværket i Kirken.
1802. 15. Marts. Cancelliraad Hahn, 97 Aar, bgr. i sin Begravelse i Kirken.
19. April. Bisat i Kirken Oberstinde Wichfeld, 70 Aar, flyttet til Engestofte.
7. Maj. Forpagter Jørgensen, 66 Aar, bgr. i midterste Gang i Kirken.

Aabne Begravelser i Maribo Domkirke.

A.

Under Jomfruchoret eller nuværende Bibliothekssal findes 4 hvælvede aabne Begravelser, nemlig:

1. Den sydøstre Hvælving, kaldet Henrik Sørensens Begravelse.

Her er følgende Liig nedsatte:

1688. Hans Jensens Hustru af Nykøbing.
 1691. Hans Jensen Steenholdt, Ridefoged over Nykøbings Amt.
 1705. 24. Juli. Tolder Hans Montross, 45 Aar; og hans Datter hidført fra Østofte.
 1725. 22. Marts. Jørgen Neanders spæde Søn.
 1726. 5. Marts. Anna Montross.
 1729. 6. Decb. Johannes Klog.
 1735. 14. Novb. Jørgen Henrik Neander.
 1756. 25. Sept. Læsøes liden Søn.
 1757. 1. Sept. Mads Læsøe.
 1759. 27. Aug. Groths Stedsøn, Anders Læsøe.
 1762. 27. Sept. Johan Groths Søn.
 1766. 27. Maj. Johan Groths Barn.
 1766. 7. Aug. Johan Groths Datter Anna Dorthea.
 1769. 29. Marts. Johan Groths Datter.
 1771. 20. Juli. Jomfrue Anne Cathrine Læsøe.
 1774. 20. Juli. Henning Læsøe.
 1784. 5. Marts. Johan Pedersen Groth, 53 Aar.
 1784. 8. Oktb. Sammes Hustru Anna Margrethe Wolchartzen, 59 Aar.
 1788. 11. Febr. Inspecteur Petersens Datter Anne Margrethe, 1/2 Aar.
 1792. 18. Aug. Sammes dødfødte Søn.

For Tiden findes i Begravelsen: 9 store og 9 mindre Kister, foruden Levninger af nogle Spaanæsker til nyfødte Børn. Ifølge Navnet „Henrik Sørensens Begravelse“ maa man slutte, at Henrik Sørensens Familie ligger her begravede. (Kisterne begravedes paa Kirkegaarden i Juli 1863).

2. Den nordøstre Begravelse indeholder 12 Kister, nemlig 9 store og 3 mindre, kaldet Ryders — eller Ryes — Begravelse.

1629. Henrich Ryders Kone Sophie Christine Walter.
 1736. 18. Sept. Mathias Ryes Kjæreste.
 1761. 27. Juni. Kammerjunker Brandt.
 1787. 6. Aug. Heinrich Christian v. Jensen, Oberstleutenant, 77 Aar.
 1788. 29. Maj. Kjøbmand Echard Christopher Hornemann Suhr, 28 Aar.
 1790. 28. Maj. Christiane Christensen, Enke efter Provst Suhr, 63 Aar.
 1800. 11. Aug. Jomfrue Suhr.

Rimeligvis er ogsaa Henrich Rye og Mathias Rye nedsat i denne Begravelse, (se Kall. Rasmussen Side 243). I Følge Sagn er Oberstleutenant Jensens Liig ført til Engestofte (søværts). Paa een af Kisterne skal have lagt et Sværd eller Kaarde.

3. Den nordvestre Begravelse; heri findes ingen Liig, den benyttes til Kalkhus. Kaldet Fru Dorthes Begravelse. (Det er antagelig Povel Andersens Begravelse. Rosling).

1701. 4. Juli. Frue Dorthe Skou fra Haugerløchegaard.
 1756. 15. Decb. Justitsraad. Landsdommer Høserich og Frue samt Datter.
 1764. 17. Aug. Provst Ramus's Datter.
 1768. 19. Febr. Sammes Datter.
 1770. 11. April. Sammes Søn Melchior Jonas.
 1771. 12. Marts. Sammes Kjæreste.

Ifølge Sagnet fandtes her i denne Begravelse 19 Liig, som bleve nedsatte paa Kirkegaarden i Aaret 1817; I Regnskabet findes anført en Udgift af 17 Dlr. til Liigs Begravelse fra Kirken. Iblandt disse var en gl. stor og smukt udstyret Kiste, hvori fandtes Liiget af en Mand. nedlagt i grønt Fløjel med Guldsnore og Hægter. Paa Gulvet fandtes 4 Mk. 8 Sk. i gl. een og to Skillinger.

4. Den sydvestre Begravelse.

Om denne Begravelse nogensinde har været benyttet vides ikke. (Mon vi ikke der har Leonore Christines Grav? Rosling 17/9 1928).

Endvidere er nedsat i een af disse Begravelser:

1746. 1. Aug. Major Glad.
 1767. 12. Jan. Majorinde Glad.

B.

Begravelser ved Kirken i Tilbygninger eller Capeller.

No. 1. Østen for Kirken, kaldet Johan Reimers Begravelse. Heri nedsat:

1724. 7. Sept. Johan Reimers Datter.
 1727. 18. Oktb. Gude, en Flensborger, 48 Aar.
 1731. 11. Maj. Laurits Reimer, 52 Aar.
 1741. 24. Marts. Peder Mogensen, Søren Reimers Stedsøn.
 1742. 29. Jan. Provstinde Siddelmand.
 1746. 22. Sept. Søren Reimers Søn.
 1746. 21. Decb. Procurator M. Reimer.
 1749. 14. Juni. Byskriver Reimers 3. Kjæreste Cicilie Roth.
 1751. 11. Jan. Johan Reimer.
 1778. 3. April. Byskriver Reimers Kjæreste Anna Zimmer, 38 Aar.
 1780. 15. Decb. Byskriver Søren Reimer.
 1788. 16. Jan. Byfoged Reimers Barn Zicilie, 3 Aar.
 1792. 11. Febr. Mathias Reimer, Byfoged og Byskriver i Maribo og Rødby.

Denne Bygning blev senere benyttet som Kalkhus og Beenhus og er derefter nedbrudt. Spor af Bygningen sees paa Kirkens østre Gavl.

No. 2. En Tilbygning ved søndre Side op til Jomfruchoret i to Etager.

a. Den øverste Begravelse med Indgang fra Jomfruchoret, kaldet Dr. Hahns Begravelse. Heri nedsat:

1757. 24. Febr. Cancelliraad og Landphysikus Hahns ældste Datter.
 1768. 11. Maj. Sammes Søster.
 1771. Febr. Sammes 1. Kjæreste. (Se Noten under Begravelser).
 1789. 17. Febr. Sammes 2. Hustru Ingeborg Karstin, 76 Aar.
 1802. 15. Marts. Cancelliraad Hahn, 97 Aar.

b. Under ovennævnte Begravelse fandtes Steensens Begravelse. Heri nedsat:

1689. Oberst Hans Steensen.
 1689. Sammes Frue.
 1695. Landsdommer Steensen.

Denne Bygning er nedbrudt 1814, og Ligene rimeligvis jordede paa Kirkegaarden, naar vides ikke (1814). Spor af Bygningen, hvor den har været sammenføjet til Kirken, sees endnu.

C.

Aabne Begravelser i Kirken, som nu ere lukkede.

No. 1. Peiter Gieses aabne Begravelse, opmuret i Kirkens søndre Gang under 3. Hvælving.

1717. 30. April. Peiter Giese, 60 Aar.
 1718. 28. Decb. Johan Richs liden Søn.
 1719. 7. Juli. Abil Cathrine, sal. Peiter Gieses, 51 Aar.
 1721. 21. Oktb. Nicolai Bernsen, 31 Aar.
 1722. 16. Novb. Nicolai Bernsens Søn Nicolai.
 1726. 19. Juni. Hans Giese, Byskriver, ihjelstukket i sin Have.
     26. Juni. Jacob Gieses liden Søn.
     17. Juli. Sammes liden Søn.
 1728. 20. Maj. Lorens Heiches liden Søn.
     2. Juni. Jacob Gieses liden Søn.
 1732. 5. Juli. Sammes spæde Barn.
 1782. 17. Aug. Byskriverenke Madam Giese, 76 Aar

No. 2. Oberstleutnant Mohrs Begravelse under Alterchoret. Skjøde 1712.

1729. 9. Decb. Oberstleutnant Mohr.
 1751. 19. Marts. Frøken Mohr.
 1755. 12. Decb. Frue Mohr.
 1767. 30. Marts. Frøken Mohr.

No. 3. Johan Müllers Begravelse under 9. Hvælving.

1711. 2. Marts. Johan Müllers Hustrue Ane Madsdatter, 55½ Aar.

1714. 21. Decb. Johan Müllers Moder Margrethe Eggeri, 88 Aar.
 1715. 27. Marts. Johan Müllers Datter, 1 Aar.
     22. Novb. Johan Müller, 56 Aar, flyttet hertil fra Fru Dorthes
     Begravelse 16. Juni 1719.
 1719. 16. Juni. Johan Müllers Datter Anna Cathrine, 3½ Aar.

No. 4. Doctor Conrad Fischers Begravelse i midterste Gang ud-
 for Prædikestolen.

1715. 22. Febr. Dr. Fischers Kjæreste. 37 Aar.
     26. April. Sammes Søn.
 1721. 3. Jan. Dr. Musæis spæde Søn.
 1725. 13. Juli. Dr. Conrad Fischer, 62 Aar.

No. 5. Borgermester S. Sørensens Begravelse i søndre Gang.
 1630. 29. Decb. Borgermester S. Sørensens Hustrue Sidsel Frantsdr.
     63 Aar.

1639. 1. Novb. Borgermester S. Sørensen, 65 Aar.
 1657. 9. Juni. Sammes 2. Kone Margrethe Albretsdatter, 57 Aar.

No. 6. Eleonore Christine Ulfelds Begravelse i Kirkens nordve-
 stre Hjørne.

1698. 26. April. Eleonore Christina Ulfeld, 76 Aar.
     Tidligere nedsat 3 af hendes Sønners Lig.

(Graven er vistnok fejlagtig angivet, da Stiftsskriver Povel An-
 dersen efter Opgivelse i Begravelsesprotokollen fik sit Gravsted her
 Aar 1700. (Rosling 17/9 1928).

No. 7. Musenbergs Begravelse ved Jomfruchoret.

1725. 3. Juli. Uhrmager Musenbergs gl. Moder.
 1736. 18. Decb. Monsr. Musenberg.
 1755. 17. Sept. Madame Musenberg.

I eller ved samme Begravelse findes.

1742. 4. Okt. Strandinspecteur over Lolland og Falster Carl Bar-
     fods Kjæreste bgr. ved Jomfruchoret.
 1753. 7. Febr. Musikant Hans Michelsen Trivitz (efter gl. Liigsteen).
 1754. 31. Aug. Carl Barfods 2. Kjæreste bgr. i 1. Classe.
 1759. 17. Decb. Strandinspecteur Carl Barfod bgr. i 1. Classe.
 1761. 4. Maj. Hans Michelsen Trivitz Enke.

No. 8. Sgr. Pheiffers Begravelse i midterste Gang nedenfor Præ-
 dikestolen.

1754. 5. Juli. Hr. Pheiffers liden Søn.
 1755. 23. Juni. Sammes liden Datter.
 1756. 23. Novb. Sammes liden Datter.
 1763. 20. Feb. Sammes liden Datter.

No. 9. Margrethe Urnes Begravelse i midterste Gang ved Jomfruchoret.

1582. 9. Aug. Margrethe Urne, Abbedisse.

Nr. 10. Norbyes Begravelse i midterste Gang ved Jomfruchoret.

1602. Margrethe Norby, Abbedisse.

No. 11. Laurits Urnes Begravelse i nordre Gang ved Alterchoret.

1553. Lauritz Urne paa Aalstrup, Landsdommer i Lolland.

Fra 1774 til 1864 var Kirkens vestlige Fag adskilt fra den øvrige Del af Kirken og blev i den Tid henregnet til, og benævnt: Jomfruchoret.

D.

Følgende Begravelser ved jeg (Ross) ikke, hvor findes i Kirken:

No. 1. Landstingsskriver Povel Andersens Begravelse.

(Stiftsskriver Povel Andersens Begravelse i Kirken findes i Følge Begravelsesprotokollen (se „Begravelse i Maribo Kirke fra 1634—1802“) i den nordre Hvælving i eller næst Jomfruchoret. Altsaa der, hvor Kantor Ross vil have, at Eleonore Christine Ulfeld ligger begravet. — Det er altsaa forstaaeligt, at han ikke kan finde den andet Steds i Kirken. Rosling 17/9 1928).

1700. 8. Marts. Povel Andersen, 48 Aar.

1701. 6. Oktb. Anders Povelsen.

1727. 28. Marts. Edele, sal. Povel Andersøns.

No. 2. Abbedisse Hardenbergs Begravelse.

1709. 29. Marts. Søe-Capitain Carsten Floris, 44 Aar.

No. 3. Anna Giøes Begravelse.

No. 4. Mogens (?) Gyldenstiernes Begravelse.

No. 5. Walkendorffs Begravelse.

Saxkjøbing set fra Nord 1754.
Efter „Frederik den V's Atlas“ i Det kgl. Bibliotek.

Saxkjøbing gennem Tiderne.

Af *K. O. Thygesen.*

I. (Før 1231).

Egnen omkring Saxkjøbing saa i den ældre Stenalder (ca. 10.000—3.000 f. Kr. F.) ganske anderledes ud end nu.

Hele Danmark var dengang en Del af det europæiske Fastland, Østersøen var en Indsø, og Store Bælt og Lille Bælt var rivende Floder. I den østligste af disse Floder udmundede en mindre Flod, der begyndte sit Løb dybt inde i Østlollands Skove, fortsatte gennem den nuværende Saxkjøbing Fjord og Sejlrenderne Staalby og Lindholm Rende for saa at løbe ud i Hovedfloden et Sted lidt Syd for Langelands Nordspids. Det er Begyndelsen af Flodlejet, vi nu har i Skrænterne langs Saxkjøbing Aa og Fjord.

Det Landskab, den iskolde Flod løb igennem, var vidt forskelligt fra det, vi nu ser ud over. Vi kan dog gøre os

et Begreb om det, naar vi kender Bundforholdene. Der, hvor vi i Undergrunden har den faste Lergrund, har vi den Overflade, der laa bar efter Istiden. Under Engene mellem Byen og Rørbæk har vi nu ca. 5 m ned til det faste Lag, hvor Floden har haft sit Leje. De 5 Meter Tørvejord er kommet til i Tidens Løb. Paa hver Side af Floden var Bakkedrag, der indsnævrede Flodens Løb. Den ene af Bakkerne er blevet Kirkens Plads, medens den anden er Højen, hvor nu Orebyvej løber ind til Byen, og Bunden imellem Bakkerne var egnet til et Vadested. Der skulde gaa mange Tusinde Aar, inden dette karakteristiske Træk i Landskabet kunde udnyttes af Mennesker. Der maatte først blive varmt og komme Dyr, Planter og Træer. Planterne kom til at spille en stor Rolle for Landskabets Udseende. Igennem Aartusinder er de vokset ud langs Bredderne paa Floden og er sunket ned i denne. Derved har de dannet den Tørvejord, der truede med at udfylde hele Flodlejet, saa vi i Dag kun har en Aa i en stor og blød Eng. Landskabets Sænkning har ogsaa gjort sit til at forandre Udseendet. Vandet eller rettere Havet kom længere op i Flodlejet og gjorde saaledes den ydre Del til Sejlrenderne Staalby og Lindholm Rende og den mellemste Del af Flodlejet til Saxkjøbing Fjord. Naturen har saaledes haft to modarbejdende Kræfter i Gang samtidig: Landsænkningen, der forsøgte at holde Vandet i Flodlejet, og Plantevæksten, der forsøgte at udfylde Flodlejet. Havde Saxkjøbings Borgere ikke grebet regulerende ind i dette Forhold for at redde Sejladsen ind til Byen, havde Aaen engang naaet ud til Oreby og der mødt Smaalands havet.

Den ældre Stenalderes Mennesker er der ikke fundet Spor efter ved Fjorden. Vi ved, at de har levet saa tæt ved som paa en Ø i Maribo Sø og andre Steder paa Lolland, og vi ved, at de levede af Jagt i Skovene. Den første Vej over Lolland, som de benyttede, kan vi slutte os til.

De første Mennesker, der kom her for ca. 9000—7000

Aar siden, var Jægere, og de kom her sikkert først for Jagtens Skyld, men senere har de opdaget, at der var en Genvej, de kunde bruge, naar de var paa Vandringer fra den ene Ende af Øen til den anden, og derved er der begyndt at føre Stier ned til Vadestedet.

Ud fra den Kendsgerning, at der i Kulhøj ligger en Stendysse, og at der flere Steder i Jorden er fundet en Del Stenredskaber fra den yngre Stenalder, har vi Lov til at slutte, at Mennesker i Stenalderen har boet her ved Vadestedet.

Fra Bronzealderen stammer 6 nu forsvundne Gravhøje, der har ligget paa Cypressegaardens Jord. Det var ikke store Høje med kostbare Fund, men alene det, at der har været flere, viser, at Bebyggelsen ikke har været helt ringe. Bronzealderen havde et rigt Liv og en meget høj Kultur. Begge Dele har ført med sig, at Vadestedet har været flittigt brugt af rejsende, og dermed er der opstaaet Beboelser her. Ogsaa det, at Vejene løb sammen paa begge Sider af Aaen, har virket fremmende for Bebyggelsen. Fjorden har gjort det muligt at sejle ind til Stedet, hvor Vejene gik ud til flere Sider, og dens Længde gjorde det endelig umuligt for Søverne pludseligt at gaa til Overfald. Livet har saaledes kunnet leves fredeligt ved Bunden af Fjorden.

Da Danmark omkring Aar 800 blev samlet under een Konge, begyndte Kristendommen at vinde Fremgang, men det gjorde ikke større Forandringer i Beboelsen ved Fjorden. Vejene til og fra Vadestedet har taget fastere Former, men Retningen er stadig den samme. Af det gamle Hedenskab er der kun bevaret eet Navn: „Alterstens Ager“. Det var Navnet paa en Mark i Rersø, hvor der maaske før har været en Altersten. Fra samme Tid stammer vel ogsaa Navnet „Hustofts Ager“, der ogsaa laa i Rersø.

Omkring Aar 1000 har en Mand, der hed Saxe, haft en Del Jord Vest for Vadestedet. Han har fundet ud af, at den letteste Fortjeneste af Jorden fik han ved at lade andre dyrke den. De skulde ikke alene lægge Arbejde til,

men de skulde ogsaa betale ham for Jorden. Med andre Ord han fæstede sin Jord ud til Mennesker, som flyttede hertil og dannede et Torp. Husene i Torpet har sikkert ligget ved den dyrkede Jord og ikke ved Vadestedet. Der har før været fremført den Paastand, at Saxtorp laa ved Gaasetorvet, og det kan maaske have sin Rigtighed. Torpet har da ligget ved Vejen, der førte mod Vest. Naar Beboerne i gamle Dage skulde benævne saadan et Torp, hæftede de Ejerens Navn dertil, og dermed var Navnet Saxtorp dannet.

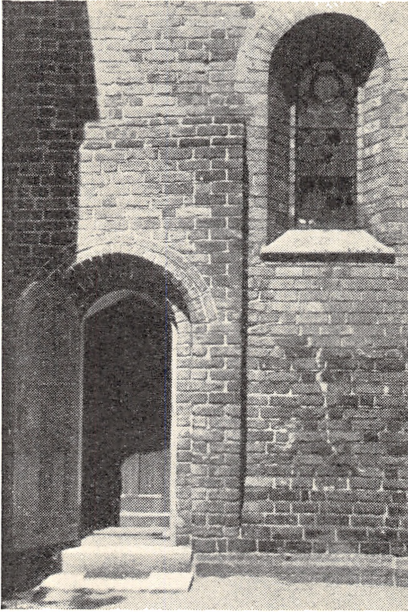
Saxtorp blev et Sted, hvor man var nogenlunde i Sikkerhed med sit Liv og Ejendom. Det har i en urolig Tid gjort Byen tiltrækkende som Boplads.

Ligesom Saxtorp i en Krigsperiode havde en heldig Beliggenhed, saaledes viste det sig, at dens Beliggenhed ved Vadestedet i en Fredsperiode var af lige saa stor Betydning. Derfor var det, at Saxtorps hurtige Udvikling fortsatte, selv om Tiderne helt forandrede sig. Snart var det ikke mere et Torp af Fæstebønder, men en stor og betydende Landsby. Engang under Valdemar Sejrs Regeringstid blev det bestemt at gøre Saxtorp til en Handelsplads, og der blev lagt Jord ud til et firkantet Torv, og paa Højen Nord for blev Kirken paabegyndt. Det passede saaledes, at det kunde ligge Nord for Stedet, hvor Vejen fra Vest kom ud i Vejen fra Syd. Saa kunde Vejen fra Vadestedet føres frem bag Kirken og til Bondebyen Saxtorp. Torvet og Kirken var der lige Plads til. Saadan kan Saxkjøbing være bygget op. Saa gav Kongen Ret til Handel paa Torvet, mod at Byen betalte Skat til ham, hvorefter den stod under hans Beskyttelse. Dermed havde Byen faaet sine Privilegier. I Kirkens Nærhed og med Kongens Beskyttelse kunde Handelen finde Sted i Fred og Ro. Voldsomhed og Uorden kunde ikke trives sammen med Handel og Torveliv.

Kirken blev stort anlagt, og man begyndte at bygge Koret. Det har været dristige og dygtige Præster, den romerske Kirke brugte til sit planlæggende Arbejde, for det er sandsynligt, at Kongen har ladet dem ordne Torvet

og Vejene, saaledes at vi med fuld Ret kan sige, de var Kongens Byplanlæggere. Ideen med at lægge Kirken og Torvet ved Siden af hinanden, og saa lægge dem begge

Portal i Saxkjøbing Kirkes Kor sandsynligvis fra Tiden omkring 1220.

ved et stedligt Vejkryds, har de brugt mange andre Steder end i Saxtorp.

Aar 1231 lod Valdemar Sejr udarbejde en Bog over alle Skatter, det paahvilede Folket at betale til ham. Bogen er i forskellige Afsnit, og i den Del, der handler om, hvad Købstæderne skal betale, findes følgende: Saxkjøbing 4 Mark. I et andet Afsnit, der redegør for, hvad Kongen ejer af Jord i Landet, staar følgende: Saxtorp 12 Øre Skyld.

I den nærmest følgende Tid maa der være sket det, at Byen har opslugt Saxtorp, saa denne aldrig nævnes mere, og første Afsnit af Saxkjøbings Historie kan derfor passende afsluttes her.

II. (1231—1340).

Omkring Midten af det 13. Aarhundrede fuldfører Byen sin stort anlagte Kirke. Efter at Koret var færdigbygget, begynder man at opføre Skibet, der faar Træloft og muligvis Blytag. (Taarnet og Hvælvingerne er kommet til senere).

De fleste af Byens Huse var sikkert kun smaa Bindingsværkshuse, der laa spredt om Torvet og i Gaderne ned mod Vadestedet. Enkelte Stenhuse har de rigere Borgere sikkert bygget sig.

Et karakteristisk Træk i denne Periode er de hyppige Besøg af Konger, men dette er ikke noget usædvanligt. Kongerne drog rundt i Landet og tog ind hos Borgere eller Adelsmænd, hvor de kom frem, og Byerne havde Pligt til at huse Kongen og hans Følge i et vist Antal Dage om Aaret. Under disse Rejser udfærdiger Kongens skriftkyndige ofte Breve i hans Nærværelse. Det er saaledes muligt af Dateringen og Vidnerne at se, hvor Kongen har opholdt sig, og hvem der var i hans Følge. Det kan heraf ses, at Erik Glipping i April 1278 er kommet fra Lyneborg i Tyskland paa et kort Besøg paa Lolland, hvor han bl. a. er i Saxkjøbing. Han rejser allerede i Maj ned til Femern. 10 Aar senere er det Erik Menved, der kommer fra Sjælland med et stort Følge, som han lader blive i Nykøbing. Det er kun Drost Peder, der følger ham paa Turen til Saxkjøbing. Byens Borgere har sikkert været glade ved ikke at skulle huse og føde hele Følget, for det vilde have været kostbart.

Denne Periode i Danmarkshistorien er kendetegnet ved Nedgang og Regeringer, der bliver daarligere og daarligere. Forholdene bliver usikre, og til sidst ender det med, at der 1332—1340 slet ingen Konge er i Landet. Selv om Saxkjøbing i denne Periode ofte var Opholdssted for Kongerne under deres Rejser, og selv om Byen en Tid var Møntsted, har den sikkert været yderst fattig og uden større Betydning.

De tre Privilegier fra denne Tid er det dog værd at lægge Mærke til.

Det første fra 1306 synes at være et Tillæg til et Privilegium, hvori Kongen, Erik Menved, giver sine Møntmestre og Kassemestre Besked om at betale Skat som de andre Borgere i Byen. Det er saaledes Erik Menved, der omtaler Møntmestre i Saxkjøbing, medens der i Christoffer den II's Privilegium intet nævnes om Byen som Møntsted. Paa den Mønt, Kong Erik lod slaa, er afbildet en Uldsaks. Vi har derfor Lov til at tro, at det er ham, der har indført Uldsaksen som Vaaben her i Byen. (I en Afskrift, der 1648 er indsendt fra Saxkjøbing til Kongen,

er Navnet Erik ved en Fejltagelse blevet til Christoffer).

Det andet Privilegium fra 1320 udstedt af Christoffer den II har den Form, som almindeligt benyttedes, men desværre er det jo ikke nogen Oplysning om, hvad det var for Pligter og Rettigheder, Byen havde.

Det tredje Privilegium, der er bevaret, er udstedt 1337 af Grev Johan den Milde. Stilen i Grev Johans Privilegium er flot, og det er tydeligt, at han betragter sig som Kongernes Efterfølger i Danmark, skønt han kun er en tysk Greve, der i Kraft af sine Penge har faaet noget Land i Pant.

Byen faar Lov til at anholde sine Skyldnere, hvis de ikke vil betale. Den faar ogsaa Lov til i Fællesskab at dyrke den Jord, den har haft i Erik Menveds Tid, og Greven har tilsyneladende forøget det Areal, som Kong Valdemar Sejr gav Byen ved dens første Privilegium, som nu er gaaet tabt. (Dette er en Bekræftelse paa, at Valdemar Sejr er Købstadens Grundlægger).

Fremmede Købmænd kunde blive Borgere i Byen efter Byloven, naar det blev vedtaget af Byens Borgere og Laug. Det er første Gang i Byens Historie, vi hører et Laug omtale.

De Møntfund, der er gjort, tyder paa, at der har været usikre Forhold. Det er sikkert store Formuer, der er blevet gravet ned, for at ikke Fjenden eller Røvere skulde faa dem. To af Fundene er endog meget store. At Ejeren ikke har gravet Pengene op igen, da Forholdene blev rolige, maa skyldes, at han er død, muligvis myrdet af dem, der vilde røve Pengene. Der maa ligge en Tragedie bag ved saadanne Møntfund. Der skulde 240 Mønter af dem, der er fundet, for at udgøre en Mark.

De Mønter, der blev slaet i Saxejøbing, blev aldrig populære; der var for lidt Metal i dem, og det var daarligt Arbejde. Det kan ikke lægges Byen til Last, men de daarlige Konger, der paa den Tid regerede. De var ikke alene uduelige, men saa fattige, at de pantsatte Øerne 2 Gange for den Gæld, de havde lavet ved at føre Krige.

En af de gamle Mønter, der omkring 1320 blev slaet

af Erik Menved i Saxkjøbing, viser en Uldsaks paa den ene Side. Det er første Gang, Saksen bruges i Tilknytning til Byen. Grev Johan, der i 1328 fik Møntrettigheden overdraget, har slaaet flere forskellige Typer Mønter i Saxkjøbing. De fleste af dem er fundet paa Lolland-Falster, men enkelte er fundet i det øvrige Land.

Begivenheden i Aaret 1332, hvor Christoffer d. II blev taget til Fange af to Adelsmænd, Henneke Breide og Johan Ellemose, er kun et alt for tydeligt Bevis paa Rigets Forfald. Kongen, der regerede daarligt, var ogsaa uheldig i Krig og saa fattig, at han pantsatte Landet. Han var en gammel og svagelig Mand, der boede i et Stenhus med Straatag. Han forsøgte at sætte sig til Modværge mod de unge Adelsmænd, men ikke engang Byens Borgere eller Husets Ejer forsøgte at hjælpe ham. Den største Forhaanelse mod den gamle Konge maa dog have været, at Lensmanden paa Aalholm ikke foretog andet i Sagen end at give ham fri igen, idet hans Person og Myndighed var uden Betydning. Det er heller aldrig berettet, at de unge Adelsmænd blev straffet.

Efter 1332 har Grev Johan den Milde saa megen Magt, at han udsteder Privilegier og underskriver dem, som om han havde Kongemyndighed.

Den sidste Stormand, der besøger Byen, er Prinsen Junker Otto. Han bor her tilsyneladende i et Par Aar.

Det er betegnende for hele denne Periode af Byens Historie, at der har været en livlig Trafik over Østersøen. Der maa have været en stor Kulturpaavirkning fra Tyskland i de Tider, men samtidig har Hansesædernes Overtagelse af næsten al Handel utvivlsomt skadet Byen meget.

III. (1340—1420).

Omkring Aar 1340 gaar Saxkjøbing ind i en hundredaarig Periode, om hvilken vi næsten intet ved. Man kunde fristes til at tro, at en Ulykke har været ved at udslette Byen, for ikke engang Privilegierne bliver fornyet eller stadfæstet af Landets Konger.

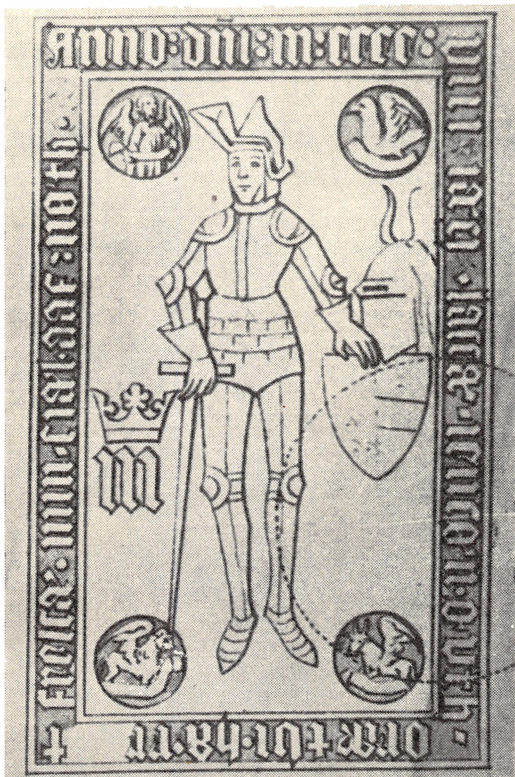
I Danmarks Historie er det Dronning Margrethes Tid

med Kalmarunionen, og Landets store Begivenheder foranlediges først og fremmest af de skandinaviske Lande og ikke af de tyske Hertugdømmer. Det har maaske gjort, at Rejserne over Lolland ikke var saa hyppige, og dermed har Sax-

kjøbing ligget udenfor Begivenhederne.

Den Ulykke, der kan have ramt Byen, er maaske Pesten, der hærgede hele Landet under Navn af

„Den sorte Død“. Det kan jo være, at Pesten har slaet saa mange af Byens Borgere ihjel, at det kan forklare den Tavshed, der er om den. Byen har muligvis været ved at blive Landsby igen.

Ligsten i Saxkjøbing Kirke over Callæ Jensøn, Oreby. Nu forsvundet. Efter Tegning af Abildgaard (i Nationalmuseet).

Borgerne betød dengang ikke meget. Det var Prinser og Adelen, der sad inde med Magten. Kirkens Indflydelse var dog voksende, og den skulde snart faa stor Betydning. Havde Byen haft en Borg eller Fæstning eller maaske et Kloster til at hjælpe sig over den døde Periode, havde det sikkert gaet lettere. I det hele taget har den aldrig haft andet end sine Borgere at stole paa. Naar det gik Borgerne godt, gik det ogsaa Byen godt. Oplysningerne er saa faa og smaa, at der ikke kan samles nogen

Historie ud af dem. Den ene Oplysning er saaledes kun, at Saxkjøbing Kirke er nævnt i et Brev. En anden Oplysning drejer sig om en Borger, Marquard Lang, der er Guldsmid, og som 1388 sælger 5 Gaarde til en Adelsmand. Det maa saaledes have været en rig og anset Borger. Det er første Gang, vi faar Navnet paa en Indbygger i Byen, og det er endog saa fin en Haandværker som en Guldsmid.

Fra 1399 findes en Afgørelse i en Strid med Vaabensted. Det er Borgerne i Byen, der er blevet uenige med Mændene i Vaabensted om Byens Ret til noget Græsning. Afgørelsen falder ud til Byens Fordel, men ikke desto mindre maa den i de næste 400 Aar stadig føre Proces om Græsningen til Trods for, at Borgerne hver Gang faar Medhold. Først i 1763 finder Striden sin endelige Afgørelse, idet Overdrevet udskiftes mellem Byen, Rersø og Vaabensted.

I Kirken har der endnu i 1765 været en Ligsten fra 1408 til Minde om en Mand, der hed Callæ Jensøn. Det er muligt, at Callæ Jensøn er den samme som Lassæ Jensøn (Blaa) til Oreby. Beklageligt er det, at denne Ligsten ganske er forsvundet og nu kun kendes fra en Tegning af Abildgaard; den er nemlig den ældste Ligsten med dansk Indskrift, man kender.

IV. (1420—1536).

Det blev Kirkens Mænd, der efter denne Periode først rejste sig til Daad. Det var dog næppe for Byens Skyld, men sikkert for at faa en gammel og forfalden Kirkebygning repareret.

Lolland-Falster hørte den Gang sammen med Fyn under Biskoppen i Odense. I Foraaret 1420 var Biskop Johannes i Saxkjøbing, for at indvie et nyt Alter i St. Pouls Kirke.

Det har sikkert været en festlig Dag i Kirken. Biskoppen lovede ved denne Lejlighed 40 Dages Aflad for dem, der gav Lys, Gaver eller hørte Messe ved St. Olufs Al-

ter. Det vil sige, at Sjælen kom 40 Dage tidligere ud af Skærsilden, hvis man havde givet en Gave. Det ser ud til, at der i Sommeren 1420 har været 5 fornemme Biskopper i Byen, formodentlig paa Gennemrejse. De har nok fundet Kirken saa fattig, at de har villet gøre

Smed med Blæsebælg.
Kalkmaleri i Saxkjøbing Kirke. Tegning af
J. Kornerup (i Nationalmuseet).

noget for at hjælpe den, hvorfor de ogsaa lovede Aflad til Giveren af Gaver. Fra Aarene 1420 og 1421 stammer tilsyneladende ikke mindre end 4 Afladsbreve, i Kraft af hvilke der er givet mange og store Gaver, for i 1422 har Kirken Raad til at lade en berømt tysk Klokkestøber støbe sig en Klokke. Det er endda et meget fint Arbejde — det bedste, denne Klokkestøber har efterladt sig — saa den har ikke været billig.

Der blev ogsaa tænkt paa Kirkegængerne. De

forstod ikke meget af al den latinske Syngen og Talen, men i Stedet for gav man dem Billeder at se paa. Der blev malet Kalkmalerier paa Kirkens Vægge, og for at gøre dem let forstaaelige tog man det ikke saa nøje med, hvilke Dragter Figureerne havde paa. Da man f. Eks. skulde afbilde Jomfru Marias Død, blev Personerne klædt i Samtidens Dragter og ikke i Paaklædningen fra Kristi Tid. Den historiske Fejl giver os et Indblik i, hvorledes Menneskene omkring 1425 har været klædt og levede. Det er for os mere vigtigt, end om de 12 Apostle var afbildet i gamle romerske Togaer. Et af Billederne viser os, hvorledes en Saxkjøbing Smed var klædt, naar han stod ved

sin Blæsebælg. Der er ogsaa et Billede af en Konge med Sværd og en lang Kappe over Dragten. Billedet med Christoforus er særlig interessant. Christoforus var en Kæmpe, der efter en gammel Legende bar Pilgrimme over et Vadested. Engang bar han et Barn over, men der

Christoforus med Barnet. Kalkmaleri i Sackjøbing Kirke.
Tegning af J. Kornerup (i Nationalmuseet).

var det mærkelige ved Barnet, at det var meget tungt, for det viste sig at være Kristusbarnet. Billedet viser Christoforus's Hoved, paa Skulderen har han Kristusbarnet, et Stykke af hans Støttekæp ses til venstre i Billedet. Det er muligt, at denne Afbildning var naturlig i Sackjøbing, hvor der var et Vadested.

En rig Borger fra denne Tid kender vi Navnet paa fra flere Dokumenter, han hed Jes Hugaff. Fra 1430 til 1443 har vi baade Skøder og Gavebreve med hans Navn. I Gavebrevet af 1440 faar vi at vide, at hans Kone hed Adhelheydt, og hun bliver saaledes den første Kvinde i

Saxkjøbing, hvis Navn vi kender. Vi faar ogsaa at vide, at der er en Mølle i Rørbæk. I et Gavebrev af 1443 oplyses, at Jes Hugaff har ejet en Bod Vest for Torvegade, som blev givet til Præstegaarden, og i 1440 skænker han en Bod og 2 Gaarde til Saxkjøbing Kirke.

Fra 1440 kender vi Navnene paa en Borgmester — Per Beck — og en Byfoged — Claus Budde. Borgmesteren er det første Gang, vi træffer paa. Det er givet, at der har været Borgmestre, lige siden Landsbyen blev Købstad, men først 200 Aar senere erfarer vi Navnet paa en af dem. Byfogeden var den kongelige Embedsmand i Byen.

I 1449 har Striden om Græsningen, som Byens Borgere har fælles med Bønderne i Vaabensted, været indanket for Kongens Raad, som giver Borgerne Medhold, og da Christian den I i Aaret 1451 fornyer Byens Privilegier, faar vi at vide, at det er Meningen, at Bønderne i Vaabensted skal respektere Dommen.

Omkring Midten af Aarhundredet har Kirken faaet saa mange Gaver, at det blev muligt at bygge et Taarn; det er blot mærkværdigt, at der intet skriftligt er overleveret herom. Det er paastaet, at Hvælvingerne skulde være bygget samtidig. Det er dog ikke muligt at sige, om denne Paastand er rigtig. Siden Reformationen kender vi dog saa meget til Kirkens Historie, at det vilde være kendt, om Indbygningen var foretaget efter 1536. Det er saaledes givet, at Hvælvingerne er bygget mellem 1425 og 1536. En Guldbrosche fra Christian den I's Tid med en sleben Safir omgivet af 6 ægte Perler, der 1859 fandtes i Kirkens Grund, kan maaske give et Fingerpeg om, at de er bygget omkring 1470 eller 1480.

1453 har vi Navnet paa den anden Byfoged, Lave Magnussøn, og det oplyses, at han bor i Rørbæk. Om Byen faar vi at vide, at der til hvert Hus hører en Ager og en Eng. Ageren maa have ligget i Søndermarken, Engen i Nørremarken. Borgerne maa have haft Landbrug at leve af. Den Skik har holdt sig helt op til 1900. Det er en underlig Bestemmelse, vi lærer at kende, naar der skrives,

at Jorden ikke kan sælges fra Huset. Det er en praktisk social Forordning, der sikrer, at hver Borger har noget at leve af. Vil han ikke selv dyrke Jorden, kan han leje den ud, og derved faa en Indtægt. Som Pant har Jorden ikke været meget værd, naar den alligevel hørte til Huset.

Den anden Borgmester, vi kender Navnet paa, er fra 1461, og han hedder Niels Mattzen.

At der ikke altid har været idylliske Forhold mellem Borgerne, kan man se af, at det i 1466 var nødvendigt at tilkalde Hovedsmanden paa Aallholm, Landsdommeren og en tredie Person for at afgøre en Skattestrid.

Omkring 1475 faar Kirken igen Jordegods som Gave. Der maa atter være mange Penge i Kirkekassen, for nu er det en stor Altertavle, der anskaffes. Den er et saa fint Arbejde, at store Byer som Aarhus i Dag er stolte over at have den Slags udskaarne Altertavler. Byen forstaar ikke rigtigt, hvor stort et Kunstværk og hvor stor en Skat, den har i denne Altertavle.

Den katolske Kirke har ogsaa taget sig af socialt Arbejde. Den oprettede en Stiftelse, der kaldtes „Hellig-Gæst-Huset“, Helligaandshuset. Stiftelsen har i nogen Grad været selvstændig, for den har selv modtaget Gaver. Den maa have ligget i Torvegade. Senere faar den af Byen et Stykke Jord, der gaar ned til Aaen.

I 1488 lærer vi den første Kæmner at kende. Han hedder Morten Drocken.

1488 er Kirken saa velhavende, at den kan sælge en Gaard i Reersø. Det Gods, som Kirken ved Gaver er blevet Ejer af, har den sikkert lejet ud til Borgerne, og den er derved kommet til at optræde som en økonomisk Magt i Byen. Kirken maa være blevet saa velhavende i Tidens Løb, at dens Rigdom stak Borgerne i Øjnene. I de 50 Aar lige før Reformationen aftager Gavebrevens Hyppighed kendeligt. I 1494 er der et Brev, der omtaler „Nørre Vestergade“. Det maa være den nuværende Vestergade. Juniorsgade maa have heddet „Søndre Vestergade“.

1504 maa Kong Hans igen forlige Saxkjøbing Borgere med Bønderne i Vaabensted i den gamle Strid.

Efter 1506 er der mange Kvitteringer paa 30 Mark, som var Byens Skat til Kongen. Det er aabenbart forskellige pæne Mennesker, der paa Rejser har faaet overdraget at bringe Pengene til Kongen.

Saa sent som 1516 og 1517 er der endnu 3 Gavebreve til Kirken. De to er til Jomfru Marias Alter. Det tredie er udstedt af Præsten selv, Hr. Bennicke Madsen, der giver en Ager og en Eng for at faa forbedret Præsteboligen. Han har aabenbart tænkt mere paa Boligen end paa Jomfru Marias Alter.

I 1523 faar vi at vide, at der i meget lang Tid har været en Bro over Aaen i Stedet for et Vadested, og at den allerede er saa gammel, at man maa tænke paa dens Vedligeholdelse. De vejfarende har betalt en Afgift til Broforpagteren, der saa skulde vedligeholde den. Det har sikkert været en god Forretning at være Broforpagter, for ellers havde Borgmester Rasmus Larsen næppe selv taget den.

Efter 1525 maa Byen foruden sin almindelige Skat paa 30 Mark til Kongen betale med Viktualier. I det hele taget begynder Kongen at tage store Skatter og Afgifter af Byerne. I 1534 er der Tale om 30 Mark Overskat. Det var den Tids Maade at faa 100 % Ekstraskat til Krigsførelse. I 1529 er Ekstraskatten 15 Mark. Det har ikke været let for Bystyret at paaligne saadanne Byrder paa Borgerne.

I 1532 er det nødvendigt, at Hr. Bennicke tager Sognevidne vedrørende en Gave, som Kirken engang har faaet. Menigheden har maaske vist oprørske Tendenser.

I 1535 oplyses det, at Byens Segl har været forsvundet i 34 Aar. Kæmneren Jens Briting begærer i den Anledning Tingsvidne og erklærer alle de Breve, der i disse Aar er mærket med Byens Segl, for ugyldige. Der maa nu ikke have været meget Brug for Seglet, naar der først bliver gjort noget ved Sagen efter 34 Aars Forløb. 1517 begyndte Luther sine Angreb paa den katolske Kirkes Afladshandel, og i 1520 kom det endelige Brud mellem ham og den katolske Kirke. Allerede i 1525 begyndte

Hans Tavsén i Viborg at prædike den ny Lære, og han fik en Del Tilhængere blandt Byens Borgere. Først da Frederik den I dør i 1533, bliver der Uro i Landet, og Grevens Fejde begynder. Paa Opfordring af Københavns og Malmø Borgmestre kommer Grev Christoffer af Oldenburg med en Hær fra Lybæk. Saxkjøbing har betalt 30 Mark til Christoffers Hær i 1534, og i 1535 er det 40 Mark. Borgerne har benyttet sig af de lovløse Forhold til at drage til et Kapel i Bregerup og plyndre St. Jørgens Billede for 6½ Lod Sølv. Kirkens store Rigdomme har fristet Borgerne til at ville dele dem imellem sig. I 1534 maa Biskoppen skrive til Byens Borgere, at de ikke maa forgribe sig paa Kirkens Gods, for det kunde se ud til, at nogle allerede havde forsøgt det.

I 1536 overgiver København og Malmø sig til Johan Rantzaus Hær, og Christian den III bliver Konge. Han indfører straks den lutherske Lære, og dermed er Reformationen fuldbyrdet i Danmark. Hr. Bennicke i Saxkjøbing, der har indset, at Kirkens Gods vil tilfalde Staten, fortryder den Gave, han i 1517 gav til Præstegaardens Forbedring, og han har derfor solgt den. Han holder tilsyneladende fast ved den katolske Kirke og bliver afsat som Præst, og saa vilde det dog være for galt, om hans lutherske Efterfølger skulde nyde godt af hans Gave til Præstegaarden.

V. (1536—1658).

Efter at Reformationen og Grevens Fejde var overstaaet, blev der atter Ro. Kirkens Skatte, som ikke blev delt mellem Byens Borgere, har Landets Møntmester faaet udleveret. Kirken blev altsaa alligevel plyndret, men det blev af Staten. Det lille Røvertogt mod Kapellet i Bregerup har Byen maattet ordne med et Forlig. Og i Stedet for den afsatte katolske Præst kaldes 1635 Hr. Bertel Henriksen, der bliver Byens første protestantiske Præst.

Fra Reformationen og indtil Svenskerne ankommer til Saxkjøbing 1658, har vi mange Befalinger om at indbetale

Penge eller Naturalier til Kongen og mange Kvitteringer for de 30 Mark, Byen aarlig betalte i Skat. I en Aarrække synes Beløbet at være indgaaet regelmæssigt, men i 1566 har Byen allerede faaet Lempelser. I 1626, 1633 og 1635 er den tilbage med sine Skatteindbetalinger, og i 1629 maa den ligefrem vedgaa sin Fattigdom og bede Kongen tage Hensyn dertil. Særlig Christian d. IV var paa Grund af sine uheldige Krige slem til at forlange Skatter. Der er saaledes ingen Tvivl om, at Byen i denne Periode er i Tilbagegang, og at Borgerne bliver fattigere. Ogsaa paa anden Maade forlangte Staten store Ydelser af Byen. Saaledes skal der i 1596 til Christian d. IV's Kroningsfest fra Saxkjøbing skaffes 40 Tinfade og 40 Tintallerkener, som Bystyret maatte laane hos Borgerne. Ogsaa om Pligtarbejde hører vi hyppigt. Det lyder helt moderne, naar der i 1618 efterlyses en Mand fra Saxkjøbing, der er løbet fra sit Pligtarbejde paa Frederiksborg Slot. Det var vist ikke altid morsomt at blive udtaget til Pligtarbejde for Kongen.

I Byens Styrelse skete der ogsaa Forandringer, idet Staten fratog Byerne en Del af deres Selvstændighed. Borgmesteren var før en af Borgerne valgt Mand, nu blev det efterhaanden til, at Kongen valgte Borgmesteren. Det ses af en Skrivelse af 1594.

Af en Oplysning fra 1617 om Degnens Løn kan det ses, at der var ca. 56 Skatteydere. Det passer med en Oplysning fra 1682, der siger, at der var 50 Tiendeydere. Det skulde heraf være muligt at slutte, at der paa den Tid i Saxkjøbing var ca. 180 Indbyggere, medens Tallet omkring 1530 var ca. 525.

Af forskellige Oplysninger om den Maade, hvorpaa Kongen fordelte Udgifterne til Byerne paa Lolland, kan det ses, at Saxkjøbing er langt den mindste af disse.

Byens Privilegier bliver stadfæstet af Landets Konger gennem hele Perioden. To Gange maa Borgerne desuagtet gaa til Kongen for at faa deres Rettigheder respekteret. Det er begge Gange Ejeren til Oreby, der er ude efter Rettigheder, der tilhører Byen. Første Gang vil han

forbyde Borgerne at bruge Oreby Havn, og anden Gang vil han være medstemmende om, hvem der skal være Præst i Saxkjøbing. Begge Gange giver Kongens Retterting (den Tids højeste Ret) Byen sin fulde og hele Ret.

Den gamle Strid med Vaabensted fortsætter gennem hele Perioden. Der kommer dog et nyt Moment ind i Sagen, idet det bestemmes i 1536, at Borgerne skal yde 2 Tønder Øl til Bønderne i Vaabensted for Græsningsretten. Egentlig er det et Nederlag for Byen, at den maa betale noget for sin gamle Ret til Græsning. I 1628 nægter Bønderne at modtage Øllet, og det lader Borgerne bekræfte ved et Tingsvidne.

To Gange hører vi om Broforpagtningen, men sidste Gang er der kommet den nye Bestemmelse med, at Kongen skal have 20 Mark aarlig af Broforpagteren. Det er atter et Bevis paa Kongens tiltagende Magt. Det er begge Gange Borgmestre, der er Broforpagtere, saa der er nok stadig gode Penge at tjene paa den Forretning.

Som noget ganske nyt hører vi i 1567 om et Møllested. Det har været en Vandmølle, og den maa have tilhørt Byen, som nævnte Aar overlader den til Albert Oxe for 2 Tønder Øl aarlig. 4 Aar efter er det en Borger i Byen, Jep Jørgensen, der har Vandmøllen. Det kunde jo tyde paa, at den ikke var særlig god. Møllen har ligget ved noget, der hed Slaghaven. Det maa have været Aaen, den laa ved, da det er det eneste Sted, hvor der han have været Mulighed for tilstrækkeligt Vand.

Efter Reformationen blev der i Saxkjøbing, som i alle andre Købstæder, oprettet en Latinskole. Det er imidlertid kun lidt, vi ved om den i dens første Levetid, og senere er det væsentlig Rektorernes Navne, der kendes. Rektoren var yderst ringe lønnet, og Stillingen søgtes derfor kun af unge Teologer, der af en eller anden Grund maa vente paa Præsteembede. I 1648 ses det, at en ung Teolog i 2—3 Aar er Rektor, derefter er han i 4 Aar Skolemester og Kapellan for endelig til sidst at blive Præst i Jylland. Rektor var tillige Degn — eller rettere Degnen var tillige Rektor og oppebar som saadan en Løn

af 16 Tønder Korn aarlig. I det hele taget lønnede Kirken sine Embedsmænd meget daarligt. Den gamle Præstegaard, som Hr. Bennicke forsøgte at give Gaver for at faa forbedret, brændte engang 1555, men den blev straks efter genopført.

Med Sejlsadsen paa Havnen stod det ikke godt til, og Borgerne maa derfor bruge Oreby som Havneplads. Det blev Ejeren af Oreby Christoffer Gøye for meget, og han vil derfor forbyde Byens Borgere at ud- og indskibe deres Varer der. Borgerne, der staar under Kongens Beskyttelse i Kraft af Byens Privilegier, klager til denne, og dette bevirker, at Christoffer Gøye faar et aabent Brev fra Kongen om at lade Borgerne komme til Oreby Havn uden at blive generet. Christoffer Gøye er imidlertid lige stædig, og Borgerne beklager sig atter til Kongen. 3 Aar efter sit første Brev maa Kongen lade 3 af Rigets øverste Embedsmænd undersøge Sagen nøjere. Der bliver saa sammenkaldt en Del gamle Mænd, der alle forklarer, at de i ca. 40 Aar har været med ved Ind- og Udskibning af Varer ved Oreby, og der har aldrig været nogen Uoverensstemmelse over det. Dommen bliver ogsaa, at Saxkjøbing har Hævd paa at bruge Oreby, men de maa ikke bruge Ejerens Skibsbro.

Striden viser, at det i lang Tid havde været vanskeligt for Skibene at komme ind til Broen i Saxkjøbing, hvad maaske skyldtes, at Fjorden groede til samtidig med, at Skibene blev større. Striden kan nu ikke være ført særlig forbitret, for midt under den stifter Christoffer Gøye et Hospital for de gamle i Sognet og lægger det i Udkanten af Byen. Det kom til at ligge paa Hjørnet af Gaasetorvet og Vestergade, og der var Plads til 5 Personer. Samtidig med, at han opretter Hospitalet, giver han 1000 Rigsdaler til det. I 1655 faar Hospitalet 500 Rigsdaler, som en Mand dømmes til at betale for en Forbrydelse, men Kantor Holm mener, at Hospitalet blev snydt for Pengene af Flemming Ulfeld.

Det er efter Reformationen ikke mere Kirken, der faar Gaver, men Hospitalet og Latinskolen. Det kunde tyde

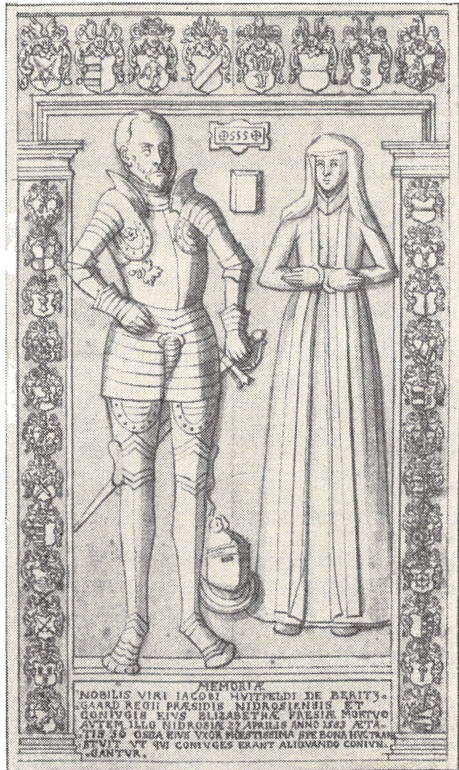
paa, at der var en menneskelig Følelse fremme i Tiden. Det var der ogsaa, men den fik undertiden de mærkeligste Udslag. For at beskytte sine Medmennesker mod Trolddom, brændte man saaledes rask væk Hekse. I 1557 har Kongens Retterting afsagt en Døm over en Kvinde, Kristine, gift med Borgeren Stopher Olufsen. Da hun er frugtsommelig maa hendes Fader, Peder Degn, garantere for, at hun ikke undviger. Efter Fødselen skulde hun saa udleveres til Straf.

Dødsdomme — endog for mindre Forseelser — hørte til Dagens Orden. I 1617 var saaledes Hans Riises Stifson dømt til Døden og skulde henrettes den 18. December. Sam-

me Dag skriver imidlertid Falk Brahe til Orebygaard til Borgmesteren Christen Knap og gaar i Forbøn for Synderen. Han lover at hjælpe Borgmesteren en anden Gang, hvis han vil lade Fangen flygte ud af Landet.

En anden Dødsdom synes at være noget usikker. Det fortælles, at Borgmestern lod en Rektor henrette, fordi han gav en Mand en Ørefigen, skønt Manden ikke havde foretaget sig andet end at kritisere hans Skole.

En anden uhyggelig Begivenhed i dette Tidsrum er

Ligsten i Sækkjølbing Kirke over Jacob Hvidtfeldt
 og Elisabeth Friis til Berritsgaard.
 Tegning i Nationalmuseet.

Pestens Hærgen i 1620. Mange Mennesker i Saxkjøbing blev smittet af Sygdommen og døde, deriblandt Præsten Hr. Niels Winther. Samme Skæbne fik forøvrigt hans Eftermand, Hr. Oluf, der døde straks efter, at han havde tiltraadt Embedet.

I Kirken var de mange Altere for forskellige Helgener blevet fjernet, og kun eet blev tilbage. Man beholder stadig Skikken med at begrave Præster og Adelsmænd i Kirken, og jo finere de er, desto nærmere maa de komme til Alteret. Fru Elisabeth Friis, Enke efter Jacob Hvidtfeldt paa Berritsgaard, er i 1623 bange for, at en Præst har taget Plads ved Siden af hendes Mand, som hun vil have forbeholdt sig. Det havde hun ladet skrive paa deres Ligsten i 1583. Hun vil give 1000 Rigsdaler for at faa Pladsen til sin Grav ved Siden af sin Mand, og hun maa aabenbart have faaet sit Ønske opfyldt, for i 1624 skænker hun Renten af 1000 Rigsdaler til Kirken og Skolen.

I 1621 har Byraadet kaldet Anders Mortensen til Præst i Byen, men saa gør Jacob Ulfeldt, Ejeren af Orebygaard, Indsigelse, da han anser sig for berettiget til at være medbestemmende i den Sag. Byen klager til Kongen, og Rettertinget afgør Striden derhen, at det ene tilkommer Byen at vælge Præsten.

Om Haandværkerlaugene har vi en Oplysning fra disse Aar. Der fandtes i 1589 en Grydestøber i Byen, som ikke vilde være med i Byens Smedelaug. Smedene har da ladet ham pante. Herover er han blevet saa fortørnet, at han er gaaet til Kongen og har der beklaget sig over den Uret, han har lidt. Kongen ser, at begge Parter har Uret, og forlanger dem begge straffede. Lutter Fred og Idyl har de gamle Laugstider nok ikke været.

Under en af de mange Svenskekrige kom saa den strenge Vinter i 1658, hvor det lykkedes den svenske Hær at komme over Isen i Langelandsbæltet til Nakskov og Dagen efter til Saxkjøbing, og dermed indledes et nyt Afsnit af Byens Historie.

VI. (1658—1770).

I Tiden fra Svenskekrigen til 1770, naar Byen dybest i sin Nedgangsperiode, men den naar ogsaa at rejse sig igen. Af en Kommissionsindberetning af 17-6-1682 ses det, at Byen har 60 Ødegaarde og 56 beboede Huse. Man maa derfor antage, at Byen kun har halvt saa mange Indbyggere, som den tidligere har haft. I 1672 var Indbyggerantallet 272, medens der i 1796 var 424. Hvad det er, der gør, at Byen rejser sig af sit Fald, er ikke godt at se, men en Virkning af denne Rejsning er de Gaver, der gives til Kirken, Latinskolen og Hospitalet. Nu er det ikke mere Adelen, der er Givere, men det er Borgerne. Adelen omtales i det hele taget lidt. Det er Borgmestre, Byfogeder og Præster, der haves Oplysninger om. I 1682 indtræder et afgørende Vendepunkt i Byens Administration, idet Enevoldskongen afskaffer Borgmester og Byraad i alle Købstæder, og i Stedet for indsættes en kongevalgt Byfoged. Byen kan ellers ikke klage over Kongens Bevaagenhed, idet Privilegierne regelmæssigt bliver stadfæstet.

I den evige Strid med Bønderne i Vaabensted optræder nu en ny Person. Det er Herremanden paa Nielstrup, Christian Lerche, der taler sine Bønders Sag. I 1688 havde Kong Frederik den III stadfæstet en Højesteretsdom, der igen gav Byen Medhold i dens Kamp for sine Græsningsrettigheder. I 1709 er der stadig ikke Ro om denne Sag, der kan ses at have kostet Borgerne en Del Penge. Til sidst tager de dog det fornuftige Parti at indgaa et Forlig med Christian Lerche. Forliget synes meget rimeligt. Den omstridte Ret for Kreaturerne til at græsse efter Høsten paa Vaabensteds Marker kan vel heller ikke have været mange Penge værd, og derfor har det ikke kunnet betale sig at ofre mange Penge paa dyre Processer. Der bliver da nu ogsaa stille om Sagen til 1763, da Overdrevet omsider udskiftes, og Saksjøbing, Reersø og Vaabensted faar hver sin Part. Denne Sag har

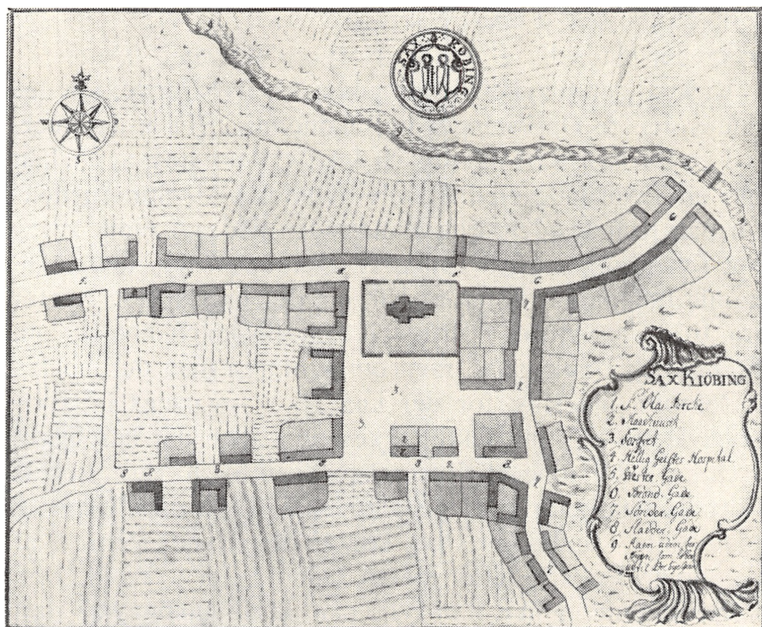

Parti fra Saxkjøbing 1754. Byen ses her fra Nord.
Midt i Billedet Aaen og Broen. Efter „Frederik den V's Atlas“.

altsaa kunnet følges gennem 364 Aar, og den maa have løbet i længere Tid, for den er sikkert opstaaet, før vi i 1399 faar de første Oplysninger om den.

Fra denne Periode findes tre Kort over Byen. De er fra Aarene 1670, ca. 1750 og 1763. I Grundtrækkene ligner de hinanden meget. Fælles for dem er Fejlen, at Vester-gade og Juniorsgade er parallelle, og derfor er Gaasetorvet blevet for langt. I det hele taget er Forholdene i Byens vestlige Del sikkert for skematisk taget. Kortet fra 1670 viser for mange sirlige og store Bygninger til, at man kan tro, det er korrekt for Byen med ca. 300 Indbyggere i sin dybeste Nedgangsperiode. Paa Kortet fra 1750 synes Byens Huse derimod at være naturtro gengivet. Paa alle Kortene er Byens Raadhus beliggende, hvor nu Købmand Carstensen har Bagbutik. Det er første Gang, at Byens Raadhus kan stedfæstes, og det har ligget der længe.

Havnen synes slet ikke at have ligget ved Byen, men ude ved Oreby. Dog er der Købmænd i Byen, der ejer smaa Skibe. Det, vi kalder Fjorden, har nok paa sit inderste Stykke været et Aaløb. Af samlede Opgørelser over

Kort over Saxkjøbing ca. 1750.
Det kongelige Bibliotek.

Byens Forhold og Indbyggere findes der to betydende. Fra 1682 er en meget fyldig Taksering af Bygninger og Jorder i Byen. Sammenholdt med Matrikulen af 1688 bliver det til en god Statistik over Byen i dens Forfaldsperiode. I 1735 — altsaa ca. 50 Aar senere — er det Byfoged Morten Hammer, der giver en grundig Indberetning om Byen. Den giver ikke noget lyst Billede af Byen, men dog ikke saa trist en Skildring som i 1682.

Byens Bygninger er sikkert meget forfaldne efter de Beskrivelser, der findes af Bygninger, der skal istandsættes. Kirken, Sakristiet, Præstegaarden, Hospitalet og Rektors Bolig bliver saaledes restaureret. Om Hospitalet erfarer vi forøvrigt, at Biskop Kingo i 1698 har gjort Forsøg paa at udrede de økonomiske Forhold for Stiftelsen, men han opgiver det aabenbart med Bitterhed over den Uorden og Ligegyldighed, hvormed Regnskaberne har været ført. Hospitalets Jorder er der ogsaa Kludder med,

hvilket kan ses af nogle Skrivelser fra 1706, 1713 og 1716, hvor det pludselig er et Par Borgere, der ejer Jorden.

Kirken ejer tilsyneladende endnu en Del Penge, for der findes mange Oplysninger om økonomiske Transaktioner.

I en Skrivelse fra Byfogden fra 1726 omtales, at Kirken har en Tværgang med 9 Stole ovenfor og 9 Stole nedenfor paa Kvindesiden. Paa Mandssiden findes 6 Stole ovenfor Tværgangen og 8 nedenfor. Heraf kan det ses, at de gamle Indgange i Siden af Kirken, der er vist paa Kortet fra 1670, har været i Brug 1728. Latinskolen holdtes om Sommeren i Sakristiet, men om Vinteren maa den holdes i Rektors lille Hus, for der kan ikke opvarmes i Sakristiet. Dette Sakristi findes ikke mere, men det har ligget som en Tilbygning til Kirken lige Nord for Koret. Skolens Forhold naar aldrig at blive gode. At Lærerkraefterne er teologiske Kandidater, kan ses af den Kendsgerning, at de bliver Præster efter deres Ophold her i Byen. Den korte Tid, de er her, kan tyde paa, at de hurtigt har søgt bort igen, og det kan ses, at Lønnen ikke har været stor. I 1740 bliver Skolen nedlagt, og den har da bestaaet i ca. 200 Aar. Ved sin Nedlæggelse ejer den endda en Kapital, men Forholdene her i Byen har været for smaa, til at den har kunnet leve.

I Kirken synes der ikke at være sket særlige Forandringer. Latinskolens Drengene har sunget her, og ved Højtiderne er der blevet blæst i Basun. Kirken har nok til daglig genlydt af de støjende Børn fra Latinskolen i Sakristiet. I 1693 har der paa Kirkegaarden græsset Faar, Gæs og Smaakræ, og Naboerne har lagt deres Tøj til Blegning der. Det lyder altsammen meget hyggeligt. Menigheden var tilsyneladende delt i 2 Lejre. Beboerne udenfor Købstaden følte sig tilsidesat og forurettet baade med Hensyn til Kirken, Kirkesager og den danske Skole, den almindelige Skole, i Modsætning til den latinske Skole. Alle Byens Præster kendes nøje. De fleste er der ikke meget at fortælle om, men en af dem skal dog omtales nærmere. Det er Præsten Magister Mogens Hosum, der var Præst her fra 1723 til 1745. Han har været en Præst med særegne Egenskaber. I den store Brevsam-

ling, der findes vedrørende de Sager, han kæmpede for, kan man se, at han var en stor Idealist. Hans store Interesse var Skolen og Ungdommens Dygtiggørelse. Allerede straks efter sin Tiltrædelse prøver han at faa oprettet Skoler i Soesmarke og Hjelm. Aaret efter sit Komme søger han at forbedre Kristendomsundervisningen i Byen. Den har været forsømt længe. Rektor Halsen og Klokker Mule vil ikke undervise, men Student Annæus, der er Skoleholder i den danske Skole, vil dog nok undervise Børnene, naar han faar Betaling for det. Præstens Bestræbelser for bedre Undervisning bliver sikkert resultatløse, for 3 Aar efter kommer 7 Bønder i Landsognet med Klage over, at deres Ungdom ikke faar den Undervisning, der er nødvendig for at komme første Gang til Alters og Skrifte. Først i 1740 lykkes det endelig Magisteren at faa Orden i Undervisningen, idet han Søndag efter Paaske kan oplæse Bestemmelser om Konfirmationen fra Prædikestolen. Det blev Klokker Wolck, der skulde undervise, men han protesterede. I 1741 er Arbejdet ikke helt i Orden endnu, og 1743 er det nok blevet Klokkeren for meget, for han forsvinder sporløst. I 1744 dør hans unge Kone i en Alder af 22 Aar. Saa Magistrens Kamp er ikke endt uden dramatiske Begivenheder. Andetsteds oplyses det, at Klokker Gabriel Wolck, Kordegn efter 1740, blev afsat 5/12 1747. Magister Hosum havde sikkert mange Uvenner, og han maatte føre en lang Række Processer. I 1727 er det blevet Biskoppen for meget, for han skriver et Brev derom til Magisteren. Det blev en Fuldmægtig hos Amtmanden, der læste det op for ham, i hvilken Anledning Magisteren maatte rejse til Nykøbing. Herover blev han vred og klager over Behandlingen. Amtmanden maa saa forklare, at det er alt sammen sket i den „bedste Mening“. Har Magisteren været streng overfor sine underordnede og Uvenner, kan han altsaa ogsaa træde dristigt op imod sine overordnede. Han maa dog have vundet nogen Forstaaelse blandt Borgerne, for en af dem giver i 1729 50 Rd. til Skolen.

I denne Periode begynder man at kunne følge hver

enkelt Borger i Byen, nemlig igennem Kirkebøgerne (fra 1735), Skrædernes Laugsbog (fra 1731), Smedenens Laugsbog (fra 1732) og Pantebogen (fra 1729).

Dermed er Kilderne til Byens Historie blevet betydelig udvidet. Raadstueprotokollen findes allerede fra 1678, altsaa 4 Aar før Byernes selvstændige Administration ophævedes. Kirkeregnskaberne findes fra 1709, Bytingets Auktionsprotokol fra 1736 og Handskemagernes Laugsbog fra 1759.

Skønt Byen i 1728 hærgedes af en stor Ildebrand, ved hvilken der nedbrændte ikke mindre end 16 Gaarde, har den dog ved Periodens Slutning i 1770 ca. 425 Indbyggere, og dens Udvikling er i god Fremgang. Der er en Del Haandværkere, og efter Nutidsforhold er der forbausende mange Skomagere. Det maa ogsaa nævnes, at der dyrkes Tobak, og at der har været Tobaksspindere i Byen. Tobakken har endda kunnet udføres, saa den maa ikke have været helt ringe.

VII. (1770—1870).

I Hundredaaret fra 1770 til 1870 vokser Saxkjøbings Indbyggertal fra ca. 425 til ca. 1400, hvilket maa siges at være en god Tilgang.

Fra 1770 og til 1815 virker Oplysningerne meget spredte, men efter 1815 begynder man i Dagbladene at kunne følge Begivenhederne i Byen nøje. Det er dog ikke store Ting, der berettes om, og egentlige historiske Begivenheder forefalder ikke.

Af de Oplysninger, Kantor Viggo Holm har fremskaffet fra Bisperisitationsprotokollerne, faar man et godt Indblik i Skoleforholdene. Det er opmuntrende at se, hvor Præsten, Lærerne og Skolen bliver rost i høje Toner. Borgerne maa ogsaa have været glade for Skolen, for Købmand Lars Hansen Junior opretter et Legat paa 600 Rdl. til Forbedring af Lærerlønningerne. I 1810 faar Byen en ny og velindrettet Skolebygning, men den blev allerede i 1847 afløst af en anden.

Fra 1865 til 1869 har Byen en privat Skole, og fra 1867

Saxkjøbing. Hjørnet af Raadhuspladsen og Juniorsgade ca. 1900.

er her Aftenskole. Man mærker, at Skoleforholdene i den Tid havde Byens Interesse.

Oplysningerne om Kirken er meget smaa. Det eneste, der fortælles om, er Restaureringerne i 1859 og 1864 og Opførelsen af et højt Spir i 1852. Restaureringen er meget haardhændet gjort, og desværre er de fundne Kalkmalerier ikke blevet bevarede.

Præsterne kendes ganske nøje, men nogen større Betydning har ingen af dem. I 1815 kommer Pastor Daniel Peter Smith til Byen og finder en meget gammel og forfalden Præstegaard. Han bygger et nyt og grundmuret Hus for egne Penge, men paa Grund af Pengekrisen opnaar han at blive ruineret, samtidig med at han paadrager Kaldet en stor Gæld. Han fik dog opført en Præstegaard, der stod i ca. 100 Aar.

Orebygaards Hospital paa Hjørnet af Gaasetorvet og Vestergade blev udvidet af Kammerherre Poul Abraham Lehn, fra 5 til 10 Senge, i 1778. Det kan dog ikke holde længere end til 1850, da det blev flyttet ud i Rørbæk. Købmand Junior har i 1802 oprettet en Stiftelse for egne Midler. I 1858 oprettes der en Industriforening, som mel-

lem sine Formaal har Oprettelsen af en Stiftelse. Det kan saaledes ses, at der gennem hele Perioden har været Trang for Stiftelser, og at der ogsaa har været nogle gode Mænd til at tage sig af Sagen.

Begyndelsen til Byens Sygehus lægges ogsaa, idet et Ulykkestilfælde i Radsted i 1854 bliver Aarsag til, at der oprettes en Sygestue i den vestre Del af Juniorstiftelsen. Til at begynde med er det meget smaa Forhold, men som Byen vokser, maa der stadig udvides. I 1804 faar Byen Apotek. Der kendes ogsaa Navne paa en Række Læger, af hvilke Digteren Emil Aarestrup (1838—1849) er den mest bekendte.

I 1779 oprettes et Hovedpostkontor i Byen, og Postmestre efter den Tid kendes. Dog har der været Postmestre før, for der nævnes saadanne i 1716 og 1728. Byens Post- og Diligenceforbindelser har været gode, idet Byen laa paa Ruten fra København og til det sydlige Udland.

Et Par voldsomme Ildebrande hærgede i 1784 og 1800 Byen og forandrede ganske dens Udseende.

Den første Brand opstod den 14. December 1784, og ved denne lagdes ikke mindre end 20 af Byens Gaarde i Aske. Et lignende Antal Gaarde og Huse nedbrændte ved den følgende Brand, og en lang Række andre Bygninger fik mindre Beskadigelser.

Denne Brand opstod Natten mellem 1. og 2. September 1800 paa den østlige Side af Søndergade i et Baghus, der tilhørte en Borger ved Navn Johan Hendrich Tritse. Ilden opdagedes af dennes Nabo, Jacob Jørgensen, der straks gjorde Anskrig. Johan Meister, der var Genbo til Tritse, løb op til Sprøjtehuset paa Torvet og fik ogsaa Vægterne banket op. Baade Sprøjte og Brandfolk kom hurtigt til Stede og gik i Gang med Slukningsarbejdet. Alligevel løb Ilden fra Hus til Hus, Søndergade igennem, op paa Torvet og et Stykke ned i Torvegade. Til sidst sprang den over Torvet og naede Bygningerne paa den østlige Side deriblandt Raadhuset, der ned-

Saxkjøbing. Søndergade set fra Torvet ca. 1900.

brændte til Grunden. Den samlede Skade opgjordes senere til 6734 Rdl.

Ved Brandforhøret, der afholdtes 8. Sept. „i Byfoged Coldings Hus, da Byens Tingsted og Raadstue er afbrændt“, fremkom intet om Skadens Opstaaen, og Sagen blev derfor henlagt.

Mange Aar senere berettede imidlertid en gammel Kone paa sit Dødsleje, at det var hende, der havde foranlediget Branden. Hun tjente dengang som Pige i et af de nedbrændte Huse. Den Aften, Ilden opstod, var hun alene hjemme med Børnene, og da disse var uartige, lovede hun dem Æbler for at faa dem i Seng. Med et Lys i den ene Haand gik hun saa op paa Loftet, og medens hun samlede Æbler med den anden Haand, kom Lyset for nær til Straataget. Af Frygt lod hun som ingen Ting og gik ned til Børnene, hvor hun forblev, indtil der blev raabt Alarm paa Gaden. I den almindelige Forvirring lagde ingen rigtig Mærke til, hvor Ilden var opstaaet.

Havnens Historie er et helt Kapitel for sig, idet Stabelpladsen Oreby taber sin Betydning, og der bliver In-

teresse for at faa Skibene ind til selve Byen. I 1804 stadfæster Kongen et Havnereglement, og samtidig sættes Byens første Bolværk af en Møllebygger Luchmann fra Maribo. Hermed er egentlig Havnens nyere Historie paa-begyndt. I 1825 ender et 5 til 6 Aars Arbejde med Oprensning af Sejlløbet, og den første Jagt kommer op til Byen. Der er 6 til 7 Fod Vand. Allerede i 1829 byggedes der en Jagt ved Havnen til Købmand P. Hansen. Den kan tage ca. 500 Tønder Korn og kommer ved Stabelafløbningen til at hedde „Dorte Katrine“. Efter den Tid er Skibsbygningen i Havnen i god Gang, for der omtales jævnlig Stabelafløbninger. I 1858 lader Havnekommissionen indrette en særlig Plads til Skibsbygning, og i 1870 begyndes der paa en virkelig Uddybning igen, for Vandstanden er aftaget til 5½ Fod.

Om Byens Handel maa man formode, at den gaar godt, for det er oftest om Købmænd, der høres Tale. Købmandsnavne som Junior og Kromand kendes endnu. Omkring 1830 synes en Købmand P. Hansen at gøre sig gældende, i det mindste lader han bygge en Del Skibe ved Havnen. I 1835 bliver han ogsaa Gæstgiver. En anden af Byens betydelige Købmænd slaar sit Navn fast omkring 1835. Det er Bøttern. Ved Periodens Slutning er han en ældre Mand, der begynder at trække sig tilbage, men han har da haft alle de Hverv i Byen, der betyder noget. I lang Tid er han Borgerrepræsentanternes Formand. Han er sikkert en Mand, der i sin Virketid har betydet meget for Byen. Med Købmændene Junior, Kromand, P. Hansen og Bøttern er sikkert Byens betydeligste Mænd nævnt i denne Periode.

Om Byens Haandværkere kan der berettes meget, for deres Laugsbøger findes opbevaret. De har sikkert ogsaa spillet en betydelig Rolle, for der nævnes ofte Mestre ved Borgerrepræsentationsvalgene. Efter at Laugene er ophævet, dannes Industriforeningen i 1868, der allerede fra Starten har et stort Ord at skulle have sagt. I Lolland-Falsters Avis i Maribo nævnes i 1823, at der til den der-

værende Oliemølle er leveret nogle store Sten, der var tillugget af Stenhuggermester Hensel i Saxkjøbing. Det er med Respekt for godt Haandværksarbejde, det er nævnt. Omkring 1848 nævnes en Arkitekt Reinhold her i Byen. Han har 16 Svende i Arbejde og bygger Kirker og Herregaarde.

De to Apotekere Grundtvig og de forskellige Byfogder har ogsaa deltaget meget i Byens Liv.

Om selve Livet i Byen faar man at vide, at omkring 1810 og 1815 laves de nuværende Amtsveje, og i Arbejdet paa dem deltager ogsaa Borgerne. I 1815 bliver Kirkegaarden flyttet uden for Byen. De forlystelsesmæssige Sider af Byen nævnes ofte. Særlig Festerne paa Kongens Fødselsdag, hvor Borgerne samles paa Gæstgivergaarden til Spisning og paafølgende Bal den hele Nat. Det har sikkert været en kærkommen Lejlighed til at mødes. Der blev oven i Købet saluteret med smaa Kanoner ved den Lejlighed. Festen paa Kongens Fødselsdag er aabenbart en gammel Tradition. Dronningens Fødselsdag blev ogsaa fejret med en Fest. Det kan iøvrigt bemærkes, at der Fastelavns Søndag 1817 holdtes ikke mindre end 3 Karnevaller i Byen.

De 3 Krige, Landet oplever i denne Periode, har alle sat deres Spor. Allerede 1805 oprettedes en Kystmilits, der i 1808 faar tvungen Tjeneste. Kystmilitsens Opgave var at sikre Kysterne mod Overfald. I Maj 1813 oprettes der Vagt i Byens Kirketaarn, bestaaende af en Soldat og 2 civile. I det hele taget maa Stemningen i ca. 1 Maaned have været nervøs. Den 18/6 1813 aflæses hele Postyret.

I 1848 og 1849 meddeles intet særligt om Krigen. Først i 1850 berettes om en Indsamling til Fordel for krigsramte. I Marts 1851 fejres de hjemvendte Soldater med en Spisning og Bal. Byens Liv synes iøvrigt næsten upaa-virket af denne Krig. Allerede i December 1863 faar man den første Oplysning om den næste Krig, og i Januar 1864 foretages en Indsamling af Uldsager til Hæren. Man

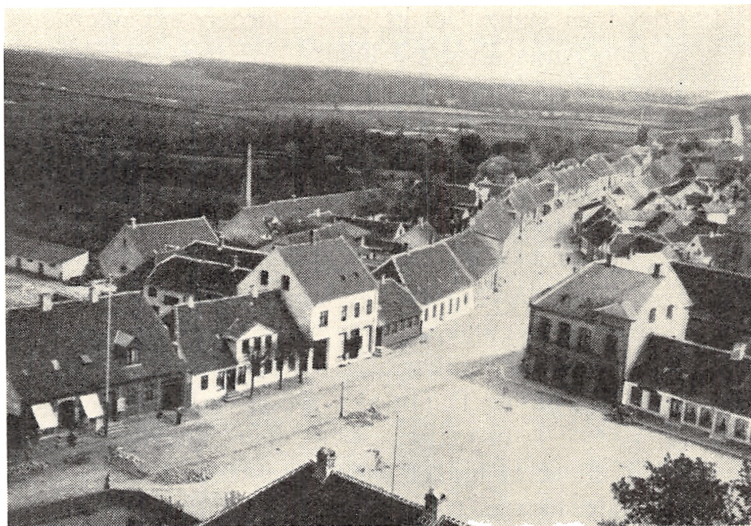
kan se, at der under Krigen virkelig er gjort et nationalt Arbejde i Byen. Den sørgelige Fredsslutning synes ikke at knuge Byen, snarere anspore den til nye Opgaver.

Den Samling af gamle Breve, der tidligere er omtalt, har Byens Kæmner H. G. Luft afskrevet i 1777. Han havde samlet 123 Breve, som han indførte i en fint indbunden Bog, der nu findes i Landsarkivet. Det er et stort Arbejde, der her er gjort for at bevare deres Indhold for Eftertiden, og det viser, at han har interesseret sig for Byens Historie, der uden hans Arbejde vilde have været adskilligt mere fattig. Det er sidste Gang, Brevene omtales. De er tilsyneladende sporløst forsvundet. Hvis de er ødelagt ved Ildebrandene, er det beklageligt, men efter 1777 er de ikke omtalt.

Byens Arrest i det gamle Raadhus har været meget daarlig, for Arrestanterne brød flere Gange ud af den, og ved Juletid 1841 blev det rent galt.

Byen havde i flere Uger været hensat i Skræk og Uro, idet det ene Indbrud fulgte efter det andet. En Nat var det hos Apotekeren, en anden hos Toldkassereren, og det var tydeligt, at det var lokalkendte Folk, der var paa Spil. Men hvem? Det var foreløbig en Gaade. Endelig lykkedes det Politiet Natten mellem 21. og 22. December at komme paa Spor efter Gerningsmændene, og det viste sig da, at disse var to Tyveknægte. „Smede-Niels“ og Wilhelm Struwe, der for Tiden var indsat i Arresten!

Da den almindelige Forbløffelse havde lagt sig, opklaredes det, at det var Smede-Niels' Kone, der ved Nattetid lukkede de to entreprenante herrer ud paa den Maade, at hun opdirkede en Laas, der var anbragt for en Aabning fra Arresten til Raadstuegangen, for derefter, naar det berammede Tyvetogt var overstaaet, atter at lukke dem ind i Arresten. Til sidst forenkledes Fremgangsmaaden endda betydeligt, idet det efter megen Øvelse lykkedes Wilhelm Struwe at krybe imellem Raadstuevinduet's Stænger, hvorefter han dirkede den omtalte Laas op og lukkede Kammeraten, der ikke kunde slippe imellem

Saxkjøbing. Torvet og Søndergade set fra Kirketaarnet ca. 1900.

Stængerne, ud. Efter endt „Arbejde“ vendte de i al Fredelighed tilbage, og Struwe lukkede derefter „Smede-Niels“ ind og satte Laasen paa Plads, hvorefter han i Ro og Mag kravlede ind igennem Vinduet. Paa denne Maade var alt i Orden saavel om Aftenen, naar Arrestforvareren gik til Ro, som om Morgenen, naar han atter saa til Fangerne.

Formodentlig har man efter denne Opdagelse passet bedre paa de to opfindsomme Arrestanter.

Efter 1864 begynder der at blive foretaget noget virkeligt fra Byens Side for at fremme Byens Udvikling. Først er det et Gasværk, den lille By anskaffer sig, og i 1870 bliver Havnen uddybet. Det er begge Ting, der tyder paa Udvikling i Byen og Borgernes Tiltro til den.

VIII. (1870—1940).

I Aarene fra 1870 til 1940 falder Byens store Udvikling.

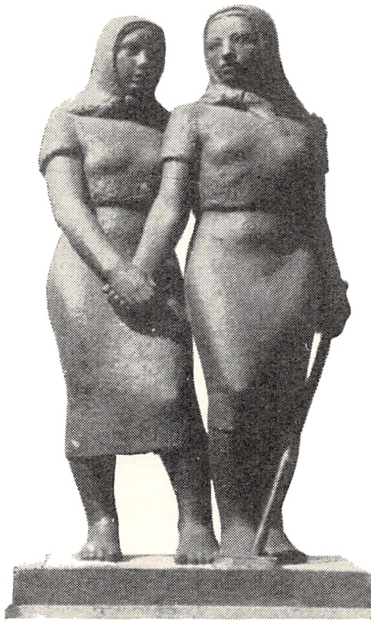
I 1870 havde dens Gader endnu den Beliggenhed, de havde fra Middelalderen, men saa sprænges i Løbet af kort Tid Byens gamle Rammer, og dens Udseende forandres derved helt.

Paa Lillemark i den nordligste Del af Byen paa en

Bakke med en smuk Udsigt over Fjorden var allerede i 1866 Maribo Amts Tvangsarbejds-, Arbejds- og Plejeanstalt opført. Det medførte øget Tilflytning til Byen og Anlæg af nye Gader og Veje.

Saa kom 1874 Jernbanen og medførte endnu større Forandringer i den sydlige Del af Byen. Nu kom der for Alvor Gang i Udviklingen. Der opførtes et nyt anseligt Raadhus (1887—88), Vandværk (1909), Elektricitetsværk (1911), nyt Posthus (1921) og en lang Række andre offentlige og private Bygninger. Som Kronen paa Værket kom 1909—10 den store Sukkerfabrik, der senere udvidedes betydeligt og nu er Danmarks næststørste. Den ligger ganske vist i Landsognet, men dens Indflydelse paa Byens Udvikling er meget iøjnefaldende.

Fra en lille, hyggelig Købmandsby i 1870 er Saxkøbing i Løbet af 75 Aar blevet til en moderne By med Vilje og Evne til at følge med i Udviklingen.

Roepigerne paa Saxkøbing Torv.

Smaastykker.

Fra Sandby Sogn.

Den stærke Metz i Sandby.

I Sandby, lige ved Kirken, boede i min Barndom omkring 1880 en gammel Mand ved Navn Henrik Metz. Han var Slesviger, og jeg har hørt ham fortælle, at han kom her til Lolland for at arbejde som Tømrer paa Freuchens Kornmagasin, som da blev bygget paa Hjørnet af Vejlegade og Ølkarsvej i Nakskov. Det maa have været 1848 eller Tiden deromkring, for han fortalte, at en Dag, da nogle tyske Murere sang den slesvig-holstenske Oprørs-sang, sagde han til dem, at de hellere maatte synge „Vor Gud han er saa fast en Borg“.

De tyske Murere pralede derefter med, at Tyskerne havde nogle store Kanoner, som kunde skyde saa vældig langt. Metz sagde dertil, at han havde hørt, at de havde nogle Kanoner, der var lavet af Læder og kunde skyde i en Vinkel. Saa skulde han have nogle Klø, og han modtog Udfordringen, men paa den Betingelse, at han vilde slaas med to ad Gangen. Da Tyskerne tøvede, tilbød han, at der maatte komme tre; men der blev ikke noget af Slagsmaalet.

Siden var Metz kommet til Frederiksdal, vistnok som en Slags Altmuligmand. Der væddede han en Dag med nogle af Folkene paa Gaarden om, at han kunde bære 2 Tønder Rug fra Frederiksdal til Taars Færgegaard (ca. 4 km) for en Rigsdaler. Han maatte hvile 3 Gange paa Turen. De 2 Tdr. Rug blev bundet sammen, og der gik Folk med et Bord, som han kunde sætte Rugen paa, naar han hvilede; men paa Vejen til Taars kom Ejeren af Frederiksdal kørende og saa Optøget. Han forbød dem at

fortsætte, og saa maatte Metz gaa hjem til Frederiksdal med Rugen. Rigsdaleren fik han ikke.

En Dag var 3 Karle fra Gaarden sendt ud i Skoven efter en Kævle, men de kunde ikke faa den paa Vognen, og derfor blev der sendt Bud efter Metz. Han kom og tog fat; men da revnede begge hans Træsko. Saa blev hans Støvler hentet, og da han havde faaet dem paa, sagde han: „Naar nu bare Jorden kan bære, saa skal den nok komme op!“ Og det kom den.

Metz havde en lille Jordlod, da han boede i Sandby. Den fik han pløjet og saaet mod til Gengæld at høste paa Gaarden. Han var da over de 80 Aar. Han havde ogsaa andet Arbejde paa Gaarden, og naar vi Børn — som det kunde ske — brugte hans skærende Værktøj, og det blev ødelagt paa Æggen, sagde han altid, godmodig som han var, at det dog kunde slibes igen! Han sov aldrig til Middag, som det ellers var Skik den Gang; han skulde nok finde et eller andet Arbejde at udføre imens. Men en ekstra Kop Kaffe kunde han lide, og han sagde tit, at den, der havde opfundet Kaffen, skulde sidde ved Guds højre Haand. Han kurerede ogsaa for Fnat med en Salve, som var hans og hans ugifte Datters Hemmelighed, og den tog de med sig i Graven.

Da han var lige ved de 90 Aar, var han en Dag ved at rydde nogle store Pile. En af dem væltede over paa ham og brækkede hans Ben og slog Hul i hans Hoved. Det var for meget for den gamle. Han døde kort efter, og der er ingen af hans Slægt i Sandby mere.

Hvad jeg hørte gamle Folk i Sandby fortælle.

I Højsmarke i Sandby Sogn var der engang en Sognefoged og Gaardejer, der hed Peter Hansen, almindelig kaldet Rev Haansen. Han og et Par andre Mænd var rejst til København for at klage til Kongen, Christian VIII, over Ejeren af Frederiksdal, C. Burchard, fordi denne ikke vilde ophæve Hoveriet for Husmændene. Da Deputationen kom ind til Kongen og fremførte sit Ærinde,

spurgte Kongen, hvad det var for en Mand, denne Burcharde, og Peter Hansen svarede da: „Det er en Tysker fra Fyen fra Sorø, Hr. Konge“. Buchard var fra Rostock og var Købmand der.

Samme Peter Hansen skulde engang til Maribo i et Ærinde, som Bønderne i Højsmarke havde der, og som de kørte efter Tur. De modtog en Betaling derfor, men hvor meget husker jeg ikke. Peter Hansen havde regnet ud, at hans Tjenestedreng, som blev kaldt Lavs Mikkell, nok kunde udrette Ærindet noget billigere, og han sagde da til Drengen, at han skulde gaa til Maribo; det er bare et lille Stykke paa den anden Side af Nakskov, forklarede han. „Naar du kommer igennem Nakskov, skal du bare spørge efter Stokkemarke, og saa er du der snart“. Lavs Mikkell gik saa en Morgen tidlig paa bare Fødder den ca. 72 km Tur og kom hjem om Aftenen. Han modtog herfor en Mark.

Da Frederiksdal ejedes af A. M. Nyholm, var der en Kusk, som hed Niels Jørgen Jakobsen. Han havde et ualmindelig stort Skæg, som han fik 10 Kr. om Aaret for at bære; det var jo fint at have en Kusk med saadan et Kosakskæg! Denne Kusk holdt meget af at spise Blodpølse, og naar Schæferen Jokum Heinrich Sylow og hans Kone Sidsel havde slagtet Grisen, blev Niels Jørgen buden til Pølsegilde hos Sylows, og han mødte, skønt Sidsel just ikke var berømt for sin Renlighed. Men han kunde ikke lade være, sagde han. Denne Kusk har jeg engang set sidde og spise Spegesild, som han dyppede i Salt. Han deltog i Krigen 1864 som Dragon.

Nyholm paa Frederiksdal kunde ikke lide, at der blev røget Tobak i Gaarden, og naar han saa nogen komme med tændt Pibe, raabte han: „Tag Piben af Flaben!“ Og det var lige meget, hvem det saa var. Naar han selv vilde have sig en Pibe Tobak i det fri, gik han med den stoppede Pibe i Haanden, til han kom ind i Haven, og først dér blev den tændt.

Min Farbroder, Anders Jørgensen Vejlemann, var med i Krigen 1864 som Korporal; han blev taget til Fange den

18. April og blev ført til Byen Posen. Da Fangerne den første Dag, de kom til Byen, blev spurgt, om de vilde have Kaffe eller Suppe. valgte de Suppe. Men det fortrød de bitterligt, for Suppen bestod af Rugmel og Vand, der var kogt til en Vælling.

De Soldater, som holdt Vagt over Fangerne, levede meget daarligt. Deres Føde bestod væsentligst af Kartofler og tørt Brød. Naar saa Fangerne (som for Resten klagede over Kosten og ogsaa fik den lidt bedre) fik noget god Mad eller skaffede sig noget selv, bød de Vagten ind at spise med, og saa stod en af Fangerne Vagt saa længe for at passe paa, at der ingen kom og saa det.

En anden Mand ved Navn Jørgen Juul blev taget til Fange den Dag, Tyskerne indtog Als. Han fortalte, at de danske Soldater var stillet op ved Allsund; men Jørgen Juul fik kun affyret eet Skud, saa maatte de løbe tilbage, og han kom væk fra sin Afdeling, paa hvad Maade husker jeg ikke. Han gemte sig derfor i en Grøft under nogle Brombær, og da han laa der, kom to Tyskere og løftede op i Brombærrankerne med Bajonetterne. De fik Øje paa Jørgen, og denne rakte sin Brændevinsflaske op mod Tyskeren og sagde: „Ged Sundhed!“ Tyskerne, som havde Rom paa deres Flasker, satte sig saa ned, og de tre drak af hinandens Flasker og talte sammen, saa godt de kunde, om hinandens Forhold: Om de var gift, om de havde Børn og andet af deres hjemlige Forhold. Da de saa havde tømt Flaskerne, skulde Jørgen jo følge med dem til Baaden, hvormed de skulde sejle over til Sundeved. Tyskerne tog Jørgen og bar ham ud til Baaden, for at han ikke skulde blive vaad om Benene; det var Tyskerne jo blevet, da de gik i Land paa Als.

Min Fader, Jes Vejlemann, tjente som Dreng i Taars Færgegaard 1850 og havde da faaet den lollandske Feber, Andendags-Feberen. Saa sagde Færgemanden en Dag til ham, at han skulde tage med i Skoven efter Brænde. Fader sagde, at han skulde have Feber den Dag. „Du faar ikke Feber i Dag“, svarede Færgemanden. „Naar du

ikke er hjemme, kan Feberen ikke finde dig“. Det slog til, for han fejlede ikke noget hele Dagen.

P. Vejlemann.

En mærkelig Præst.

Om Præsten Johan Briem, en Islænder, som var Præst i Gunslev fra 1854 til 1871, lever der endnu Minder i Sognet, ikke just om, hvordan han var som Præst, men om hans umaadelige Appetit.

Hvis han gik sig en Tur paa Gunslev Gade, kunde han lugte, naar der blev bagt Pandekager i en eller anden Gaard. Saa gik han derind, for Pandekager var en af hans Yndlingsretter, og han kunde sætte en Masse til Livs, inden han var mæt. Konen maatte jo saa hen at lave noget mere Dejg, saa Gaardens Folk ogsaa kunde faa Pandekager. Om Andesteg gjaldt det, at én stegt And var for lidt til Præsten, men om stegt Gaas sagde han, at en Gaas var en upassende Fugl, for der var for meget til en, men for lidt til to.

Engang han var til Gilde paa Skovbygaard, skulde de have Fromage til Dessert, og Præsten blev jo budt først. Han smagte paa den, og da den faldt i hans Smag, beholdt han den hele selv. Pigen, som vartede op, løber ud i Køkkenet, hvor Fruen retter an, og siger: „Gud, Frue, hvad skal vi gøre, Præsten spiser hele Fromagen selv“.

En Søndag efter endt Gudstjeneste var Kirkeblokken blevet tømt, og to Gaardmænd skulde med ind i Præstegaarden for at tælle Pengene, og de skulde spise til Middag. De fik først Sødsuppe, og da Fruen havde øst op i Tallerkenerne, gik hun ud for at fylde Terrinen igen. Imens hun er ude, hentede Præsten Romflasken henne i sit Skab og hældte en god Taar i Tallerkenerne til sig selv og Mændene. At der herskede en god Stemning ved Bordet, siger sig selv.

Chr. Olsen.

Fra Bogverdenen.

FORTID OG NUTID. *Hæfte 3, Bd. XVI. Kbh. 1946.*

Dansk historisk Fællesforenings Tidsskrift Fortid og Nutid bringer i sit sidste Hæfte en Afhandling af stor Interesse for vor Læserkreds. Det er *To Former for Landskifte i Markbogen 1682* af Magister Ole Widding.

Paa Grundlag af Udskiftningskortene fra Tiden omkring 1770—1800 og Markbøgerne med Maalinger af alle Danmarks Agre til den store Matrikulering af 1688 har Forfatteren skildret Landskiftet i Sædinge og i Rødby.

Der er tre Hovedformer for Landskifte. Ældst er Formskifte, saa kommer Bolskifte, og yngst er Solskifte.

Man har hidtil hævdet, at bolskiftede Byer var ukendt paa Lolland. Magister Widdings grundige Undersøgelse viser nu, at dette ikke er rigtigt.

Sædinge Bys Markbog er den mest udførlige af de lollandske Markbøger. Den viser, at Byen havde tre Marker, der blev dyrket i Trevangsbrug. Disse tre Marker var paa sædvanlig Vis delt op i Skifter og disse igen i Agre, ialt 1236 Agre delt mellem Byens 19 Gaarde.

Sædinge var tilsyneladende solskiftet, men ser man nøjere til, viser det sig, at der bag Solskiftet skjuler sig Rester af det ældre Bolskifte. Agerordningen var nemlig den, at der var overvejende solbestemte Grupper af ulige Størrelse, men nogle Skifter var igen inddelt efter fire af disse Grupper — altsaa efter det Princip, der var det karakteristiske for Bolskiftet. Dette har altsaa ogsaa været benyttet paa Lolland.

Undersøgelsen af Landskiftet i Rødby viser, at man ogsaa her anvendte baade Solskifte og Bolskifte, og at

Størrelsesforholdet mellem Gaardene var afgørende for Agerudmaalingen.

Magister Widdings meget omfattende Studier paa dette specielle Omraade er dygtigt gennemført, og med Interesse maa man afvente det i Afhandlingen bebudede større Værk om Emnet. Forøvrigt bringer denne Aarvog fra Magister Widdings Haand en interessant Afhandling, der ogsaa maa betragtes som et Resultat af disse Studier.

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER.

6. Række, 5. Bind, 2. Hefte, Kbh. 1946.

I en Afhandling *Optegnelser fra Riserup Præstegaard 1798—1842* har Overarkivar, Dr. theol. *Bjørn Kornerup* i Kirkehistoriske Samlinger meddelt et Udvalg af en Række Optegnelser om „Mærkværdigheder“ paa Nordfalster fortrinsvis i Nr. Vedby og Nr. Alslev Sogne. Optegnelserne, der er indført bag i Nr. Alslev Sogns Kirkebog for 1797—1817, skyldes de to Sognepræster, Professor Henric Christopher Glahn (1781—1804) (se Aarvog 1942, pag. 116 ff.) og Ludvig Michael Lund (1832—43) og giver et interessant Tidsbillede, samtidig med at de tegner et udmærket Billede af de to Forfattere — især af den sidste, om hvem der i samtidige Kilder foreligger stærkt afvigende Domme.

Bjørn Kornerup har utvivlsomt Ret, naar han ud fra Optegnelserne bedømmer Lund paa følgende Maade: „En usædvanlig ivrig og nidkær Gejstlig ikke blot med Hensyn til Organisering af Skolevæsenet, hvoraf han indlagde sig klart dokumenterede Fortjenester, og andre lignende udvortes Forretninger, men ogsaa i Bestridelsen af den rent aandelige Side af Præstegerningen. Den ringe Modtagelighed, han i sit sidste Kald fandt for religiøse og kirkelige Synspunkter, aftvang ham mange Hjertesuk og mange alvorlige Bekymringer. Hans Bedømmelse af den aandelige Tilstand paa Nordfalster er baade skarp og interessant“.

I sit Udvalg af Optegnelserne medtager Bjørn Kornerup kun de Indførsler, der har kirkehistorisk Interesse,

medens en Mængde Optegnelser af lokal Art er udeladt. Aarbogen paatænker derfor ved Lejlighed at bringe et Uddrag af dette Stof, hvoraf noget forøvrigt foreligger i Afskrift ved Helene Strange.

PERSONALHISTORISK TIDSSKRIFT.

67. Aargang, Hefte 1—2, Kbh. 1946.

I Personalhistorisk Tidsskrift har *Alfred Larsen* i en længere og dygtigt skrevet Afhandling *De ældste Led af Slægten Wichmand* givet udførlige Biografier af Slægten Wichfelds tre borgerlige Ahner: Odensekøbmændene Bertel Wichmand, død mellem 1617 og 1625, og Hans Wichmand, død 1685, samt den yngre Bertel Wichmand, der 1701 kom til Nykøbing, blev Købmand her og ved sit Ægteskab med Bodel Cathrine From skabte sig en anset Position i Byen. 1715 købte han den store Gaard paa Hjørnet af Slotsgade og Færgestræde, som han beboede til sin Død 1732. Ved store Leverancer til de nyoprettede Rytterdistrikter tjente han saa mange Penge, at han 1726 kunde erhverve Hovedgaarden Engestofte og den nærliggende Anderstrupgaard.

Trods de nedadgaaende Tider og andre Vanskeligheder lykkedes det Bodel Cathrine From efter Mandens Død at bevare Godset, der ved hendes Død overgik til Sønnen Jørgen Wichmand (1729—1797), som 25. Juli 1777 adledes under Navnet Wichfeld.

DANMARKS GEOLOGISKE UNDERSØGELSE.

IV. Række, 3. Bd. Nr. 1, Kbh. 1946.

I den store Mose ved Grænge fandtes i Aarene 1942--44 ved Tørveggravning ikke mindre end 4 Skeletter af Urokser. Af disse blev det først fundne efter Tilkaldelse af sagkyndig Assistance taget op i næsten fuldstændig Stand, medens man i de øvrige Tilfælde kun fandt enkelte Skeletdele, vel sagtens fordi man ikke i Tide blev opmærksom paa Fundene.

Om disse Fund og især det første har Geologerne

Alfred Andersen og *Kjeld Møller* skrevet en Afhandling i Danmarks geologiske Undersøgelse *Fund af Urokse (Bos taurus urus L.) i Grænge Mose paa Lolland.*

Heri fastslaaer de to Geologer efter en indgaaende Pollenanalyse, at den først fundne Okse har levet i den præboreale Tid, d. v. s. ca. 8000 Aar f. Kr. F. Med sine 10.000 Aar er denne Urokse derfor Danmarks ældste, idet den berømte Urokse fra Vig i Odsherred er noget yngre.

Man regner med, at Uroksen er indvandret her i Landet ved den præboreale Tids Begyndelse, og at Arten naaede sin største Udbredelse i Mulleruptiden — fra denne Tid stammer da ogsaa de tre andre Fund i Grænge Mose — for derefter jævnt at aftage i Antal, indtil den helt uddøde i Slutningen af den subboreale eller Begyndelsen af den subatlantiske Tid.

A. *Grum-Schwensen*: SLÆGTEN SCHWENSEN FRA GL. HADERSLEV. *Odense 1946.*

Den Slægtsbog, Stads- og Havneingeniør A. *Grum-Schwensen*, Fredericia, udsendte i 1946, og som er til-egnet Forfatterens Fader, Sparekassebogholder J. E. *Grum-Schwensen*, Nykøbing F., er et smukt personal-historisk Arbejde, som tillige bringer adskilligt kultur-historisk Stof af stor Interesse for lolland-falsterske Læsere.

Slægten stammer fra Daglønner Jens Svendsen, der er født i Gl. Haderslev omkring 1722. En af hans Sønner Friderich Schwensen (1760—1829) blev 1791 Herredsfo-ged i Lollands Nr. Herred og 1803 tillige Byfoged i Nak-skov. Han døde 1829, og Lolland-Falsters Stiftstidende beretter om hans Begravelse: „Den 6. Februar hejsedes Sørgeflag paa samtlige i Byens Havn værende Skibe, da den afdøde Cancelliraad Schwensen den Dag skulde be-graves. Alle Byens Borgere ledsagede uindbudne den elskede Byfogeds afsjælede Legeme til sit Hvilested. Lig-vognen benyttedes ikke, thi nogle af Byens Kjøbmænd bar Liget. Medens Sørgetoget varede, hørtes Minutskud“.

Forud for Begravelsen var forøvrigt gaaet en meget

pinlig Episode, idet Tyve brød ind i Hjemmet og end ikke sparede det Linned, i hvilket Byfogden døde.

Friderich Schwensens Søn Jens Schwensen (1797—1874) blev Byfoged og Birkedommer i Nysted. Fra ham nedstammer en talrig Slægt med Tilknytning til Lolland-Falster, først og fremmest Nysted og Nykøbing F. En af Byfoged Jens Schwensens Sønner, Sophus Waldemar Schwensen (1833—1897), blev Byfogedfuldmægtig i Nysted hos Faderens Efterfølger og tilbragte hele sit Liv i denne By.

Hans Søn, Aage Grum-Schwensen, der indtil 1942 var Dommer i Ringkøbing, har i et særligt Afsnit af Slægtsbogen „Barndomshjemmet i Nysted“, givet en Skildring af den lille By i Tiden omkring 1880.

Dette Afsnit, der absolut er Bogens bedste, tegner et ypperligt Billede af Tornerosebyen Nysted i hin Tid, da den store, gule Diligence var Byens vigtigste Samfærdselsmiddel, da Borgerskabets Middagsselskaber og Diletantkomedier gav hele Byen Samtalestof, og da en Udflugt i Char-a-banc til Hardenberg Slotshave var Aarets Clou.

*Ole Rasmussen: NØRRE ØRSLØV BYS HISTORIE.
Nykøbing F. 1946.*

Gaardejer *Ole Rasmussen*, Nr. Ørslev, der var en af Lolland-Falsters historiske Samfunds Stiftere og i mange Aar sad i dette Bestyrelse, efterlod sig ved sin Død 1939 en Række Optegnelser, der nu er udgivet under Titlen *Nørre Ørsløv Bys Historie*.

Bogen falder i to Afsnit: En Skildring af Byens Historie indtil ca. 1800 og et Afsnit, der kaldes *Det nittende Aarhundrede. Hvad de gamle fortalte og egne Erindringer*.

Det første vil i alt væsentligt være kendt fra Forfatterens egen Afhandling i vor Aarbog 1920 „Nr. Ørslev By gennem Tiderne“ samt Karl Rasmussens Afhandlinger: „Ole Villumsen og Vestensborgs Bønders Frihedskamp“ (Aarbog 1915) og „Krongodserne paa Lolland-Falster“ (Aarbog 1917), af hvilke den første bl. a. bygger paa Ole Rasmussens Optegnelser.

Nyt — og meget værdifuldt — Stof er derimod Forfatterens egne Erindringer, der faktisk spænder over et helt Aarhundrede, idet de suppleres med meget af det, som Farmoderen Grete Myssen fortalte Sønnesønnen, og som han mange Aar senere er i Stand til levende at genfortælle. Grete Myssen var født 1782, og hun var altsaa 8—9 Aar gammel hin berømmelige 4. September 1790, da Nr. Ørslev Bønder kom for sent til Hovarbejdet paa Vestensborg og blev modtaget af Husbonden med en Tor-dentale, som han sluttede med at erklære, at han vilde sælge dem alle sammen, og at de godt kunde faa deres Gaarde at købe, hvis de havde noget at købe for, „men det har I jo ikke, I Hundetampe“. Om Aftenen gik tre af Bønderne med Ole Villumsen i Spidsen op til ham og spurgte, om han vilde staa ved sit Ord, og de fik ham til at gentage det. Bønderne tog Godsejeren paa Ordet, men først 17 Aar senere blev de i Stand til at gennemføre det, de hin Aften begejstredes for i den Grad, at Jubelen næsten ikke kendte Grænser.

Mange, mange Aar senere fortæller Grete Myssen om, hvorledes hun og Moderen stod ude i Haven og hørte dem komme støjende og syngende op ad Vejen ind mod Byen.

Igennem Farmoderens og Sønnesønnens Beretninger lever vi med i Landsbyens Liv i et helt Aarhundrede. Vi hører om Statsbankerotten og de gale Penge, om skiftende Præster og Lærere, om særprægede Bønder og lune Husmænd, om Mormonerne og det Postyr, de forvoldte i den lille By, om Skolegang og Børnefester og om Pinsemøderne i Sønder Kirkeby og den aandelige Vækkelse, der udgik fra Niels og Hanne Gaards Hjem, og som gav Anledning til Nørre Ørslev Højskoles Rejsning.

Ole Rasmussens Fortællemaade er lun og hyggelig; hvor han er bedst, kan han endogsaa minde om den hyggeligste af alle vore Bondeskildrere — St. St. Blicher.

Udgiverne af Bogen — Bylavet? — fortjener Tak for denne Indsats. Kun burde man have sikret sig sagkyndig

Medhjælp, saa kunde enkelte historiske Misforstaaelser have været undgaaet.

DIGEINGENIØR PEDER NICOLAJSEN PÆRREGAARD
OG HANS SLÆGT.

Ved Louis E. Grandjean. Kbh. 1946.

Denne lille, fordringsløse Slægtsskildring bringer ikke uvæsentlige Bidrag til Sydfalsters Historie.

I Aaret 1552 bosatte en Del Hollændere fra Waterland Nord for Amsterdam sig paa Bøtø, gav sig til at opdyrke Jorden paa hollandsk Vis og udnyttede Græsningen til Kohold.

Omkring 1670 opgav Hollænderne imidlertid Kolonisationen paa Øen og flyttede ind paa det faste Land, men omkring 1685 fik Regeringen dog en Del af dem til at vende tilbage. Blandt disse var Tyge Hollænder, der anses for Slægten Pærregaards Stamfader. Paa Grund af den særlige falsterske Navneskik erstattedes Slægtsnavnet Tygesen først med Navnet Juul og siden med Navnet Pærregaard.

Slægtens mest kendte Mand er Peder Nicolajsen Pærregaard (1842—1909), der 1873—1907 var Digeingeniør ved Det falsterske Digelag. Dette oprettedes som bekendt i Henhold til Digeloven af 23. Maj 1873. Dets Formand var Tesdorpf paa Ourupgaard, og det var ham, der fik Pærregaard, som da var Forvalter paa Haderslev Ladegaard, knyttet til Digelaget.

Mellem Tesdorpf og Pærregaard bestod et eget Tilidsforhold, og Digeingeniøren gjorde ikke den gamle Geheimekonferensraads gode Tro til Skamme, Under hans Tilsyn stod Digerne deres Prøve, som de har gjort det indtil den Dag i Dag.

ERRINDLEV SPAREKASSE GENNEM 75 AAR.

Ved Marius Hansen. Nykøbing F. 1947.

Den 21. Januar 1947 var det 75 Aar siden, Errindlev Sparekasse blev oprettet. I den Anledning har Sparekassen udsendt et stort, stateligt og overordentligt smukt

udstyret Festskrift med den noget besværlige Titel: *Errindlev-Olstrup Sogne, Fuglse Herred. Errindlev Sparekasse gennem 75 Aar. Udgivet i Anledning af Sparekassens 75 Aars Stiftelsesdag. Ved Marius Hansen.*

Som det fremgaar af Titlen, er Bogen foruden at være en Skildring af Sparekassens Historie tillige en Sognehistorie, der tilmed har faaet Lov til at beslaglægge de 171 af Bogens 211 Sider. Her har været alle Betingelser for at skabe den ideale Sognehistorie med en Skildring af Sognenes Liv igennem Tiderne afsluttet med en Fremhævelse af Andelsbevægelsen og Sammenholdet om Sparekassen. Den økonomiske Side af Sagen er underordnet, et righoldigt Billedmateriale er tilvejebragt, den tekniske Fremstilling er førsteklasses, og Forfatteren har tilmed det Held, at Sognene er rigere paa Historie end de fleste lolland-falsterske Landsogne (de interessante Stednavne, Oldtidsfundene, Kilden ved Olstrup Kirke, Niels Hemmingsen, Jacob Clausens Præstekronike, Sølvfundet i Errindlev Præstegaard, Rytterskolerne, Herregaardene m. m.).

Alligevel skuffes Forventningerne. Fremstillingen er springende og usammenhængende; Stof, der naturligt hører sammen — f. Eks. Skildringerne af Kirkerne — staar spredt paa mange Steder i Bogen og skaber Forvirring hos Læseren. Det udmærkede Kildemateriale er kun mangelfuldt bearbejdet. Kommunalhistorien er der slet ikke rørt ved, naar undtages en Fortegnelse over Songeforstanderskabs- og Sogneraadsmlemmer.

Bedst er Indledningen med den udførlige Redegørelse for Stednavnene. Men hvorfor gør Forfatteren ikke opmærksom paa, at Piled maa være afledet af Piletved, og at Tved betyder Skov. Tydningen af Sjælstofte som Toften, der ligger ud til det Sted, hvor Sælerne holder til (jvf. Præstekroniken fra ca. 1650), kan næppe staa for en sagkyndig Dom. Medens vi er ved Stednavnene: Der er ikke 2 men hele 3 Olstrup'er paa Lolland, og maa vi i denne Forbindelse gøre opmærksom paa, at Slaget ved Stiklestad ikke var 1028, men 1030.

Side 34 lader Forfatteren Fuglse Herreds Præster forsamles i *Horreby* Kirke. Det virker overraskende, hvis man ikke tilfældigvis ved, at *Holeby* i Middelalderen skrevs *Horreby* eller *Hoereby*. En Bemærkning herom havde været paa sin Plads; saa havde man samtidig haft Forklaring paa, at det Side 18 omtalte Nævnrebrev vedrørende to Gaarde i Errindlev er udstedt 1437 i *Horeby* — altsaa *Holeby* — Kirke.

LANDMÆNDENES ANDELS EKSPORT SLAGTERI I NAKSKOV.

Ved Marius Hansen. Nakskov 1947.

Ogsaa Landmændenes Andels Eksport Slagteri i Nakskov har fejret Jubilæum og markeret sin 50 Aars Dag ved Udsendelsen af et Jubilæumsskrift, der med Hensyn til Udstyr ikke staar tilbage for det foran nævnte.

Det er en Nydelse at gennemblade den smukke Bog, og man glæder sig over dens Rigdom af udmærkede Tegninger og Fotografier.

Teksten skyldes ogsaa i dette Tilfælde den flittige Historiker, Adjunkt *Marius Hansen*. Nakskov, der har løst Opgaven paa den Maade, at der først gives en Skildring af Svineavlens Historie paa Lolland, og denne fortsættes naturligt med en Skildring af Slagteriets Virksomhed igennem 50 Aar.

Marius Hansen har med denne Jubilæumsbog haft en heldig Haand. Det noget specielle Emne er behandlet dygtigt, grundigt og med megen historisk Viden. Efter en ypperlig Indledning berettes om Oldtidsfundene; Jør fastslaas, at Svinet allerede i hine Tider holdtes som Husdyr. Saa følger en Skildring af Svineholdet i Middelalderen, da de vidtstrakte Skove med deres Mængder af Olden gav gode Betingelser for Oldensvinene, og da Bønderne trods deres store Afgifter til Herremænd og Embedsmænd, bl. a. i Form af Bøsteflæsk (Flæskesider), maa kæmpe en fortvivlet Kamp for at bevare deres Skovrettigheder. Vi hører om „Lollands Vilkaar“, om den bjærgsomme Enkedronning Sophie, om Landbrugskriser og om Bondestandens Trællekaar i det 17. og 18. Aar-

hundrede. Intet Under, at Bønderne tabte interessen for Svineholdet, og at Svinet til sidst betragtedes som et Skadedyr, der kun taaltes, fordi man nu engang ikke kunde undvære Flæsket. Ikke engang Udskiftningen bragte Ændring i dette Forhold, for nu forsvandt Overdrev og Fællede, og hvor skulde man saa lade Svinene gaa? De var kun til Besvær.

I 1838 var der paa hele Lolland kun 11.220 Stk. Svin, og dette Tal holdt sig nogenlunde uændret indtil omkring 1880, da Omstillingen fra Kornavlén til den intensive Kvægavl indtraadte. Saa først begynder Tallet at stige, og dermed var der saa dannet Basis for et Andelssvine-slagteri i Nakskov, det 22. i Landet.

Marius Hansen fortjener Tak for dette Arbejde. Et Par enkelte Smaafejl undlader vi dog ikke at gøre opmærksom paa. Det gaar ikke at aflede Stednavnet Svinsbjerg af Svin. Husk paa Kong Svends Høj! Og de Side 84 omtalte „Mosegrise“ paa Fejø har intet med Svin at gøre — det er Vandrotter!

*Niels Nøjgaard: ORDETS DYST OG DAAD. Kaj Munks
Levnedsløb og Personlighed. Kbh. 1946.*

Saa kom omsider i det Væld af Bøger om Kaj Munk, der har set Lyset i de senere Aar, den længe ventede helt rigtige Kaj Munk-Biografi skrevet af Digterens nære Ven Dr. theol. *Niels Nøjgaard: Ordets Dyst og Daad.*

Her er ikke Stedet til en egentlig Vurdering af dette store Værk — Bogen er paa over 500 Sider i stort Format — men det skal dog omtales her, fordi det i sine indledende Kapitler: Rod, Omplantning og Vækst giver en fortrinlig Skildring af Kaj Munks Barndom og første Ungdom og dermed af hans Tilknytning til Lolland.

Her som overalt i Bogen holder Forfatteren sig omhyggeligt til Kilderne, som for denne Periodes Vedkommende ikke flyder synderlig rigeligt. Skildringen er behagelig fri for al forloren Patos og falsk Romantik og virker derfor overbevisende og historisk rigtig.

Noget andet er, at Emnet Kaj Munk og Lolland end ikke med dette vægtige Bidrag synes fuldt belyst.

*Kaj Munk: SANGEN TIL VOR Ø.
Nakskov 1946.*

Til en snæver Kreds af Kaj Munks Venner og Beundrere udsendtes ved Juletid et nydeligt og meget smagfuldt lille Hæfte *Kaj Munk: Sangen til vor Ø*. Det indeholder i Facsimile Digtet „Lolland, Lavland, Lerjordslette“, som Kaj Munk 1934 paa Opfordring skrev til Lollands Højskoles Julehilsen.

Hæftet bringer endvidere en overordentlig dygtigt skrevet Kommentar til Digtet, skrevet af Lektor *Marie Henriksen*, Nakskov, og illustreret af den unge Nakskov-Kunstner *John Sparre Christensen*.

Marie Henriksen gaar i sin Gennemgang af Digtet klogt uden om Linierne:

Venden vandt du listig over
ved at gøre ham til Svoger.

Meningen er dunkel, og Stedet ægger til Spørgsmaal.

Lokalhistorikeren Adjunkt Marius Hansen anfører herom i sin andetsteds omtalte Bog om Errindlev Sparekasse: „Kaj Munk skriver om Lollænderen, at han er Svoger til Venderen. Det er utvivlsonst den rigtige Forklaring paa det stærkt overdrevne vendiske Indslag, der skulde findes paa Lolland“ og mener øjensynligt, at Kaj Munk hermed hentyder til den Fraternisering, der fandt Sted mellem Lollændere og Vender, og som ikke kan bortforklares.

Mon det ikke er mere nærliggende at antage, at Digtteren hentyder til den historiske Kendsgerning, at Svend Estridsøns Datter Sigrid var gift med Venderfyrsten Got-skalk, som altsaa var Svoger til Kongerne Harald Hejn, Knud den Hellige, Oluf Hunger, Erik Ejegod og Niels?

NAKSKOV SAMFUNDETS AARSSKRIFT 1945—1946.
Nakskov 1946.

Nakskov Samfundets Aarsskrift for 1945—46 — det 3. i Rækken — er som sine Forgængere et stort og stateligt Skrift af ikke ringe Interesse for historisk interesserede.

En Artikel *Nascovia* bringer saaledes Peder Hansen Resens Beskrivelse af Nakskov i Oversættelse ved Lektor L. Müller. Lektor Marie Henriksen afslutter sin fortrinlige Skildring af den lollandske Hjemstavnsdigter Olaf Hansen, og Adjunkt Marius Hansen afslutter ligeledes Artiklen *En Soldaterdagbog fra Krigen i 1864* (af P. Madsen, Helgenæs).

Af ikke ringe Intereses for Eftertiden er Skildringen *Nogle faa Træk af Frihedskampen*, der giver et godt og fyldigt Bidrag til Besættelsestidens Historie.

DEN GAMLE KØBMANDSGAARD.

Fortalt af Tonys Bror. Nakskov 1946.

Ogsaa ved sidste Aarsskifte udsendte Nakskov Bogtrykkeri til Venner og Forretningsforbindelser et nydeligt udstyret Hæfte: *Den gamle Købmandsgaard, I. A. Jørgensens Købmandshus i Nakskov omkring 1884* med Tekst af *Julius Jensen* (Tonys Bror), der har offentliggjort mange fortrinlige Skildringer fra det gamle Nakskov. Her er fortalt interessant om den gamle I. A. Jørgensenske Købmandsgaard i Søndergade, der var Rammen om en stor og travl Virksomhed, og om det smukke patriarkalske Forhold mellem den gamle Købmand og de mange, der var knyttet til Hjemmet og Forretningen.

Svend Jørgensen.

Aarsberetning.

Den ordinære Generalforsamling afholdtes den 4. December 1946 paa Olsens Hotel i Maribo. Formanden, Stiftamtmand Greve F. Reventlow, bød Velkommen og aflagde følgende Beretning:

Aaret 1945—46 blev — trods Krigens Ophør — for Historisk Samfund ikke mindre besværligt end selve Krigsaarene.

Hidtil var det dog lykkedes os at gennemføre i hvert Fald et Par Møder hver Sommer, men med de fortvivlede Trafikforhold i Sommeren 1945, hvor der overhovedet ingen Tog gik om Søndagen, syntes det næsten umuligt at faa afholdt nogle af de planlagte Møder. Alligevel lykkedes det os at faa gennemført et Møde paa Corselitze, hvor Direktør ved Ny Carlsbergfondet, Kunsthistorikeren V. Thorlacius-Ussing talte om Generalmajor J. F. Classen og var en fortrinlig Fører paa den efterfølgende Rundgang i den smukke og historiske Hovedbygning med de mange Wiedeveltske Kunstværker og Vægdekorationer fra Generalens Tid. Desværre var Mødet — trods det at flere af Medlemmerne var kommet cyklende i Storm og Regn den lange Vej fra Vestlolland — saa daarligt besøgt, at vi opgav Tanken om Afholdelse af de paatænkte Møder paa Slotø og i Christianssæde Slotspark.

Arbejdet med Aarbogen besværliggjordes i høj Grad af den paa alle Trykkerier mærkbare Mangel paa Arbejdskraft, hvorfor Aarbogen, der ellers planmæssigt skal udkomme omkring 1. Februar, først kunde udsendes i Begyndelsen af April. Den tekniske Fremstilling androg for sidste Aar bog 246 Kr. pr. Ark og kostede os ialt — skønt Forfatterhonorarerne er højst beskedne — 4323 Kr. eller nøjagtig det samme som det samlede Kontingent + Salget af tidligere Aar bøger har indbragt. Naar Aaret alligevel slutter med et pænt lille Overskud, skyldes det udelukkende den Række Tilskud, som vi ogsaa i Aar har modtaget, og som vi i disse Aar ikke kan undvære, om vor Virksomhed skal kunne opretholdes i det Omfang, som sket er.

Under disse Forhold kan det ikke undre, at vi i Aar har afstaaet fra at fortsætte med at rejse Mindestene i vor Landsdel for historiske Personer og Begivenheder, men indskrænket den Side af vor Virksomhed til Ydelsen af et Bidrag paa 50 Kr. til Rejsningen af Mindesmærket for C. C. Haugner paa Nakskov Kirkegaard.

I disse Aar har vi kun lejlighedsvis kunnet føre Tilsyn med de

af os hidtil rejste Mindesten, men vi har det Indtryk, at der overalt værnes med Pietet og med virkelig Interesse om disse Mindesmærker, selv om det kunde ønskes, at man hist og her agtede paa, at Inskriptionen ikke udviskes eller utydeliggøres af Vejrliget eller andre Aarsager.

I min Aarsberetning i Fjor omtalte jeg indgaaende Rejsningen af Mindestenen paa Borrehusets Tomt ved Grønsund Færgested og nævnte ogsaa, at et københavnsk Dagblad i en Leder raillerede over, at Historisk Samfund rejste en Sten paa dette Sted, hvor den altid vilde blive betragtet som en Mindesten for Marie Grubbe, skønt hendes Navn ikke nævnes paa Stenen. For kort Tid siden skrev Forfatteren Fr. Nygaard i en Kronik i „København“ om Borrehuset, hvor „man vel har rejst en Mindesten, men, synes det mig, af lidt overdreven Diskretion udeladt Marie Grubbes Navn“. Meningerne er altsaa paa dette Omraade stærkt delte.

Med Hensyn til Medlemstallet, der i de senere Aar har været stærkt stigende, maa vi desværre i Aar notere en mindre Tilbagegang nemlig fra 946 til 938. Denne Tilbagegang er dog allerede rettet op i indeværende Aar, men vi beder dog indtrængende interesserede Medlemmer om fortsat at virke for yderligere Tilgang, saaledes at vi snart kan naa vort foreløbige Maal: 1000 Medlemmer.

I denne Forbindelse henleder vi ogsaa Opmærksomheden paa, at vi ligger inde med et stort Lager af ældre Aarbøger og andre Publikationer, som vi meget gerne vil afsætte til vore Medlemmer. En lang Række af disse Aarbøger kan købes for 1 Kr. pr. Stk. Aargangene 1913—20 med Undtagelse af 1918 er dog forlængst udsolgt. Anmodninger om Indmeldelse og Køb af Bøger bedes tilstillet Kassereren.

Sluttelig undlader jeg heller ikke i Aar at rette en varm Tak til de forskellige Institutioner, der har ydet os Støtte. Vi takker saaledes Undervisningsministeriet og Det Classenske Fideicommis, der i Aar begge har forhøjet det hidtidige Tilskud, det sidste har endda desforuden ydet os et Ekstratilskud paa 500 Kr. i Anledning af Mødet paa Corselitze. Endvidere takker vi Maribo Amtsraad, Lollands Spare- og Laanebanks Fond, Nakskov, Den lollandske Landbostands Sparekasse, Nakskov, Landbostandens Sparekasse, Nykøbing F., Sparekassen for Nykøbing og Omegn, Landmandsbanken for Nykøbing F. og Maribo Byraad for uundværlige Tilskud.

Kassereren, Lærer *Svend Jørgensen*, aflagde derefter det reviderede Regnskab (se nedenstaaende Uddrag). Saavel Beretning som Regnskab godkendtes.

Til Bestyrelsen genvalgtes fhv. Bestyrer *Kolbye*, Maribo, Lensbaron *Rosenørn-Lehn*, Oreby, Forstander *N. P. Gaardmand*, Næsgaard, og Lærer *Svend Jørgensen*, Toreby.

Revisorerne Amtsforvalter *O. E. Sonne*, Maribo, og Direktør *V. Knudsen*, Maribo, genvalgtes ligeledes.

Lærer *Staustrup*, Maribo, kritiserede Aarbogens typografiske Udstyr, som han fandt kedeligt. Han kunde tænke sig et smukkere Omslag, fiksere Opsætning og anden Skrift. Bestyrelsen lovede, naar indeværende Serie af Aarbogen var til Ende, at tage Sagen op til nærmere Overvejelse.

Formanden oplyste, at han og Lærer Svend Jørgensen havde deltaget i Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Helsingør, hvor man havde rejst Spørgsmaalet om Indsamling af Kildemateriale angaaende Besættelsestiden. Efter en livlig Diskussion enedes man om at henstille til de Medlemmer eller andre, som har oplevet noget særligt i den mærkelige Tid fra 1940 til 1945, at give en skriftlig Beretning herom til Historisk Samfund.

Sluttelig gjorde Pastor *Tage Lunn*, Birket, opmærksom paa, at Ravensborgruinerne er ved at forvitre, og at Murene flere Steder styrter sammen, hvorfor han fandt, at der burde rettes en Henvendelse til Nationalmuseet om Sagen.

Uddrag af Regnskabet for 1945 —46:

Indtægt:	Kr. Ø.	Udgift:	Kr. Ø.
Formue $\frac{1}{4}$ 1945	3336 38	Administration	902 97
Renter	104 25	Aarbogen	4323 30
Tilskud	1625 00	Møder	263 28
Medlemsbidrag	4078 50	Mindstene o. lign.	50 00
Salg af Aarbøger m. v.	244 03	Andre Udgifter	36 00
Andre Indtægter	50 00	Formue $\frac{31}{3}$ 1946.....	3862 61
	<u>9438 16</u>		<u>9438 16</u>

Nye Medlemmer (indtil 31. December 1946).

Telegrafassistent K. I. Hansen, Ringkøbinggade 134, Kbh. Ø.	Malermester Svendsen, Fielde, Sækkjøbing.
Landmand Ejner Pedersen, Baadsminded, Bandholm.	Amtsfuldmægtig Richard Nielsen, Nykøbing F.
Malermester Harald Jensen, Heesvej 36, Nakskov.	Birket Sognebibliotek, Torrig.
Gaardejer Henrik Nielsen, Reersnæs, Bandholm.	Bogholder Asger Svava Olsen, Toftlundsvej 7, Rødovre, Valby.
Snedkermester Karl P. Andersen, Torrey pr. Flintinge.	Politimester V. Møller Hansen, Nakskov.
Grosserer Axel Dohn, Tværgade 1 B, Nykøbing F.	Redaktør Jes Lund, Fakse.
Lærerinde Inger Voldum-Jensen, Bregninge, Horbelev.	Enkefru Karoline Madsen, Rødby.
Enkefru Büchmann, Vordingborg.	Vognmand Friis Henningsen, Rødby Havn.
Hotelforpagter Percival Strate, Maribo.	Tømremester Johs. Olsen, Øverup, Tingsted.
Tirsted-Skørringe-Vejleby Sognebogsamling pr. V. Tirsted.	Adjunkt Frk. Søndergaard-Thomsen, Bregnevej 22, Nakskov.
	Snedkermester Frits Larsen, Nystedvej 11, Sækkjøbing.

Skibsfører L. Gunnensen, Havnegade 23, Nakskov.	Mag. art. Ole Widding, Byledet 32, Gentofte.
Lærerinde Frk. K. Sørensen, Tilegade 22, Nakskov.	Sognepræst Vald. Davidsen, Stokkemærke.
Statshusmand Robert Rasmussen, Nr. Vedby, Nr. Alslev.	Fuldmægtig Egon Hansen, Kongensgade 30, Nykøbing F.
Biblioteket for Gedser og Omegn.	Parcellist Aksel Eriksen, Langesø pr. Horslunde.
Ingeniør Hans Holger Larsen, Banevej 14, Ordrup, Charlottenlund.	Musiklærerinde Frk. Quist, Sollien, Orebyvej 72, Saxkjøbing.
Inspektør Otto Hansen, Svanholm pr. Skibby.	H. Bitsch-Johansen, Solvej, Rødby.
Uddeler Højer, Vestenskov.	Forpagter Eyvin Hansen, Højbygaards Teglværk, Rødby.
Greve Ulrik Ahlefeldt Laurvig, Bøtogaard, Gedser.	Gartner Poul Hansen, „Søvang“, Nysted.
Parcellist Ove Rasmussen, Øverup, Tingsted.	Jon Andersen, Vesterskovvej 43, Nykøbing F.
Kontorassistent Terje Eliassen, Maribovej 68, Nakskov.	Murenmester Vilh. Lohse, Kraghave, Nykøbing F.
Proprietær Knud Nielsen, Adams gave, Nakskov.	Peder Topp, Grønsundsvej 96, Nykøbing F.

Indsamling af Kildemateriale vedrørende Besættelsestidens Historie.

Paa Dansk historisk Fællesforenings Aarsmøde i Helsingør i Sommeren 1946 drøftede man indgaaende Spørgsmaalet om Indsamling af Oplysninger angaaende Besættelsestidens Historie, og man enedes om, at Amtssamfundene gennem deres Aarbøger skulde rette en Henvendelse til historisk interesserede for at formaa dem til at nedskrive deres Oplevelser og Indtryk i de fem onde Aar og indsende dem til Samfundene, der saa vil drage Omsorg for, at disse Optegnelser opbevares og sikres Efterslægten enten i Samfundenes egne Arkiver eller i et af vore offentlige Arkiver, som vil være villigt til at tage sig af denne Opgave.

Rent umiddelbart vil man maaske mene, at en saadan Indsamling er overflødig, og at der i Forvejen vil foreligge tilstrækkeligt Materiale til Belysning af denne mærkelige Tid. Denne Antagelse er ikke rigtig. Den skrappe Censur af Blade og Tidsskrifter i Besættelsestiden bevirker, at man her forgæves vil lede efter Beretninger om krigsmæssige Handlinger, om Sabotage, om Arrestationer og ikke mindst om de skiftende Anskuelser og Stemninger i Befolkningen. Endelig har den dødsens Fare, der var forbundet med at have illegale Blade, Breve og Optegnelser liggende, ganske utvivlsomt bevirket, at meget værdifuldt Kildestof med Forsæt blev tilintetgjort, og at mangt og meget af det, vi i hine Aar oplevede, nu kun lever i Erindringen.

Det er al denne Viden, man nu vil have bjærget i Hus, inden det bliver for sent. Og det kan det meget hurtigt blive. Allerede

om 5—10 Aar vil Glemsel have sænket sig over adskilligt af det, som vi da oplevede, eller der vil i bedste Fald danne sig Myte og urigtige Forestillinger om det passede. Der er allerede Eksempler nok herpaa. Tænk blot paa Affæren ved Ryde Station den 9. April 1945, der aldrig blev rigtig oplyst, hvorfor den nu — saa kort Tid efter — berettes i vidt forskellige Versioner.

Lolland-Falster laa vel i hin Tid uden for det Omraade, hvor de store Begivenheder indtraf, men der skete dog ogsaa her adskilligt, som vil være af Interesse, naar Besættelsestidens Historie engang skal skrives. Vi nævner saaledes de store Overflyvninger, Nødlandinger, Nedskydningen af Flyvemaskiner, Befolkningens Hjælp til engelske og amerikanske Flyvere, Begravelser, Sabotage, Aflytning af tyske Telefonsamtaler, Arrestationer, Terrorhandlinger, Bortførelser til Koncentrationslejre, Beslaglæggelse af Lokaler til Flygtninge o. s. v.

Ikke mindst vil det være af Interesse at erfare om de nationale og politiske Forhold i Landsdelen under Fremmedherredømmet, om Anskuelser og Stemninger og om Befolkningens Reaktion mod Undertrykkerne og dem, der svigtede i national Henseende.

Historisk Samfund har allerede gennem Avisudklip og paa anden Maade samlet adskilligt Materiale. Andre har samtidig foretaget et lignende Arbejde, saaledes et i Sommeren 1945 af Frihedsbevægelsen nedsat Udvalg, der har deponeret et flere Hundrede Sider stort Manuskript i Stiftsbiblioteket i Maribo. Endelig er der jo ogsaa Tid efter anden i trykt Form fremkommet adskilligt, der skildrer lolland-falsterske Forhold i Besættelsestiden. Vi peger i denne Forbindelse paa Poul Gerner Niensens Bog „Gæst hos Gestapo“, Bogen om Monica Wichfeld og Nakskov-Samfundets Aarvog 1945—46 med en større Artikel „Nogle faa Træk af Frihedskampen“, der bringer Bidrag fra en lang Række unavngivne Frihedskæmpere i Nakskov.

Men dermed er Emnet langt fra udtømt. Der behøves mange Bidrag endnu, før man kan sige, at det er tilstrækkeligt belyst. Derfor fremkommer denne Henvendelse til vore Medlemmer og Læsere. Gør nu Alvor af det og meddel os Deres Viden, inden det bliver for sent. Muligvis vil senere en Del af det indsamlede Materiale blive offentliggjort i Aarbogen, men Ønsker om Anonymitet eller Forbud mod Offentliggørelse vil naturligvis blive respekteret. Endelig kan man jo ogsaa — om man foretrækker det — indsende sit Bidrag i forsejlet Konvolut med Paategning om, at denne først maa aabnes om et bestemt Aaremaal.